İSKİLİPLİ MUHAMMED ATIF

(Dârâl'l-Hılâfeti'l-Âliyye Medresesesi
Tefsîr Müderrislerinden ve İbtidâî Dahil
Medresesi Umum Müdürü)

Medeniyet-i Şer'iyye ve Terakkiyat-ı Diniyye

ŞERİAT MEDENİYETİ

II. BASKI

Osmanlıcadan sadeleştiren:
SADIK ALBAYRAK

ŞAMİL YAYINEVİ
Beyaz Saray, Kitapçılar Çarşısı No: 13
Tel. : 28 40 51
Beyazıt — İstanbul

Dini Yayınlar Serisi: 22

Dizgi : Erenler Matbaası
Baskı : Fatih Gençlik Matbaası

İKİNCİ BASIM DOLAYISIYLE!

Muhterem Okuyucu;

Elinizdeki bu kitabın birinci baskısı 45 gün gibi kısa bir zaman içinde bitmiştir. Bu bizi maddî bakımdan ziyade manevî bir zevke ulaştırmıştır. «At ölür meydan kalır yiğit ölür nâm kalır» ata sözündeki bir gerçeği, İmân şehîdinin ahfadının ona olan övgüsünü, ilgisini, doğacak ışıkların parıltısını, hazır olan neşenin sevincini gördük ve yaşadık.

Samimi bir itirafla söyleyeyim ki, arkadaşım Sadık Albayrak'ın dosya kâğıtlar içinde kitabın müsveddelerini getirdiği zaman ben Rahmetlik Hocayı; zamanın icabları içinde inancının isbatını yaptığını, iman neşesi içinde Resûlünden işaret aldığını, her Allah'a bağlı kulun, mürekkeb yalamış her müslümanın yapacağı tepkiyi yapmış bir insan olarak görmüştüm. Devrimlerin (!) kurban istemesinden; Cesaret-i İslâmın yerini göstermesi, büyüklerden olması sebebiyle de o çarkın içine düşmüş bir şehît mütalâa etmiştim.

Yukardaki düşünceler içinde, sayfalara girdikçe ben yok oldum. Sabahlayan gözlerimde utancımın kı-

zıllığını hissettim. Tarihimizi bildiğimiz, yazmasını değilse de okuduğumuzu zannettiğimiz, mücadelenin içinde olduğumuz kuruntusu içinde irkildim. Hocanın manevi huzurunda af dileyip arkasından fatihalar gönderdim.

Hocanın bu yazılarında ben, günün şartları içinde; İslâm Devletinin yapısını tarif, hastalıklarını tedavi, kavganın nerden başlayıp nerede bittiğini; işte o zaman Hocanın niçin idâm edildiğini anladım.

Bunu sizler de takdir etmiş olacaksınız ki 45 gün gibi bir zamanda ender eserlere nasip olan bir alâka ile kapıştınız. Esas yazmak istediğim nâşir okuyucusuna yön vermesi gerekirken siz bana yön verdiniz. Benim utancımı benim yüzüme vurdunuz. Bunu, bundan sonraki davranışlarımda bir kıyas, nefsimin murakabesi kabul edeceğim.

Allah hidayetini bizlerden eksik etmesin. Amin!..

Duran KÖMÜRCÜ

MUHAMMED ATIF EFENDİ'NİN HAYATI
(1876 — 1926)

Akkoyunlu aşiretinden Mehmet Ali Ağa'nın oğlu olup 1922 (1876) senesinde İskilib'in Tophane köyünde doğmuştur. Annesinin adı Nazlı Hanım olup Çorum'un Kartaldağ yaylasında bulunan türbede medfûn «Arap Dede» adıyle meşhur şeyhin torunudur.

Daha altı aylıkken annesi vefat etmiş ve öksüz kalmıştır. İlk tahsilini ilk önce köyünde yapmış ve akabinde medrese tahsiline köyündeki hocalardan ve İskilip kazası müderrislerinden 1307 — 1308 (1891 — 1892) yıllarında Hoca Abdullah Efendi'den başlamıştır. Bir yıl sonra tahsilini ilerletmek için, İstanbul'a gelmiştir. Medrese hayatı içinde derin zekâsı ve üstün çalışma azmi ile hemen hocaları arasında tanınmaya başlamıştır. Bu arada hem geçimini ve hem de tahsiline devam etmiştir. Yirmi altı yaşında iken, yani 1318 (1902) tarihinde icazetini en iyi derece ile almıştır. İcazet aldığı yıl içinde açılan ruüs imtihanına girmiş ve üç yıl sonra 1321 (1905) tarihinde Fatih Camiinde derse çıkmıştır. İcazet aldığı yılda ayrıca yeni açılan Dârü'l-Fünûn (Üniversite) un «İlâhiyat» kısmına imtihanla ikinci olarak girmiş ve bu medreseyi de üç yıl

içinde başarı ile bitirerek 1905'de Fatih Camiindeki dersiamlığı yanında Kabataş Lisesinde arapça muallimliğine başlamıştır.

Bu arada jurnal edilmiş ve Bodrum'a sürülmüştür. Medreseden bir arkadaşının pasaportu ile Kırım'a, oradan da Varşova'ya gitmiştir. Meşrutiyet'in ikinci defa ilânı ile İstanbul'a dönmüştür. 1326 (1910) yılında Medreseler Müfettişi olmuştur.

Bu arada çeşitli gazete ve mecmualarda yazılar yazmıştır. En dikkat çekici olanları ise «Beyanü'l-Hak»ta yazdıklarıdır.

Bu arada Çorum'dan aday olmuş ve mebus seçilmek istemiştir. İttihatçıların hıyanet ve düşmanlığına uğrayarak beş buçuk yıl sürgün hayatı yaşamıştır. 31 Mart Vak'asında dahli görülmüş ve Mahmut Şevket Paşa'nın katlinde hakkında kötü niyetler beslenmiş ve bunca haksızlıklara uğramıştır.

İttihatçıların devleti batırmaları sonucu İstanbul'a dönmüş ve verdiği dilekçede Şeyhülislâmlıktan uğradığı haksızlığın telâfisi için vazife talep etmiştir. 1334 (1918) tarihinde vuku' bulan bu isteğine 1 Ocak 1335 (1919) tarihinde cevap verilmiş ve Dârü'l-Hilâfet-l-Aliyye Medreseleri İbtidaî Dâhil Medresesi Umum Müdürlüğüne tayin olunmuştur (1). Bu arada Medresetü'l-Kuzât'ta «Hikmet-i Teşriiye» müderrisliği de yapmıştır.

1920 yılında devrin meşhûr ulemâ ile müdderislerin haklarını korumak ve İslâmı yaymak için kurulan «Müderrisler Cemiyeti»nin Mustafa Sabri, Mustafa

---

(1) Bkz. Sadık Albayrak, Türkiye'de Din Kavgası, sh. 175, (ikinci baskı). İstanbul, 1975.

Saffet, Said-i Nursî... gibi zevat ile kurucusu olmuştur.

Son yılında, yani h. 1340 — 1341 yılında 1922) Huzur Derslerine muhatap olarak iştirak etmiştir.

Medreselerin ve dinî müesseselerin kaldırılması ile açıkta kamıştır.

Daha önceleri «Alemdâr» gazetesinde bir çok yazıları çıkmıştır. 1338 (1922)'de «İslâm Yolu» adlı bir ilmihali çıktığı gibi 1340 (1924)'da da «Frenk Mukallitliği ve Şapka» adlı küçük bir risalesi neşr edilmiştir.

Şapka'yı hedef alan bu risale yüzünden, neşrinden bir buçuk yıl sonra, 1925 yılının bir Sonbahar'ında Lâleli'deki evinden alınıp Polis müdüriyetine getirilmiş ve hapsedilmiştir. Akabinde Giresun İstiklâl Mahkemesine muhakeme için 14 Aralık 1925'de gönderilmiştir. 25 Kasım 1925'de çıkarılan «Şapka Giyilmesi Hakkında»ki kanuna muhalefetten muhakeme edilmiş ve suç unsuru bulunamadığından serbest bırakılmıştır.

Ne çare ki akabinde, evine değil, Ankara İstiklâl Mahkemesine yollanmıştır.

Rejim kurban istediğinden, Atıf Efendi, zorla suçlu çıkarılmıştır. 8 Şubat 1926'da, Çarşamba günü, mahkeme başkanı, müdafaasını isteyince :

«Hacet yok, efendim. Müdâfaa edilmeyi mucîb bir günahımız olmadığı esasen ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh, vicdanınızın vereceği hükme intizar ediyorum..» demiştir.

Aslında, Muhammed Atıf Efendi, hapiste iken kısa bir müdâfaa hazırlamış ve arkadaşlarına okumuştu. Fakat bunu yazdığı gece bir rüya görmüş ve bunun üzerine müdâfaasını yırtmıştır.

Bunu soranlara, özellikle Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) ye şöyle anlatmıştır:

«Bu gece rüyamda Fahr-i Kâinat Efendimizi gördüm. Bana: «Atıf, bize iltihak etmek istemiyorsun da, müdâfaanâme hazırlamakla mı meşgulsun?." dedi. Artık bu hitap karşısında müdâfaanâme okumanın lüzumu kalmamıştır. Yazdığım kâğıdı da yırttım, attım. Mukadderata boyun eğmekten başka yapacak bir şey yok. Mahkeme suçsuz olduğumu bile bile beni mutlaka imhaya karar vermişse, esasen müdâfaanâme okumak da beyhudedir. Herşeyden evvel ise, Fahr-i Kâinat Efendimizin bu iltifatına karşı müdafaa yapmak küstahlık yapmak olur ki benim harcım değildir.»

Mahkeme heyeti, Muhammed Atıf Efendi'yi idama mahkûm etmiş ve hükmü 4 Şubat 1926 yılının Perşembe günü şafağında infaz edilmiştir.

Merhum Muhammed Atıf Efendi, i'dâm hükmünü son derece soğukkanlılıkla karşılamış, Allah'a olan îmanından dolayı metanetini kaybetmemiştir.

İdâm sabahı gecesini ibadetle geçirmiş, namaz ve niyazdan aslâ ayrı kalmamıştır.

Cellâdın ifadesine göre, son sabah namazını kılıp başını secdeden kaldırdıktan üç-beş dakika sonra ipe çekilirken gene sukûn ve huzûr içinde, etrafına bile bakmadan, yalnız kelime-i şehadet getirmiştir. Ruhuşâd olsun Allah ganî ganî rahmet eylesin!

Biz bu seri makalelerini «Beyanü'l-Hak» mecmuasından toplayıp, eser haline getirmekle, onu ve fikirlerini yeniden Türk - İslâm kültürüne kazandırmak şerefine nail olduğumuza inanıyoruz.

Sadık ALBAYRAK
Fatih, 17 Ekim 1975, Cum'a.

Bismillahirrahmanirrahîm

ŞER'Î MEDENİYET - DİNİ TERAKKİ

Hamd Alemlerin Rabbi Allah'adır. Selât ve selâm efendimiz Hz. Muhammed, ailesine ve bütün ashabınadır.

MUKADDİME

İnsan yaratılış bakımından medenidir. Yani hiç bir insan yalnız başına yaşayamaz. Çünkü her insan hayatını devam ettirebilmek hususunda yiyip içmeye, dış tesirlerden korunmak için elbiseye, yaz ve kış için uygun bir eve, vahşî hayvanların ve düşmanların hücumlarından korunmak için silâhlara muhtaçtır. Halbuki bu zikr olunan şeyler esas itibariyle ve yaratılış bakımından mevcut olmadığından, zarurî olarak her biri bir çeşit san'at ve iş ile ortaya çıkar. Bir insan ise sanatların hepsini tahsil edip de yaşamak için muhtaç olduğu her şeyi istihsal edebilmek gücünde değildir. Çünkü bu konuda bir tek şahsın kudret ve takadı yeterli olamayacak pek çok işlere ve bol bol san'atlara ihtiyaç vardır. Bu cümleden olarak hayatın devamına sebeb olan bir kilo (ekmek) meydana getirmek için ilk

önce hayvan yetiştirmek ve çalıştırılmalarını öğrenmek, ikinci olarak marangozluk, üçüncü olarak demircilik ve madencilik, dördüncü olarak çiftçilik, beşinci olarak dokumacılık, altıncı olarak gemicilik san'atlarını öğrenip kendi kendine yapmaya lüzum ve ihtiyaç vardır.

Binaenaleyh bir tek şahsın, muhtaç olduğunu her şeyi tamamiyle meydana getirmesi şöyle dursun, hayatının devamı demek olan bir kilo ekmeği bile meydana getirmekten acizdir.

O halde her insan muhtaç olduğu her şeye sahip olup refah ve saadetle yaşamak için kendi cinsinin yardımına muhtaçtır. Çünkü insan cinsinin her biri bu konuda lâzım gelen şeylerden birini meydana getirmekle bütün insanların geçim sebebleri intizam ve kolaylıkla meydana gelmiş olur. Binaenaleyh insan hayatının devamı insanların tek tek ve perakende bulunmaları ile mümkün olamıyacağından toplu halde bulunmaya ve medenî olmaya ihtiyaç vardır. Medeniyet ise insanlar arasında münasebet, muamele ve mübadelelerin cereyanının icap edeceği zarurî bir iştir. Halbuki insanlar akıl gücü, öfke gücü ve şehvet gücü adı ile üç kuvvet üzere yaratılmışlardır. Akıllı olma gücü, insanları her zaman bilgi, taat, kurtuluş ve olgunluğa sevk ettiğinden buna nazaran aralarında fitne, fesat, cinayet, ihtilâf, zulûm ve düşmanlık gibi çirkin haller husule gelemezse de öfke ve şehvet gücü zararları uzaklaştırma ve menfaatleri kendine çekme gibi esaslara yardımcı bulunduklarından bunlara nazaran insanlar arasında fitne, fesat, zulûm ve mukatele gibi çirkin hal ve hareketlerin meydana gelmesi muhakkak ve kat'idir.

Binanealeyh bu iki kuvvetin meşru' olmayan şeylere hücumlarını ortadan kaldırarak tesirlerini yasaklayacak, insanları sürükledikleri fesat, zulûm ve düş-

manlık gibi çirkin hal ve hareketlerin ortaya çıkmasına meydan vermeyecek, insanların medeniyet ve cemiyetlerin zarar veren çirkin hareketleri ortadan kaldırmakla onlara üstün bir hürriyet verecek maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî hakikî noksandan en üstün dereceye ulaştıracak, insanlar arasında, bir kanun bulunması lazım gelir. Bu kanun, insanlara ilim ve bilgi, hürriyet, adalet, eşitlik, kardeşlik yollarını ve aralarında meydana gelecek muamele ve mübadelelerin yapılmasını, faydalı şeyleri yapmak ve zararlı şeyleri yapmamak yollarını, hasılı ahirete ait menfaatleri ve hayata ait meseleleri mükemmel bir surette beyan etmelidir. Bütün insanların maddî ve manevî ve uhrevî olgunluk ve noksanlıkları, menfaat ve zararları göz önüne alınırsa insanları her yönden en üstün dereceye ulaştıracak, adalet ve insaf dairesinden dışarı bırakmayacak mükemmel bir kanun vücuda getirmek insanlar için mümkün değildir. Nitekim şimdiye kadar da öyle bir kanun meydana getirememişlerdir. Çünkü insanların ilim ve araştırmaları buna kafi değildir. Binaenaleyh zikr olunan kanun, olmuş ve olcak, küçük ve büyük şeyleri, insanlardan her birinin fayda ve zararlarını, tabiat ve istidatlarını ilmi kaplayan alemin yaratıcısı Allah tarafından konulmuş ve düzenlenmiş olması lazım gelir. İşte bu lüzumdan dolayıdır ki Allah Tealâ Hazretleri peygamberler vasıtasıyle sırf lütüf ve rahmetinden olarak son derece adalet ve insaf üzerine metin ve bütün dünyevî ve uhrevî saadeti içine alan hukuk kanunlar göndermiştir. İlâhî kanunların esası Hz. Adem'de toplanıp İlâhî kanun ve adet üzere derece derece ve olgunlaşa olgunlaşa en üstün bir şekilde en son dereceye ulaştığı halde alemin efendisi efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendiimz vasıtasiyle bütün insanlara göndermiştir. Allah tarafından bütün insanlara

gönderilmiş bulunan kanun «Kur'an-ı Kerîm ve Kitabu'l-lah»dır.

Kur'an-ı Kerîm; ilim, maarif, adalet, istikamet, meşveret, eşitlik, san'at, ticaret ziraat, cihat ve suçlulara ceza vermekle emr ederek insanların maddi ve dünyevî saadet ve kemallerini açıklıyor.

Kur'an-i Mübîn, Allah'ın zatını ve yüce sıfatlarını öğretip bereketlendirmiş olduğu cömertlik ve lütuf karşılığında teşekkür ve taat, peygamberlerin hepsini ve ahiret hayatını tasdik ve ikrar etmek hususlarını emr ederek de insanların manevi ve uhrevî saadet ve olgunluklarını açıklıyor.

Kur'an-ı Mecît, Müslümanlar arasında tam bir irtibatın bulunması için kardeşlik, birlik, ahlâk güzelliği ve karşılıklı yardım ile emr ediyor.

Kur''an-ı Celîl, İslâm kitlesine bir zaaf geliverme-mesi için nifak, şikak, tefrika, ihtilâf, sefahat ve tenbelliği şiddetli bir şekilde yasaklıyor.

Kur'an-ı Azîm, İslâmın kuvvet ve şevketi düşmanları korkutacak ve tehdit edecek yüksek tabakalarda vaki' olup bu sayede düşmanların esaretinden ve boyundurukları altında yaşamaktan kurtularak bütün müslümanların dünya ve ahirete ait olan işlerini serbest olrak yapabilmeleri için düşmanların kuvveti üstünde, deniz, ve kara kuvvetlerinin hazırlanmasını emr ediyor.

Binaenaleyh Kur'an-ı Kerîm, bütün müslümanların ihtiyaçlarını toplayan ve mülk ve devlet ahkâmını içine alan, dünya ve ahirette beşerin saadetini vazife kabul eden büyük bir «Kanûn-i Esasî-Anayasa»dır, kanunların esasıdır. İmdi ahirete ait derece ve mertebelere nail olmak ve dünyaya ait işlerimizin intizam dairesinde cereyan etmesi için muhtaç olduğumuz İlâhî Kanunu muhafaza etmek, büyük ve küçük hepimizin

her hükmüne boyun egmemiz ve itaat etmemiz her hususta ona sarılmak üzerimizde farzdır.

«Hepiniz Allah'ın ipine-Kur'an-ı Kerîm'e- sarılınız. Emr ettiklerini yapınız ve yasakladıklarından uzak durunuz. Hükümlerinden ayrılarak parçalanmayınız.» ayeti ile «İşte şu Kur'an Allah tarafından indirildiği cihetle bir tarafı Allah'ın nezdinde ve bir tarafı da aranızda bulunup onunla amel ettiğiniz cihetle sizin elinizdedir. O hlde icablarına iman ve onunla amel ederek, hüküm ve kaidelerine muhalefetten kaçınarak ona sarılınız. Çünkü eğer lâyık olduğu şekilde sarılırsanız ondan sonra asla dünya işlerinde hata ve dalâlete, ahirette de ceza ve hüsrana uğramazsınız. Bütün dünya işlerinde tevfik ve hidâyete nail olup ahiret hayatında da büyük bir nimet ve sevaba nail olursunuz. Çünkü Kur'an hem dünyaya ait terakkileri ve hem de ahiret saadetine ait bütün ahkâm ve kaideleri içine almaktadır.» hadîsi gibi pek çok ayet ve hadîs bütün müslümanların her hususta Kur'an-ı Kerim ve Allahın kanununa sarılıp bağlanmaları farz olduğuna delâlet etmektedir. Sahabenin ileri gelenlerinden Hazreti Cabir (r.a.).ın: «Resuli Ekrem (s.a.v.) Efendimiz Kur'an ahkâmı ve dinî kaidelerden sapanları kılıç ile vurmamızı bize emir buyuruyorlardı.» sözü de İslâm Dini'nin hükümlerinden sapanları, Allah'ın kanununu ayaklar altına alanları maddî ve askerî kuvvetle terbiye ve cezalandırmanın lazım olduğunu açıklıyor.

Binaenaleyh «tedbir gibi akıl yoktu.» hadîs-i şerîfini hareketlerine rehber ittihaz ederek bütün müslümanları tek bir noktada toplayan ve herkesin saadetini teminle mükellef olan İlâhî Kanunun hükümlerine tamamiyle riayet ve icabı ile amel etmeliyiz. Çünkü selâmet ve saadet sahiline ulaşmak için bundan başka yol yoktur.

Birinci Bölüm

KANUNİ HÜKÜMLERİNİ YERİNE GETİRECEK HÜKÜMET VE BAŞKANIN LÜZUMU

Başlangıç kısmında da açıklandığı üzere medeniyetin icablarından olmak üzere bir araya gelip birbirleri ile münasebet ve muamelelerde bulunan insanların teşkil ettikleri beşerî topluluk bir tek şahıs derecesinde olup fertler de o manevî şahsın bir parçası ve azası durumundadırlar. Şu halde ictimaî topluluk ile manevî şahıs maddelerle şekil ve suretten meydana gelmiş demektir. Halbuki her meydana gelen şeyin madde ve sureti ya aslî durumunu ihlâl ve ifsat edecek uygun olmayan hallerde veyahut daha fazla salâh ve kemal ve daha fazla yükselme ve terakkilerini iktiza edecek hal ve sebeblere maruz kalmak ihtimali vardır. İmdi düşmanlar tarafından taaruz ve tecavüz vuku' bulmak ve bazı müfsitler yönünden halk arasında fitne ve fesat sokulmak ve halkı toplumun tefrikaya uğramasına sevk etmek gibi zararlı hal ve hareketlerin zuhuru doğrudan doğruya toplumun ve manevî şahsın şeklen

ve sureten ihlâl ve ifsadını icab eder.

İnsan tabiatında saklı bulunan hayvanî ahlâktan zulûm ve düşmanların sevki ile bazı kötüler ve fasıklar gürûhu tarafından öldürme, yaralama, dövme, ırz ve namusa tecavüz, halkın malına taarruz gibi halkı zarara sokacak ve genel asayişi ihlâl edecek çirkin hareketlerin ortaya çıkması ve içki kulanmak, kumar oynamak, rüşvet ve faiz almak, noksan ölçmek ve noksan tartmak gibi genel ahlâkı bozucu adet ve muamelelerin ortaya çıkması da toplumun ve manevî şahsın maddî bakımdan ihlâl ve ifsadını iktiza eder. Kale, tabya, istihkâm, karakol, harp gemileri, ticaret gemileri, köprü, kuyu, çeşme, yol, demiryolu... gibi umumî menfaatleri içine alan şeyleri inşâ ve ihdas etmek bir de ticarî işleri ilerletmek üzere tüccarı, mükemmel bir san'atı meydana getirmek üzere san'at ve hüner sahibini, ziraat yapmak ve boş hiç bir yer bırakmamak üzere çiftçiyi, dünya ve ahiretçe faydalı ilim ve fenleri kazanmak üzere memleket halkını teşvik etmek ve bir bölgeye ziyaretçilerin çokça gelmesi o bölgede ticaretin ileri gitmesini icap edeceğinden ziyaretçilerle iyi geçinmelerini bölge halkına tavsiye etmek ve vatanın muhafazası için mükemmel ve muntazam kara ve deniz (ve hava) askerleri teşkil etmek... gibi medeniyet ve terakkînin şart ve sebeplerinden sayılan şeylerin meydana gelmesi insan topluluğunun ve manevî şahsiyetin maddeten ve hem de şeklen mükemmel ve düzenli olmasını iktiza eder. Binaenaleyh hem maddî bakımdan hem de şekil bakımından topluluğu ve manevî şahsiyeti zarar ve fesattan korumak ve her yönden mükemmelliyet ve intizamını, kurtuluş ve üstünlüğünü temin ve insan nev'inin hayat ve bekâsını muhafaza için kuvvet ve şevket sahibi adil bir hükümet vücuda getirmek lâzımdır.

Şu halde hükümet kurmak, insanlığın tabiî özellikleri cümlesindendir, demektir. Cemiyet ise muhtelif tabiatte insanlardan meydana geldiğinden meydana getirilen hükümeti muhafaza ve işlerinin düzenli yürümesi hususuna topluca görüşlerinin ittifakı mümkün olamıyacağı gibi içlerinden bazıları bir çeşit rütbe ve makam ile temayüz etmedikçe diğerleri onun emrine boyun eğmeyecekleri ve bundan dolayı aralarında pek çok fitne ve fesat, ihtilâf ve kitalin husule geleceği şüphesizdir. Binaenaleyh hükümeti muhafaza ve işlerinin intizam üzere cereyanı için hall ü akt ehli, milletin akılca ileri gelenleri tarafından akıllı, hakîm, müdebbir bir reis ve halîfe tayin olunması lâzımdır.

Bir halîfe ve reis ise başlı başına devlet ve millet işlerinin intizamı ve halkın işlerinin yerine getirilmesi üzerine muktedir olamıyacağından, memleket işleri ve halkın ihtiyaçlarının her şubesi için ya bizzat veya vasıta ile ehliyetli yardımcı ve memurlar tayin etmek halîfe ve reis üzerine vacibtir. Halife ve yardımcıları hükümet işlerine nezaret etmek ve halk için faydalı işler yapmak uğrunda kendilerini haps ettikleri için onların ve ailelerinin rızk ve maişetlerini Beytü-Mal-i Müslimîn (İslâm Devletinin Hazinesi)den vermek de ahali ve teb'a üzerine vacibtir.

HÜKÛMET ŞEKİLLERİ, HILÂFET VE SALTANATIN HAKİKATI

Hükümetler şekil itibariyle dört kısımdır: Mutlakıyet, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Kâmil Hılâfet.

Mutlakıyet Hükümeti: Bir hükümet şeklidir ki onda hükümet reisliği tevarüs yoluyla bir hanedânın fertlerinden birine münhasır kalmakla beraber hükümet reisi hiç bir kanunî kayıt ile mukayyet olmayıp kendi keyfî iradesi üzere hareket eder. Ve bütün kanunî kuvvetler onun kendi inhisarında bulunur.

Meşrutiyet Hükümeti: Bir hükümet şeklidir ki onda hükümt reisliği usûl ve teamül şekli üzere hükümdâr ailesinden en büyüğüne intikal ettiği gibi reis bulunan zat, akıllı ve ileri gelenlerin reyleri ile kanunlar içinde harekete mecbur olur.

Cumhuriyet Hükümeti: Bir hükümet şeklidir ki onda hükümet reisliğine nesilden nesile bir hanedâmn fertlerine intikal ve inhisar bulunmayıp milletin içinden en güzide bir zat muvakkat bir müddet ile reislik makamına seçilir. Meşrutiyet hükümetinde kanun kuvveti ya sırf millet tarafından veyahut hükümdâr ile millet arasında müştereken yürürlükte bulunur. Cum-

huriyet hükümetinde ise kanun kuvveti münhasıran halktadır. Reisicumhurun bu kuvvet üzerinde yalnız bir teftiş hakkı vardır. Meşrutiyet ve cumhuriyet hükümetlerinde hakim ancak kanun olup bir tek ferdin veya küçük bir topluluğun kanun dışında rey ve iradesinin hiç bir hüküm ve kuvveti yoktur.

Kâmil Hilâfet (Hilâfet-i Kâmile): Bir İslâmî hükümettir ki onda hükümet reisliği tevarüs yoluyla bir hanedânın fertlerine münhasır olmayıp ümmetin reyleri (âra-yi ümmet) ile milletin fertlerinden aşağıdaki şartları haiz bulunan bir zat seçilir. Ve reis tayin olunan zat, hilâfet makamından vaz geçmedikçe veya vefat etmedikçe veya azlini icab ettiren bir durum ortaya çıkmadıkça hilâfet makamından bakî kalır. Ve her hareketi şer'î kanunlar ile mukayyet olup kendi keyfî iradesi ile emir ve nehye ve hiç bir türlü harekete kadir olamaz. (Hilâfet-i Kâmile'de hiç bir ferdin şer'î kanun hilâfında hiç bir hareketi caiz olamaz.

Hulefâ-i Raşidîn'in hilâfet makamına tayin olunmaları tetkik nazarından geçirilirse ortaya çıkar ki halîfe, ümmetin reyleri ve milletin intihabı ile tayin olunduğundan olgun hilâfet bir cumhuriyet hükümetine benziyor.

Halîfenin her hali şer'î kanunlar ile mukayyet olup kendi keyfî iradesi üzere hareketi asla caiz olmadığından, azl ve nasbı hal ve akt ehlinin reyleri ile vuku' bulduğundan millî hakimiyeti mutazammin bulunduğundan olgun hılâfet bir meşrutiyet hükümetine benziyor.

Halîfe hükümet işlerini idare ve kanûn kuvvetini icrâ hususunda gayet geniş bir selâhiyeti haiz bulunduğundan olgun hılâfet, bir mutlakıyet hükümetine

benziyor. Fakat halîfenin azl ve nasbi, hal ve akt ehlinin rey ve seçimleri ile olduğundan ve şer'î kanûnun hilâfında harekete bir çıkış yolu bulunmadığından olgun hılâfet mutlakıyet hükümetinden başkadır.

Halîfenin azlini icap ettirecek bir durum meydana gelmedikçe veya hılâfetten vaz geçmedikçe veya vefat etmedikçe halîfenin hılâfeti bakî olup tayin edilmiş bir müddet ile mukayyet olduğundan olgun hılâfet cumhuriyet hükümetinden de başkadır.

Halîfenin tayini irs yoluyla olmadığından ve kanûn kuvvetini icrada ve memurların azl ve tayinlerinde ve onları sorumlu kılmakta gayet geniş bir selâhiyeti haiz bulunduğundan olgun hılâfet meşrutiyet hükümetinden de başkadır.

Bir de olgun hılâfet (Hılâfet-i Kâmile) dünya işlerinde hüküm ve tasarrufu içine aldığı gibi dinî işlerde de hüküm ve tasarrufu mutazammın bulunmakla bu cihetten de mutlakıyet, meşrutiyet ve cumhuriyet hükümetinden de yine başkadır.

Hükmetme ve tasarruf etme itibariyle hükümetler üç kısımdır:

Siyasî
Şer'î
Tabiî.

Siyasî Hükümet: Milletin akıllıları ve ümmetin bilgilileri tarafından sırf akla nazaran tanzîm olunan aklî kanunlarla halkın yalnız dünya işlerine ait hususlarda hükme ve tasarruf eden hükümettir.

Şer'i Hükümet: Allah tarafından vaz' ve tanzim olunup peygamberler vasıtasiyle ümmete tebliğ olunan şer'î kanunlar ile halkın hem dünya hem de dinî

işlerine ait hususlarda hükm ve tasarruf eden hükümettir.

Tabiî Hükümet: Ne aklî kanunlar ve ne de şer'î kanunlar nazar-ı itibara alınmayıp dâima sertlik ve şiddet iktizası üzere hareket olunarak insanlar arasında kötülük ve zûlümlerde bulunan zalim bir idaredir. Üçüncüsüne yol kesiciler, birincisine saltanat, devlet, mülk, ikinciye de itaat ve inkiyat lâzım olduğundan, imamet-i kübrâ, sahib-i şerîat makamı bulunduğundan «Hılâfet» adı verilir.

Hılâfetin Hakikatı: Halkın dinî ve dünyevî işlerini muhafaza ve yürütmek için peygamber tarafından niyabet ve vekâlet yoluyla umumî riyaset (riyaset-i amme)'dir.

Riyaset: Halkın dinî ve dünyevî işlerinde tasarrufa hak kazanmak demektir.

Nasb-ı Halîfe'nin manâsı: Hal ve akt ehli, ümmetin akıllıları tarafından zikr olunan istihkakı isbat etmek demektir.

Binaenaleyh emir sahibinin şeriata uygun olan emrine itaat ve boyun eğme vacib olduğu için müslümanların halifesine «İmamü'l-Müslimîn» denilir.

Dinî ve dünyevî işlerde hükümleri infaz etmekte şeriatın sahibi Cenab-ı Peygamberin makamına kaim olup ona, İmamü'l-Müslimîn Peygamber'in vekili bulunduğundan «Halîfe» ve «Halîfe-i Resulu'l-lah» adı verilir.

Resulullah'ın ilk halîfesi olan Hazreti Sıddık (r.a.) riyaset makamına tayin olunduğu zaman umum velâyetleri «Hılâfet» ünvanı ile isimlendirilip melik, saltanat, devlet ıtlakından kaçınılırdı. Ondan sonra Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (Allah onlardan razı olsun) zamanlarında da zikr olunan lâfızların verilme-

sinden kaçınılırdı. Daha sonraları yüce İslâm Dini yeryüzünün her tarafına yayılıp da İslâm Memleketlerinde sayısız hükümetler meydana gelince sonradan gelen imamlar tarafından içine aldığı dünya işlerinde hüküm ve tasarruf manasına nazaran İslâm Hılâfetine kahr ve galebe manasında olan «Saltanat» lâfzının kullanılması tecvîz olunduğu gibi müslümanlarm halîfesine de «Sultan» lâfzının takılması kabul olunmuştur. Şu halde «Hılâfet» ile «Saltanat» arasında fark ortaya çıkmış oluyor ki: hılâfet, hem dinî işlerde ve hem de dünyevî işlerde hüküm ve tasarrufu içine aldığı cihetle mürekkeb, «Saltanat» ise yalnız dünyaya ait işlerde hüküm ve tasarruftan ibaret bulunduğundan basîttir. Binaenaleyh bazı cahilllerin zannettikleri gibi hılâfet yalnız dinî işlerde hüküm ve tasarruf demek değildir. Zirâ ne yalnız dinî işlerde hüküm ve tsarrufa ve ne de yalnız dünyevi işlerden hüküm ve tasarrufa «Hılâfet» adı verilir.

HALİFENİN TAYİNİ VE HILÂFETİN ŞARTLARI

Müslümanlar üzerine halîfe seçimi vacibtir. Bu da aklî ve şer'î bakımdan sabittir. Bu konuda şer'î delil, sahabe ve tabiîn Hazretlerinin icma' ve ittifakıdır. Şöyle ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimizin irtihali vukû, bulunduğu gün Peygamber Efendimiz defn olunmazdan evvel hemen sahabe-i kirâm «Sakîfe-i Benî Saide» denilen mahalde toplanıp halîfe seçimi hususunda meşveret ettikten ve hılâfet makamına herkesten en haklı ve lâyık olduğuna ümmetin reyleri ittifak ettikten sonra hepsi Hz. Sıddıka (r.a.) biat ettiler. Bundan sonra sahabiler zamanında ve tabiîn devrinde de durum bu

şekilde devam etmiştir. Binaenaleyh halîfe tayininin vacib olduğu şer'î delilerden ümmetin icma'ı ile sabittir.

Hılâfetin iki çeşit şartı vardır: Biri sıhhat, diğeri evleviyet şartıdır. Sıhhatının şartları; İslâmiyet, hürriyet, erkeklik, akıllılık, bulûğ, ahkâmın infazına, memleketin imarına ve devlet işlerinin yönetilmesine kudrettir. Binaenaleyh müslüman olmayanları müslümanlar üzerine velâyeti caiz olmadığından İslâm; kadınların hal ve şanları evlerinde oturmak ve mahremleri olmayan kimselerden tesettür ve ictinap ettiklerinden, akıl ve dince noksan bulunduklarından erkek; köle değil, başkaları hakkında tasarruf etmek, kendi nefsinde bile tasarrufa malik olmadığından hür; mecnûn ve çocuk işleri yönetmekten aciz olduğundan akıl ve baliğ; halife tayininden esas gaye halktan birinin velâyet ve tasarruf edemiyeceği şer'î ahkâm, kulların işleri ve memleketin intizamını mükemmel bir halde tedvir etmek olduğundan ahkâmın tenfîzine, mülkün siyasetine kadir olmak halîfe tayin olunacak zatın hılâfetinin sihhatı için lüzumlu şartlardandır.

Evleviyetinin Şartları: İctihatta bulunacak derecede ilim, bütün hükümlerde adalet, kanuna riayet, organlarının sağlamlığı, Kureyşli olmak, fazilet ve tekva sahibi olmaktır.

Zikr olunan şartların tamamen bir tek şahısta toplanması çoğu zaman mümkün ve müyesser olamıyacağından ulemânın büyükleri, bu şartlardan bazılarının bulunmaması, sukutu), imametin sihhatine halel (zarar) vermez demişlerdir. İşte bunun içindir ki, «Hılâfet benden sonra otuz senedir.» hadîs-i şerîfi ile asr-ı saadetten sonra bütün şartları ihtiva ettiği halde olgun hılâfet (hılâfeti kamile), Hulefa-i Raşidîn devrinden ibaret olan otuz seneye tahsîs buyurulmuştur.

HILÂFETTE KUREYŞLİ OLMANIN ŞART KILINMASINDA HİKMET VE SAKIT OLMASININ KEYFİYETİ

Hılâfetten esas gaye olan şeriat ahkâmını tenfiz ve ümmetin işlerini tanzîm, kuvvet ve iktidâra dayanmış bulunduğundan hılâfetin şartlarından asıl ve akdemi kuvvet ve kudrettir. Sadr-ı İslâm'da (Kureyş) kabilesi büyük bir aşiret idi ki şeref, hasep, nesep, sayı çokluğuna ve mülkün muhafazasına, ümmetin işlerini görmekte, şeriat ahkâmını infazda kuvvet ve kudret cihetinden diğer kabilelerden daha üstün durumda idi. Binaenaleyh hılâfet vazifesini icrâya (Kureyş) kabilesinde fevkalâde liyakat ve istidât bulunmaktaydı. İşte bundan dolayıdır ki Cenab-ı Peygamber Efendimiz «İmam Kureyştendir.» hadîs-i şerîfi ile hılâfet işini (Kureyş) Kabilesine tahsis buyurmuşlardır. Yoksa bu tahsîsten maksat (Kureyş)in sırf Peygamber'in sülâlesine intisapları demek değildir. Çünkü «Biz beraber yaşayan nebileriz. Miras bırakmayız.» hadîs-i şerîfi ile peygamberlerin miras bırakmadıkları açıklanmaktadır. Binaenaleyh birinci hadis ile hılâfet ve imametin (Kureyş) Kabilesine tahsîs buyurulması o hılâfetin en önde gelen şartı olan kuvvet ve kudretin onlarda tamamen mevcut bulunmasına dayanmaktaydı.

Cenab-ı Peygamber Efendimiz ahiret alemine irtihal ettiği gün Kureyş ile ensar halîfe seçimi için (Sakîfei Benî Saide) adlı yerde toplandıktan sonra ensar «Kureyş'ten bir emîr, ensardan bir emîr tayin olunmak» fikrini ortaya atmışlarsa da (Kureyş) kabilesi o sırada hılâfetin ham sıhhat ve ham evleviyetinin şartlarını tamamen haiz olup her cihetten hılâfete ehliyet ve istihkakları bulunduğundan Hz. Ebu Bekir «İmam

Kureyştendir.» hadîs-i şer'fi ile hüccet getirerek ensarı susturmakla hem muhacirler hem de ensar toplu olarak Hz. Ebu Bekir (r.a.) a biyat etmişlerdir. Binaenaleyh bu şekilde hılâfet makamı Kureyş makamı Kureyş kabilesinin idaresine geçmiş oldu.

Bu tarihten itibaren hılâfet makamı olgun halifeler (Hulefa-yi Raşidîn) zamanında kamilen (noksansız), Emevî ve Abbasî halifelerinin zamanlarında da noksan olarak Kureyş kabilesinden uhdesinde bulunmuş oldu.

Fakat Abbasî hılâfet ve saltanatının son zamanlarında bir taraftan Kureyş kabilesi refaha ulaşma, nimete kavuşma ve eğlenceye düşmek suretiyle mülkün idaresi için öğrenilmesi lazım olan bilgiyi kazanmakta kusur etmiş ve bir taraftan da pek çokları hılâfet merkezinden uzak bulunan memleketlerde yerleşmiş bulunduğundan eskiden beri devam eden şevket ve satvetlerine, kuvvet ve kudretlerine bir zayıflık ve bozukluk arız olarak ve hılâfetin ilk önde gelen şartını kaybederek hılâfet işini idareden büsbütün acz ve kusurları tahakkkük etmiş ve bu şekilde artık Kureyş kabilesi hal ve akt merasimine ehliyet ve iktidardan düşme derecesine gelmiş olmakla o sırada nüfuz ve iktidar kazanmış bulunan Deylem ve Selçuk Kabileleri zikr olunan merasimi kazanmış bulunduklarından bunca zamandan beri Kureyş Kabilesinin uhdesinde devam etmiş olan İslâm Hılâfeti Deylem ve Selçuk Kabilelerinin uhdesine intikal etmiş oldu?

Daha önce arz ettiğim şekilde halîfenin (Haşim ve Kureyş) kabilelerine mensup olması hılâfetin sihhatinin şartı olmayıp evleviyetinin şartı olduğundan ihtiyaç anında sakıt olacağına ve binaenaleyh Kureyş kabilesine mensup olmayan halîfenin de hılafeti sahîh ol-

duğuna İslâm ulemâsından pek çoğu kail olmuşlardır. Ve Sahîh-i Müslîm'de rivayet olunan «Sizin üzerinize, başı kuru üzüm (gibi siyah) Habeşli bir köle tayin olunsa, (onu) dinleyip itaat edeniz.» ve «Sizleri Allah'ın kitabına göre idare edecek olan emriniz Habeşli bir köle olsa bile (ona) itaat ediniz.» hadîsleri ve bir de İslâm'ın büyük ulemasından allâme Sadru'ş-Şeria «Ta'dîlû'l-Ulûm» adlı yüce kitabında «Sonra zamanımızda Kureyşli olma zarureti sakıt olmuştur. Hattâ cuma, bayram ve nikâhlar bile onsuz sahih ve ikame edilmektir.» sözü ile Kureyşli olma şartının ortadan kalkarak Kureyş kabilesinden olmayan halîfenin hılâfeti sahîh olduğunu açıklamışlardır.

Binaenaleyh Emevî ve Abbasî halîfelerinin hılâfeti nasıl sahîh ise, sihhatinin şartları bulunduğundan Selçuklu ve Osmanlı padişahlarının hılâfeti de sahîh olup fıkıh kitablarında açıklandığı şekilde onların izni ve emriyle cuma ve bayram namazları, cezaların tatbiki gibi halktan birinin vaz geçemiyeceği şer'î hükümler caizdir.

Şu kadar var ki gerek Emevî ve Abbasî ve gerekse Selçuklu halîfelerinin hılâfetin hem sihhat, hem evleviyetinin şartlarını tamamen üzerlerinde toplamamış olduklarından Hulefa-i Raşidîn devrinde olduğu gibi hılâfetleri kâmil değildir. Bunda ise Osmanlı halîfesi ile Abbasî ve Emevî halîfesi arasında asla fark yoktur. Şu halde noksanlığı şekliyle Abbasî ve Emevî padişahlarına da zikr olunan ünvanın verilmesi caiz ve sahîhdir. Binaenaleyh gerek Abbasî ve Emevî, gerekse Selçuklu ve Osmanlı olsun bir halîfeye biy'at olunduktan sonra «Allah'a ve Resulüne ve sizden olan ulû'l-emre itaat ediniz.» ayeti muktezasınca bütün müslümanların ve himayesi altında bulunan gayr-i müslimlerin

müslümanların halîfesine itaat ve boyun eğmeleri vacibtir.

HALİFENİN ve HÜKÜMET ADAMLARININ TAKİP EDECEKLERİ YOL

Program:

İslâm ulemasının ileri gelenlerinden Ebu Bekir et-Tartuşî Hazretleri »Siracü'l-Mülûk» adlı kitabında diyor ki, milletin saadeti, memeleketin selâmeti, hükümet işlerinin intizamı, devlet ve saltanatın sağlam esaslar üzerine kurulması için halîfe ve hükümet adamları (üç usulü) meslek kabul etmelidirler.

1) İsteyen ve arzu edenlere memuriyet vermemek,

2) Teb'aya karşı zorbalık ve şiddet kullanılmasını terk ederek her hususta güzelce hizmette bulunmak,

3) Adet olarak müşavere edilmesi lâzım gelen işleri akıllı ve tedbîri elden bırakmayan kimselerle istişareden sonra yapmaya başlamak esaslarına son derece itina etmek lâzımdır.

İslâm memleketlerinin fitne ve fesattan selâmeti, İslâm Devletinin gayet kuvvetli ve sağlam esaslar üzerine kurulması ancak halîfe ve hükümet adamlarının zikr olunan usullere, sonsuz bir ciddiyet üzere sarılmaları ile olabileceğinden birinci usulû Alemin Efendisi Peygamber Efendimiz, ilâhî kanunun şubesi olan hadîs-i şerif ile, ikinci ve üçüncü usulleri de Allah-ü Teâlâ Hazretleri Kur'an-ı Münzel ve İlâhî Kanun ile beyan buyurmuşlardır.

Birinci Usûl:

İmamı Buharî ve Müslim'in tahrîc ettikleri «Resûl-i Ekreme bir kimse gelip dedi ki, Ya Resullellah, beni bir memuriyette istihdam et. Peygamber Efendimiz buyurdular k: Bize emanetu'llah olan memuriyeti isteyenlere vermeyiz. Onları böyle mühim işlerde istihdam etmeyiz. En salih ve en lâyık olanları bulup millet işlerinde vazifelendiririz.» hadîsi ile Alemin Efendisi Peygamberimiz bu usule işaret buyurmuşlardır.

Yukarıda adı geçen Ebu Bekir et-Tartuşi Hazretleri diyor ki: Hz. Peygamber Efendimizin memuriyet isteğinde bulunan zatı red edip isteğini yerine getirmemesindeki sır ve hikmet şudur: Memuriyet Allahın emaneti olup teb'anın canlarınıda, mallarınıda tasarrufu içine almaktadır. İyi bir şekilde yapılmadığı müddetçe manevî mes'uliyeti çok şiddetlidir. İşte bu manevî mes'uliyet korkusundandır ki, fakihlerden niceleri hakimlik vazifesini, belki iyi bir şekilde yürütemeyiz diye, kabul etmekten istinkâf etmişlerdir.

Şu halde manevî mes'uliyeti asla düşünmeyerek memuriyet elde etmek için koşan kimsenin maksadı vazife görmek değil, Beytü'l-Mal (Devlet Hazinesi),-den bol bol maaş, işi görülecek halktan rüşvet almak suretiyle halkın mallarında ve keyfî icraatta bulunarak da insanların nefislerine hainlikte bulunmaktır. Çünkü bu konuda göstermekte olduğu acelecilik, haince bir gaye beslemekte olduğuna delildir.

Haince maksatlar beslemekte olan alçakları milletin işlerinden birine memur tayin ederek halk üzerine musallat kılmak, koyunu kurda ısmarlamak kabilinden olacağı cihetle bu gibilerine memuriyet tevdi' eden âmirin Allah'a Resûlüne ve bütün teb'aya karşı pek büyük bir hıyanette bulunmuş olur. İslâm'ın büyük

alimlerinden İbni Teymiyye «Siyaset-i Şer'iyye» adlı kitabında şöyle diyor :

«Âmir ile aralarında bulunan yakınlık ve dostluğa, veya yolda, belde de, Arap ve Türk gibi cinsiyette uygunluğa veyahut bir cemiyet efradından bulunmak gibi münasebete veyahut rüşvet veya başka bir takım şekillerle âmirin istifadesine binaen veya ehil ve lâyık olanlara âmirin kin ve düşmanlığından dolayı Allah'ın emaneti olan memuriyete ehil olmayan bir takım kimseleri seçip tayin eden âmir, hem Cenab-ı Hakka, hem Resûl-i Ekrem'e ve hem de bütün teb'aya karşı pek büyük bir hıyanet işlemiş olur.»

«Çünkü Fahr-i Alem Peygamber Efendimiz, şöyle buyurmuşlardır: Müslümanların işlerinden bir işe malik olan bir zat, halkın yerine getirilmesi gereken işlerinden birine ehil ve lâyık bir kimse bulunurken o işe ehliyeti bulunmayan veya doğruluğu olmayan diğer bir kimseyi vali, mutasarrıf tayin ederse hem Cenab-ı Hakk, hem Resul-i Ekrem, hem bütün müminler ve hem de umum teb'a hakkında hıyanet işlemiş olur.»

Hz. Ömer el-Farûk (r.a.) şöyle buyurmuştur: «Müslümanların işlerinden bir işin başında bulunan bir zat, ya aralarındaki yakınlık veya dostluk veyahut diğer bir çeşit münasebetlerden dolayı ehil olmayan bir kimseyi müslümanların işlerinden bir işe tayin ederse seçip tayin ederse Allah'a, Resûl-i Ekrem'e ve umum teb'aya zulm etmiş ve onlar hakkında pek büyük bir hıyanet işlemiş olur.»

Halbuki böyle zalim ve hain kimselerin düşmanı ancak Allah olup kıyamet gününde onlara pek şiddetli cezalar vereceği gibi dünyada da zulûm ve hıyanetlerinin cezasını göstereceği muhakkaktır.

Yukarıdan beri arz ettiğim hadîsler işleri ehline tevdi' etmek âmir üzerine vacib olduğuna delâlet ettiği gibi halkın işlerini ehline vermemenin manevî zararını da açıklamaktadır.

Maddî zararına gelince, halkın işleri ehline verilmemesi yüzünden millet ve hükümetin başına pek çok zarar, felâketler geleceği şüphesizdir.

Çünkü ehliyetsiz memurlar ile idare olunan hükümette bir yandan halkın işleri haksızlığa uğratılmak, hamiyetsizlik ve kifayetsizliklerinden dolayı kendilerine tevdi' olunan vazifeleri iyice yerine getiremiyerek halk hizmetleri sürüncemede bırakılmak, diğer yandan daha süflî karakterlerinin sevki ile halkın mallarına, canlarına, sair haklarına tecavüz etmek gibi yolsuzluk ve zulümler yüzünden halkın hükümet hakkında beslemekte bulunduğu iyi niyetleri ortadan kalkmış ve kalbleri kırılmış olup hükümete karşı soğukluk meydana gelir. Hükümet aleyhine kötü bir düşünce uyanır. İşte bundan dolayı kalben hükümete düşmanlık beslemek, lisanen kötülemek ve aleyhinde konuşmak, kalemle de fenalıklarını neşr ve ilân etmek gibi durumlara cür'et ederler. Teb'anın bu hususta olan cür'etleri kuvvet kazanınca zulüm ve istibdât ile idare olunan hükümetin idaresi altından kurtulmak çaresine düşerek zalim idareyi kaldırmak ve hükümet şeklini değiştirmek veya başka hükümetin himayesine girmek hususlarına olanca kuvvetleri ile gayret sarfederler. Hükümetin teb'ası bu fikre düşünce, tabiatıyle hükümet aleyhine her taraftan ta'rizler baş gösterir. Bu şekilde hem dahilî ve hem haricî olarak hükümetin politikası bozularak dehşetli za'f içinde yuvarlanmaya başlar. Hükümet ahvalinin bu derece vehameti, tabiatiyle hükümetin inkirazı ile neticeleneceği muhakkaktır.

Meselenin hakikatı bu merkezde bulunduğuna tarih de şahitlik etmektedir.

Meselâ Emevî Hılâfeti'nin son hükümdârı olan Mervan bin Muhammed zamanında durum bu merkezde idi. Çünkü bu halîfe zamanında valiler ile devlet memurlarının tayininde güzel seçime ehemmiyet verilmezdi. Hattâ bazan bir adamı bir cariyenin tavsiyesiyle yahut takdîm edilen bir hediyeye mükâfat olarak bir vilâyete vali tayin ederlerdi. Hattâ Hişam bin Abdülmelik, Cüneyd bin Abdurrahman hakkında böyle yapmıştı. Cüneyd, Hişam'ın karısına kıymetli taşlarla süslü bir gerdanlık hediye edip Hişam gerdanlığı beğenmişti. Cüneyd onun gibi diğer bir gerdanlık daha hediye edince Hişam onun h. 111 (m. 729) senesinde Horasan'a vali tayin etmiştir.

İşte devlet işlerini ehline tevdi' etmemek, eğlence, zevk ve safâ ile meşgul olup hakimiyetlerini kuvvetlendirecek sebeblere itina ve ihtimamda bulunmamak yüzünden Mervan bin Muhammed zamanında Emevî hükümeti münkariz olarak Abbasîoğullarına geçmiştir.

Hasılı halkın işlerini yürtmekte ehline vazife vermemenin neticesi inkiraz ve helaktan başka bir şey olamıyacağından milletin saadeti, hükümetin intizamı ve vatanın selâmeti için takip edilmesi lâzım gelecek siyasetlerden biri, belki en başta geleni devlet işlerini ehline tevdi' olunduğunu hem kavl', hem de fi'lî sünneti ile alemin efendisi Hz. Peygamber Efendimiz ümmetine tebliğ ve ta'lim buyurmuşlardır. Binaenaleyh yüce İslâm Dini bu hususa son dereceye kadar itina ve ihtimam edilmesi gerektiğini halife ve hükümet erkânı üzerin vacib kılmıştır.

İkinci Usûl

Âl-i İmran suresinin 159. ayetinde şöyle buyurulmaktadır:

«Ya Muhammed! Uhûd Gazasında ganimet hırsı gibi bazı sürükleyici sebeplerle yerlerini terk ederek mağlubiyete sebebiyat verenler Allah'ın rahmeti ile, seni onlara taltîfe muvaffak kılmasıyle mülâyemet ve iltifat ettik, merhamet gösterdik, en iyi bir muamelede bulunduk. Yoksa çirkin huylu, sert sözlü, katı yürekli, merhametsiz olsaydık onlar senden nefret ederler, etrafından dağılıp giderler ve hiç biri yanında kalmazdı. Binaenaleyh Uhûd gününde senin hakkında irtikâb ettikleri kusurlarını afv ile, Allah hakında irtikâb ettikleri kusurlardan dolayı da benden mağfiret talep eyle. Ta ki onlara olan şefkat ve merhametini itham ve ikmal etmiş olasın.»

Bu ayet insanları hükümetin satvetini ve milletin selâmetini temin edecek iki mühim siyasî şekle yöneltiyor: İlk olarak; halk ve teb'a hükümetten nefret, hükümetin memurlarına kin ve düşmanlık beslememek için fenâ ve sert sözden, zorbalık ve şiddetle muameleden, kanuna aykırı ve keyfî muamelelerden kaçınmalı; ikinci olarak; halkın hükümete muhabbetlerini sağlamalı, bağlarını çoğaltmak ve tamamlamak için onlara iltifat, yakınlık, merhamet ve şefkâtte bulunmalıdır. Çünkü emir sahibi ve hükümet memurlarının halk hakkında hüküm ve başkanlıkları şer'î kanun ve akla ve hikmetin kaidelerine uymadıkça, görüş ve gayretleri beldelerin emniyetini, halkın refah ve rahmetini temin etmedikçe ne devlet işleri düzene girer ve ne de millet ve memleket selâmete ulaşır.

Hz. Ali (k.v.) Efendimiz, Mısır'a vali tayin ettikleri, sahabenin ileri gelenlerinden Malik bin el, Haris'

(r.a.)'a vermiş bulunduğu (Ahd-nâme)'nin bir fıkrasında şöyle buyuruyorlar:

«Güzel hareketlerinle halkın kalbindeki kin ve kötülüklerin bağlarını çöz, teb'aya iyi muamele et, kötükleri terkle düşmanlık sebeblerini kesip at!»

İmamı Ali Hazretlerinin bu sözleri, halkın hükümetten kin ve düşmanlıklarını kaldırıp yok edecek ve hepsinin tamamiyle hükümete bağlılıklarını sağlayacak esas kaideleri ve hükümet memurlarının güzel ahlâk sahiblerinden seçilmesi lâzım olduğunu ve memurların söz ve fiilleri birleşmedikçe hükümetin icraatının halk üzerinde tesiri görülemiyeceğini açıklamaktadır.

Ümmetin büyüklerinden bazıları diyor ik; teb'a büyük, orta ve küçük olmak üzere üç kısımdır. Gerek emir sahibi ve gerek sair memurlar büyüklere baba, ortalara kardeş ve küçüklere oğul nazarı ile bakmalıdır. Binaenaleyh büyüklere ikram ve iktiran, ortalara ihsan, küçüklere merhamet ve şefkat beslemelidir. Zira bir şahsın, bir kavmin, bir hükümetin saadet ve selâmeti Allah'ın emirlerine itaat, yarattıklarına şefkat ile vücut bulabilir.

Acem şahlarından Yezdicurd, mülk ve devletin salâh ve bekâsı ne ile olur, diye bir hekîmden sorması üzerine, hekîm demiştir ki: Halkına yakınlık ve yumuşaklıklıkla hizmet etmek, vergi tahsili esnasında zorbalık ve şiddet göstermemek, emir sahibi ve devlet memurları her zaman adaleti yerine getirerek kendilerini halka sevdirmek, memleket dahilinde bulunan yolları eşkiyâ ve asilerin taarruzundan masun kılmak, zalimlerden mazlûmların haklarını almakla mülk ve devletin kurtuluş ve bekâsı temin edilebilir.

Zorbalık ve şiddetle idare ahali ve teb'ayı hükü-

metten nefret ettireceğine tarih de şehadet etmektedir. Bu cümleden olarak Emevîler devrinde vergi tahsilinde pek ziyade zorluk ve şiddet gösteriliyordu. Bu şekilde halk hükümetten son derece rahatsız olmuşlardır. Ve öyle bir hükümetin tabiiyetinden çıkmaya ve Emevî halîfelerinin tahttan indirilmesi için çalışanlara yardım etmeye hazırlanmışlardı. Hususiyle Arap olmayan müslümanlar, memurlar tarafından görmüş oldukları zorbalık, şiddet, zulûm ve yolsuzluktan dolayı son derecede rahatsız oldukları için hükümet aleyhinde şiddetli düşmanlık beslerlerdi. Bu durum Emevî devletinin rakibleri olan Abbasîlere Arap olmayan müslümanların yardım ve dostluklarına sebebiyet vermiş olmasiyle hılâfet Abbasî oğullarına geçerek Emevî hükümeti yıkılmış oldu.

İşte zorbalık ve şiddetle hareket etmenin maddi zararı bu gibi vahîm neticelerdir. Manevî zararına gelince, bunu şu hadîs-i şerîf göstermektedir: «İdaresi altında bulunan halka rıfk ve yumuşaklıkla hizmet etmeyen emir sahibi ve devlet memurlarına, kıyamet günü ahirette de yumuşak davranılmıyacaktır.»

Üçüncü Usul:

Meşveret: Fikirlerin ve görüşlerin çarpışmasından hak ve doğruyu bulup çıkarmak demektir.

Meşveret, Allah, Peygamber ve sahabî ef'alinde meşru' bir yoldur. Çünkü Bakara suresinin 30. ayeti olan «Rabbin meleklere, «Ben yeryüzünde bir halîfe var edeceğim.» demişti. «ayet-i celîlesi ile kullara müşavereyi öğretmek hikmetine binaen meşveret kanunu Allah'ın ef'alinde meşru' olduğu beyan olunuyor. Âl-i İmran suresinin 159. ayeti olan «İş hakkında onlara danış.» ayet-i celîlesi ile meşveret kaidesi peygamberin

ef'alinde meşru' olduğu gösteriliyor. Şûrâ suresinin 38. ayetindeki «Onların işleri aralarında danışma iledir. «hükmü de bir iş ve hâdise ortaya çıktığı zaman kendi reyleri ile hareket etmeyip hemen toplanıp o hadise hakkında müşavere ve müzakere eyledikten sonra hak ve doğru olan ile işlerini gördükleri için sahabe-i kiram övülüyorlar. Birinci ayet, hâdise hakkında meşveret lâzımolduğuna bütün insanları aydınlattığı gibi ikinci ayet bir iş hakkında emir sahibi ve hükümet adamlarının bütün köy ve kasaba, vilâyet ve payıtaht halkı ile müşavere etmek ve üçüncü ayet ile de bir hâdise hakkında ümmet ve ahali kendi aralarında müşavere etmeleri lazim geldiğine işaret olunuyor. Binaenaleyh üçüncü ayetin işaret ve delâletinde hükümet işleri, halkın hizmetleri, memleketin ümranı hususlarında bütün halk ve teb'a nın ictima ve müşavere hakları olduğu anlaşıldığı gibi ikinci ayetin işaret ve iktizasından da zikrolunan hususlarda halkın emir sahibi ve hükümet adamları ile ictima' ve müşavere hakları olduğu anlaşılmaktadır.

Fakat bütün halkın bir arada ictima'ları imkânsız olduğundan bu ictima' ve müşavere zarurî olarak milletin vekilleri ve ümmetin ileri gelen akıllıları ile olması lâzım gelir ki işte bu da zamanımızda halk tarafından seçimle gönderilen mebuslar ile ortaya çıkmaktadır.

Sahabenin büyüklerinden Ebu Hüreyre (r.a.)'nin bir sözünün ifade ettiği manâya göre Hz. Peygamber Efendimiz bizzat sahabe-i kiram ile müşavere, umumî ve hususî işlerde onların görüş ve mütalâalarını sorup öğrendikten başka Hazreti Ebu Bekiri Sıddık (r.a.) bazı hususlarda adetâ hususi bir müşteşar ittihaz etmişlerdir.

Hz. Peygamber Efendimiz masûm ve müşavereden müstağni iken müşavere hususuna son derece ihtimam buyurması sahabilerin kalblerini temiz tutmak ve birleştirmek ve sonradan gelecek ümmete doğru yolu göstermek ve öğretmek içindi.

İslâm ulemâsının büyüklerinden Abdülazîz el Buharî «Keşfü'l- Pezdevî adlı kitabında diyor ki; Ahzab gazvesinde bütün arapların müttefikan müslümanların aleyhine hareketini görünce Peygamber Efendimiz (s. a.v.) düşmanların reisi bulunan Uyeyne bin Hasnu'l-Fizarî'ye sulh anlaşması için bir adam gönderdi. Ve buyurdu ki «Ebu Süfyana müzahereten ve bizim muharebe etmekten vaz geçip kavim ve aşiretiyle çekilir giderse Medine'nin meyva ve mahsülünün üçte birini onlara vereceğiz.» Üyeyne: «Medine'nin yarı mahsülünü vermedikçe muharebeden vaz geçemeyiz.» diye cevap gönderdi. Bunun üzerine Hazreti Fahr-i Alem Efendimiz bu mesele hakkında ensarla istişareye girişti. Ensar içinde Evs Kabilesinin reisi Şa'd bin Muaz ile Hazrec Kabilesinin reisi Sa'd bin Ubade bulunuyordu. Bu iki zat dediler ki :» Ya Resulellah! Bu suretle sulh anlaşması yapılması Allah tarafından mı emr edildi? Yoksa zatı- Risalet-penahînizin fikir ve mütalâası mıdır? Resul-i Ekrem Efendimiz de «Kendi fikir ve mütalâamdır» buyurdular. Bunun üzerine bu iki sahabe dediler ki: «Ya Resulellah! Onlar cahiliyet devrinde bile satın almaktan başka bir şekilde Medine'nin meyva ve mahsullerine sahip olamıyorlardı. Hak tealâ Hazretleri bizi Din-i Mübîn-i İslâm ile müşerref ve muazzez kıldıktan sonra Medine'nin mahsülünden bir habbe bile vermeyiz. Onlar ile bizim aramızı kılıç ve muharebeden başka hiç bir şey ayıramaz.»

Bu muhterem zatların bu sözlerinden sonra Hz. Peygamber Efendimiz son derece memnun ve mesrûr

olup şöyle buyurdular: «Ben Arapların size ok attıklarını, ittifak halinde üzerinde hareket ettiklerini görmüş ve onları sizin üzerinizden kaldırıp atmak arzu etmiştim. Mademki siz muharebede sebat edecek ve metanet göstereceksenіz ne alâ.» Akabinde sulh için gelenlere. «Gidiniz. Size kılıçtan başka bir şey veremiyeceğiz.» buyurmuştur.

Sahabîler de bir hadise hakkında aralarında müşavere ve müzakerede bulunmadıkça karar vermezlerdi. Bu cümleden olmak üzere Peygamber Efendimizin irtihali günü, Hz. Peygamber'in defninden evvel sahabiler hemen Sakîfe Beni Saide adlı mahalde toplanıp Peygamber Efendimiz tarafından müslümanları görüşlerine havale buyurulmuş olan halîfe tayini hakkında meşveret ettikten sonra ittifakla Hz. Sıddık Ebu Bekir (r.a.) Hazretlerine biy'at etmişlerdir. Hz. Sıddık hılâfet makamına geçıtiği andan itibaren sahabe-i kiramdan bir cemaatın görüşünü almadıkça, onların fikir ve mütalaâlarını sormadıkça bir iş ve hadise hakkında hüküm vermezlerdi. Müşavere esnasında ashabtan biri tarafından bir hadiseye mutabık açık bir delîl - (nas) nakl olunduğu zaman «Peygamberimizin yolunu içimizde muhafaza eden kimseleri bulundurduğu için Alah'a had olsun.» diye buyururlardı.

Hz. Ebu Bekir (r.a.) Hz. Ömer el-Farûk' (r.a.) 'da hılâfet makamına herkesten fazla iktidar ve liyakatın bulunduğunu derîn feraseti ile anladığı cihetle kendisinden sonra hılâfet hakkında müslümanlar arasında ihtilâf ve fitne meydana gelmemesi için muhacirler ile ensardan meydana gelmiş bir toplulukla istişare ettikten sonra hepsinin ittifakı ile Ömer ibni Hattab Hazretlerini veliaht tayin etmişti.

Hazreti Faruk hılâfet makamına gelince Hz. Pey-

gamber ile Hz. Sıddık'ın açmış oldukları meşveret caddesini karış karış, arşın arşın genişletmeye başladı. Hattâ bu maksat üzerine söylediği bir hutbesinde: Bunun gibi onlardan görüş sahibi olanlar ve kendi aralarında işlerinin müşavere ile olması müslümanlara haktır.» buyurmuştur.

İmamı Ebu Yusuf Hazretleri «Kitabu'l-Haraç» adlı kitabında diyor ki: «Irak bölgesi feth olunduğu zaman Hazreti Ömer, bu arazinin hudut boylarının tehlikelerini kapamak, yetim ve dulların geçimlerini temin etmek için bırakılıp ganimet sahiplerinin arasında taksim olunmaması görüşünde bulunuyordu. Şam ve Irak halkından bir topluluk da zikr olunan beldelerin diğer ganimetler gibi ganimete hak kazananlar arasında taksîm edilmesine inanıp «bizim kılıçlarımızla feth olunanyerleri bize taksîm etmeyip de hazır olmayan kimselere ve evlâdlarına nasıl bırakıyorsunuz?» diye itirazda bulundular. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) bu mesele hakkında muhacirlerin büyükleri ile istişareye koyuldu. Abdurrahman bin Avf bu arazinin ganimet sahiblerinin arasında taksîm olunması ve Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. Talha da Hz. Faruk'un uygun gördüğü şekilde bırakılması görüşünde bulundular. Bundan sonra Hz. Ömer ensarın ileri gelenlerinden beşi Evs ve beşi de Hazrec kabilelerinden olmak üzere on zatı seçerek bu mesele hakkında bir daha meşveret meclisi topladı. Bu azalar toplandı. Hz. Ömer ilk önce Cenab-ı Hakka hamd ve senâ etti, ikinci olarak şu şekilde söze başladı:

«Size zahmet ve meşakkat verecek bu meclise topladığıma sebep şudur: Allahın emaneti olan ammenin işlerinde sizi kendime ortak etmek isterim. Zira ben de sizden birinizim. Sizin benim hevâ ve arzuma tabi' olmanızı istemem. Hakkı söyleyen Allahın kitabı yanınızdadır. Allah'a yemin ederim ki bir işi dile getirmekte

Hak'tan başka bir şey kastetmem. Bu esnada ensarın ileri gelenleri: «Emriniz ne ise buyurunuz.» demeleri üzerine Hz. Ömer:» halkın sözünü duymuşsunuzdur. Haklarını vermeyip kendilerine zulm ettiğim inancında bulunuyorlar. Ben zulümden Allah'a sığınırım. Allah korusun ,onlara zulm edip haklarını başkalarına verirsem isyan ve eşkiyalık yapmış olurum. Fakat görüyorum ki Kisra'nın yerinden, İranın memleketlerinden feth olunmadık bir şey kalmadı, Allah Kisra'nın memleket ve malarını bize ganimet ihsan etti. Bu malları ehline taksîm ve beşte birini şer'î cihetine sarf etmekdeyim. Lâkin arazisine haraç ve halkına cizye vergisi koymak fikrinde bulunuyorum ki bu suretle muharebeye ve sonradan geleceklerin mühimmatına sarf olunmak üzere bir hasılât bulunmuş olur. Görüyorsunuz ki Şam, Cezîre, Küfe, Basra, Mısır gibi büyük şehirler ve sair İslâm hudutları askere muhtaçtır. Bunların nafaka ve mühimmatının görülmesi lâzımdır. Feth ettiğimiz Irak arazisi ganimet sahipleri arasında taksîm olunursa askerî mühimmat nereden temin olunacaktır.»

Meşveret Meclisi'nin ileri gelenleri bulunan ensar bu konuda Hz. Ömer'in görüşünü tasdîk edip dediler ki: «Gerçekten zikr olunan beldeler ve sair İslâm hudutlarını muhafaza edecek asker bulundurmayacak olursak bu memleketleri yine düşmanın istilâ ve zabt edeceği şüphesizdir. Binaenaleyh hak Hz. Halîfe'nin elinde ortaya çıkmış demektir.»

Reaya ve arazinin tahammüllerine göre haraç ve cizye konulmasına ehil bir kimse bulup bu hususa memur edilmesine karar verdikten, sonra, ittifakla akıllı ve tecrübeli diye Osman bin Hanîf'i seçtiler. Hz. Ömer de bu zatı Sevad (Irak) arazisinin ölçümüne memur etmiştir.

Hazreti Farûk'un meşveret kanûnuna son derece itina ve ihtimam gösterdiğine delil olan burhanlardan biri de kendilerinden sonra hilâfet makamını, cennetle müjdelenmiş on muhterem zattan hayatta kalan altı zata sipariş ve bu konuda müşavere ve müzakereden sonra müslümanlar için bir imam seçilmesini onlara havale etmiş olmasıdır.

Hz. Ömer ahiret alemine göç edince hemen bu muhterem zatlar meşveret meclisi toplayıp hılâfet seçimi hakkında enine-boyuna müşavere ve müzakerede bulunduktan sonra meselenin hallini Abdurrahman bin Avf Hazretlerinin görüşüne havale buyurdular. Hz. Abdurrahman da hılâfet için Hz. Osman ile Hz. Ali'yi bütün sahabîler üzerine tercîh ve takdîm etmiştir. Bütün sahabiler de her ikisi hakkında itifak etmişlerdir. Abdurrahman bin Avf imam tayini hakkında Şurâ'da bulunanların mutlak vekâletini haiz bulunduğundan Hz. Osman'a biyat ederek bu meseledeki tereddüt ve şüpheyi ortadan kaldırmış oldu. Hz. Osman hılâfet makamına geçince o da meşveret yolundan ayrılmadı.

Fakat daha sonra şehît olduğundan hılâfet meselesi hususunda şûrâ toplanmasına muvaffak olamadı.

Hz. Osmandan sonra meşverette bulunulmayarak halk Hz. Ali'yi halîfe seçmiştir .Bu seçimden sahabînin ileri gelenlerinin çokları memnun olmadılar. Çünkü bu zatlar Hz. Osman'ın şehit olduğu sıralarda vilayetlerde bulunuyorlardı. Hz. Ali'ye vuku' bulan biyatta hazır değillerdi. Bunlardan bazıları Hz. Aliye biy'at ettilerse de diğer bazıları da halkın toplanmasına ve müslümanlar arasında meşveret meclisinin toplanıp yeniden halîfe seçimine kadar işi askıda bıraktılar. Bundan önce toplanmış buluna şûrâ tarafından Hz. Osman ile Hz. Ali imamlığa (halîfeliğe) ehliyette bütün sahabîler üzeri-

ne tercîh olunduklarından ve o sırada bu muhterem zatın herkesten fazla hılâfet makamına lâyık olduklarına bütün sahabiler ittifak ve icma ettiklerinden bu sefer hılâfet hakkının Hz. Ali'nin olduğunu, tekrar şûrânın toplanmasına ihtiyaç bulunmadığını sanarak sahabilerin ileri gelenlerinin çoğunluğu doğrudan doğruya Hz. Ali'ye bîat edivermişlerdi. Yoksa sahabîler meşveret yolundan hiç bir zaman sapmış değilllerdir. Fakat her nasılsa bu mesele hakkında biraz ihtiyatsızca davranmış olduklarından neticede işte o meşhur fitne zuhur etmiştir. Hz. Ali'nin hılâfeti zamanında bir kimse demiştir ki: «Ya Emîrü'l - Mü'minîn! Yüce zatınız imametin şartlarını haiz olduğu halde müslümanların hılâfet işinde muhalefet edip de Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömere ittifakla bî'at etmelerinin sebebi nedir?» «Halîfe Hz. Ali de:» Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer benim gibi hak ve adalete razı, hile ve garazdan uzak müslümanlar üzerine hakim oldukları için bütün müslümanların bî'atını mazhar oldular. Benim halîfeliğim ise senin gibi nefsinin arzularına mağlûb kimselerin zamanına tesadüf ettiğinden birlikte ve uygunlukla hareket etme yolundan saparak hakkı kabul etmekten istinkâf ettiler.» diyerek asrında bulunan kimselerin adalet ve insaf dairesinden çıkışlarına işaret buyurmuşlardır.

Geçmiş bulunan yukarıdaki izahlarla Yüce İslâm Dini'nde Allah tarafından ibadet işlerinin bir nizam içinde devam etmesi için kurulmuş bulunan meşveret kanuna Hz. Peygamber, Hulefâ-i Raşidîn ve diğer yüce sahibîlerin ne derecede itaat ve boyun eğdikleri anlaşıldıktan sonra meşveretin ehemmiyet ve lüzum derecesini açıklamakta bulunan hadîslerle sahabîlerin sözlerini de bu meselede açıklayalım.

Bu konuya pek çok hadîsler vardır. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki:

«Ümmetimden işlerinde itişare edenler doğruyu ve müşavereyi terk edenler de dalâleti bulmamaları imkânsızdır.» «İşlerinde meşveret eden, yardım bulmuş olur.» Hz. Ali (k.v.) Efendimizin: «Ey Allah'ın Elçisi! Ahirete irtihalinizden sonra bir takım iş ve hadiseler ortaya çıkar ki onlar hakkında ne Kur'an ayeti nazil olur ve ne de tarafınızdan bir hâdîs-i şerîf gelir. Böyle hadiseler hakkında nasıl hareket edelim?» diye sormaları üzerine kâinatın efendisi Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: «Böyle hadiseler için ümmetten abid, mütteki ve alim olanlarını toplayıp aranızda meşveret ediniz. Bu konuda tek bir reyle hüküm ve karar vermeyiniz.»

Hz. Ömer (r.a.) buyurmuşlardır ki: «İşlerinde müşavere eden kavim işlerinin en doğrusuna hidâyet olunur.» Binaenaleyh bir şahsın, bir ailenin, bir milletin şahşî işleri uygun olan şekilde dönüşüp durması ve hükümet işleri ile milletin bütün muamelâtının bir düzen içinde hareket etmek için en fazla lazım gelen şeyin tedbîr ve siyasî işlerde ehli ile müşavere yolu olduğu ayetler ve kavlî ve fiilî hadîsler ile sahabîlerin sözlerinden ibaret olan şer'î delîl ve bürhanları ile sabit olmuş oluyor.

Meşveretin doğuracağı maddî ve manavî faydalara gelince; bu konuda Hz. Ali (k.v.) şöyle buyurmuşlardır: «Meşveret maddî ve manevî faydaları ihtiva etmektedir. İlk önce fasit ihtimalleri ve batıl hayallerden kurtulmakla hakka ve doğruya uygunluk. Çünkü bir işin sırf fayda, sırf zarar veyahut fayda ile zarar arasında tereddüt olduğu istişare ile ortaya çıkacağına şüphe yoktur. İkinci olarak, hatadan kurtulmak, üçüncü olarak pişmanlıktan kurtulmak ve azarlanmaktan

kaçınmak, dördüncü olarak insanların fikirlerini öğrenmek ve ümmetin kalblerini birbirine bağlamak. İşte bunlar meşveretin maddî faydalarındandır. Beşinci olarak, Yüce İslâm Dinî'ne boyun eğmek ve Peygamberimizin yüce mesleğine tabi' olmakla ecir ve sevaba nail olmaktır. Bu da meşveretin dinî ve manevî faydasıdır.

Meşveretin zikr olunan faydalarını elde edebilmek için aşağıdaki şartlara riayet olunması icab etmektedir:

1) İstişare olunan zat, istişare edilen meseleye dair yeterli bilgiye sahib kimselerden bulunmalıdır. Çünkü bir insan hasta olduğu zaman doktor ile, ev inşa edeceği zaman mühendisle elbise yaptıracağı zaman terzi ile istişare eder. Demek oluyor ki, cahil bir topluluk olsalar bile, istişare olunan meseleye dâir yeterli bilgi sahiblerinden olmadıkça istişare faydalı olamaz. İşte bunun için Hazreti Fahr-i Alem Efendimiz «Akıllı kimseleri mürşit kabul ediniz.» buyurmuştur.

2) Kendisi ile istişare olunarak fikrinden istifade edilecek zat «Ümmetimden olan abid kimselerle toplanınız.» hadîs-i şerîfi hükmünce abid ve tekvâ sahibi olmalıdır. Çünkü hakikatte tekvâ sahibi olanların muttasıf bulundukları «Tekvâ» sıfatı dinî ve dünyevî işlerde kendi cinslerini ancak kemal ve kurtuluşa irşat etmeye onları sevk edeceği zarurîdir.

3) «İstişare olunan kimse emin ve itimat olunan kimsedir.» hadîs-i şerîfi hükmünce müsteşar (istişare olunan kimse) emin kimselerden olup halkın ve istişare etmek isteyenlerin zararlarını kaldıracak ve hasîs menfaatlerinden dolayı hak ve hakikattan sapacak kimse olmamalıdır. Çünkü böyle rezilce sıfatlarla muttasıf olanlar, sıfatlarının icabı olarak doğruyu söyleme-

yecek ve hakkı takip edemiyecekleri için onlarla vaki' olacak istişareden fayda yerine zarar geleceği muhakkaktır.

4) Müşavirler, istişare olunan hususta son derece söz ve fikir hürriyetine sahip olup hiç bir kimseden çekinmemeli ve hiç bir kuvvetten korkmamalı ve hakve hakikati söylemekten asla çekinmemelidir. Bu konuda gayet metin ve cesur olmalıdır. Yoksa istişare, sırf görüşte ortaklıktan ibaret kalırsa fayda vermek şöyle dursun istibdât tedbirlerini kesip atmakta bile yeterli olamıyacağında şüphe yoktur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin kuruluş sıralarında fevkalade durumlarda sancakbeyleri ve ocak ağaları gibi milletin ileri gelenlerinin görüşleri sorulur ve ona göre hareket olunurdu. Sonraları meşveret adı ile meclislerde işlerin müzakersi yapılmaya başlandı. Fakat çoğunlukla hükümetin satvetine mağlûp olup şeriatın tarifi şekliyle söz hürriyeti ve azarlayanın azarlamasından sakınmamak esaslarına dayanmadığından hakkıyle fayda sağlanmadığı gibi sultan reislerin istibdâtlarını ve onların keyfi muamelelerini de kaldıramamıştır.

Yukarıda geçen hususlar göz önüne alınınca anlaşılır, ki, meşveretin apaçık kurucusu İslâm Dinidir. Sadr-ı İslâm'da, sahabe devrinde ve hatta Osmanlıların ilk devrelerinde bile adet olarak istişare edilmesi lâzım gelen millet umûrunda zikr olunan evsaf ve meziyetleri haiz bulunan zatlar ile istişare edilmesi yüzünden pek çok faydalar ve büyük neticeler kazanılmıştı. Fakat daha sonraları itişare olunacak kimselerde zikr olunan bu güzel vasıfları aranılmadığı gibi seçilmiş olunanlar da hasîs menfaatlerine nail olmak için müstebit sultan ve reislerin keyfleri doğrultusunda hareket ve onlara dalkavukluk edip hak ve hakikatı söylemekten çe-

kindiklerinden işte millet bunca senelerden beri istibdat ve zulûm altına girmiş ve o muazzam ve muhteşem İslâm Devleti şu gördüğümüz duruma düşmüştür.

Ey Millet!.. Sizi uyanıklığa davet ederek derim ki, artık bundan böyle bâri gözünüzü açınız. Aklınızı başınıza alınız da bu yüce vasıflarla dolu kimseleri bularak mebus seçiniz. Yoksa mühim vazifenizi yerine getirmekte kusur ederseniz memlekette meydana gelecek kötülüklerin müsebbibi ilk önce kendiniz olcağınızı ve bu konuda hiç bir kimseye kabahat bulmaya hakkınız olmayacağını derin derin düşününüz!

İstibdât :

İstibdât: Eşyanın hakikatı zıddı ile ortaya çıkar, kaziyyesine binaen meşveretin zıddı olan istibdât, meşvereti terkten de biraz bahsetmek isterim. İslâm Dini'nde meşveret meşru ve medh edildiği gibi zıddı olan istibdât da kötülenmiş ve yasaklanmıştır.

Hz. Ali (k.v.) buyurmuşlardır ki; «Müşavere güzel yardımlaşmadır, istibdât ve tefrika ne çirkin ve fenâ azıktır.»

İstibdât, lügatte istişare edilmesi gerekli olan şeyleri, bir tek şahıs kendi görüş ve isteğine bağlaması, demektir. Siyasîlerin istılâhında ise, bir şahıs veya şahıslar topluluğunun sırf kendi keyfî istek ve nefsanî arzularının iktizasına göre pervasızca bir milletin hukukunda tasarrufta bulunmaları, demektir. Zararlar; zulûm, kötülük, haksızlık, hıyanet, zillet, meskenet fakirlik zaruret, tembellik, cehalet gibi şeylerdir.

Bu konuyu tamamlayıcı olmak üzere bir parça da hürriyyet'ten bahs etmek lâzımdır.

Hürriyet :

Hürriyet: Lügâtte, bir kaç manaya gelir. Onlardan

biri insanın görüş ve dileğinde müstakil olması, diğerî de kölesini esaretten kurtarması demektir. Şeriat örfünde, hürriyet; Hiç bir kimsenin keyfî emir ve yasağına itaat ve boyun eğmeyip ve asla bir kimsenin hukukuna tecavüzde bulunmayarak insanî ve şer'î vazifelerine tamamiyle riayet ederek her şahıs kendi tabiî ve meşru' hakları içinde fikri, sözü ve hareketi ile serbest olarak hareket etmesi demektir.

Şeriat örfünde hürriyet bu manaya geldiğini beyan sadedinde Cenab-ı Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«Ey İnsanlar! Zalimlerin zulûm ve esaretinden boynunuzu kurtarmaya çalışınız. Hiç bir kimsenin keyfî emir ve yasağına boyun eğmeyerek ve son derece serbest olarak dünya ve ahirette muhtaç olacağınız gün için hayırlı ve faydalı işler işleyiniz.»

«Ey İnsanlar! Başkalarının hukukuna tecavüzcede bulunmayınız. Kimseye zulm etmeyiniz. Zira Cenab-ı Hak kıyemet gününde zulm edenleri bulup layık oldukları cezayı verecektir.»

İşte şer'î hürriyet bu demektir. Yoksa şunun, bunun hukukuna tecavüz ederek, aklî ve şer'î kanunlara asla boyun eğmeyerek nefsinin istediği şekilde hareket etmek değildir. Çünkü gerek insanlardan gerek hayvanlardan ve gerekse cansızlardan hiç bir varlık hakkında bu manada hürriyet verilmiş değildir. Zira «İnsan terk olunup cezalandırılmıyacağını mı hesap ediyor?» ayeti ile insanlar hiç bir bağ ile bağlı olmayarak maşı-boş salıverilmiş olmadığı açıklanmaktadır.

Bir de hürriyet bu manaya yorumlanacak olursa istibdat ve zulûm yapılması icab eder. Çünkü eğer sen nefsinin istediğini yapmak istersen her halde başka bir kimsenin canına, ırz ve namusuna, malına tecavüz etmen gerekir. Halbuki o adam da aynı ile senin gibi

mutlak hürriyete sahip olduğundan nefsinin istediğini yapmak ister. Şu halde o da senin canına, ırz ve namusuna, malına tecavüz eder. Ya sen ona galip gelirsin, ve bu şekilde sen zalim ve müstebit, o esîr ve mazlûm olur. Yahut o galip gelir ki bu takdîrde o müstebit ve zalim, sen esîr ve mazlûm olursun. Bu ise aklî ve şer'î cezaları tecavüz, halkın rahatını ve memleketin asayişini ihlâl ve ifsat demektir. Binaenaleyh böyle sefahat, zulûm, istibdât ve rezalet manalarından ibaret olan durumlara hürriyet ve fazilet adı verilmesini hiç bir sağduyu sahibi kabul edemez.

Halkın işleri ehline havale olunup ehil olmayanlara verilmemesi, teb'aya yakınlık ve yumuşaklıkla muamelede bulunup şiddet ve katılık gösterilmemesi, işlerde ehli ile müşavere edilip istibdâdın terk olunmasından ibaret olan yukarıdaki usullere İslâm Hükümetleri ne zaman tam bir ciddiyetle eğilmişse terakkı ve her ne zaman bu usullerden, azıcık olsa bile, yan çizmişse gerilemiştir.

Tarih bu gerçeği gayet açık bir şekilde göstermektedir. Bu cümleden olarak Osmanlı Devleti birinci devrinde bir sancak beyliği şeklinde iken zikr olunan kaideleri tatbik etmekle yüz sene zarfında büyüyerek büyük ve kuvvetli bir devlet olmuştur.

Osmanlı Devleti'inin ilk asırlarında zikr olunan bu usuller meslek kabul edilerek ona göre hareket olunduğuna Hz. Osman Gazi'nin vefatı yaklaştığı zaman oğlu Orhan Gazi Hazretlerine yapmış olduğu vasıyyet açık bir delîldir.

Osman Gazi'nin vasiyyeti şudur :

«Önce her hususta şeriata boyun eğişlerin mühimlerinde ehil ve erbabı ile müşavere et. İkinci olarak, halka ve bilgililere rütbelerine ve makamlarına göre ikram ve ihsan, hususiyle Yüce İslâm Dinin direkleri

olan ulemâya fazlayısıyle hürmet ederek «İnsanların hayırlısı, onlara hizmet edendir.» sırrına mazhar ol. Üçüncü olarak, benden sonra idare makamına geçtiğin zaman bu yüce makamın şartlarından olan «Allah'ın emrine Ta'zîm kullarına şefkat, dinî kaidesine önem, i'lâ-yi kilimetullahın hayırlı neticesini talep ve taharrî ederek Allah yolunda cihad ve gazâya büyük gayret sarfet'.»

Ne kadar büyük ve ciddî söz ve ne kadar müdebbir, siyasî ve şeriatçı değeri yüce bir padişah ki üç kelime ile hükümet ve milletin gelecekte yükselme, selâmet ve saadetini temin edecek kanun ve anayasayı koymuş ve tayin etmiştir.

İşte Hz. Osman Gazi yüce İslâm Dinine son derece sarılmış ve kurduğu hükümet de son derece iyi niyet üzere olup bu konuda pek yüce himmet beslemiş olmakla Cenab-ı Hak yüce adlarını ta kıyamete kadar yâd ettirecektir.

Osman Gazi'den sonra gelenler de bu dosdoğru ve güzel yoldan yürüyerek daha önce İslâm memleketlerinde ortaya çıkmış olan zulûm ve istibdât durumlarını ortadan kaldırıp sahîh diyanet ve sağlam bir hürriyet ve adalet üzere icraata devam ettiklerinden kısa bir zaman içinde çok kuvvetli bir devlet meydana getirmeye muvaffak olmuşlardır. Fakat Yıldırım Beyazit Han ve oğlunun zamanında İlahi kanuna ve zikr olunan vasiyet ve usullere riayet etmeyip bazı yolsuzluklarda bulunduklarından Timur'a esîr düşmek ve saltanatta on bir sene kadar bir fetret ve fasıla gelmek gibi bir belâya uğramışlardır.

Daha sonra Sultan Murat, Fatih Sultan Mehmet, Sultan Bayazit, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleymen zamanlarında geçmiş usul ve vasiyet üzere büyük bir ciddiyetle yola devam ve İslâm şeriatına bo-

yun eğip itaat ettiklerinden kuvvet ve satvetleri son derece yükselmiş ve hükümetleri son derece genişleyerek hakkıyle cihangîrlik derecesini kazanmışlardı. Fakat İkinci Selim'den itibaren İlahî kanuna ehemmiyet vermeyerek zikr olunan usullere ve büyük babalarının vasiyetine itina göstermiyerek zulum ve istibdâda, fısk ve sefahata, nefsi arzularına mağlûp olmuşlardır. Aynıyle o devirden itibaren hükümetin satvet ve kuvveti gerilemeye başlamıştır...

Meşrutiyet devrinden itibaren de İlahî kanuna inkiyat, zikr olunan usul ve vasiyetlere itina ve ihtimam etmemek ve aynıyle eski hükümetlerin takip etmiş olduğu sakat yolda hareket edilmek ve fazla olarak da millet arasında nifak, şikak, dinsizlik ve ahlâksızlığın çoğalıp genişlemesine çalışılması yüzünden hükümetin tedennî ve inkıraza doğru yuvarlanmakta olduğu sağduyu sahiblerine hafî olmasa gerekir. «Ey basiret sahibleri ibret alınız!»

İLAHİ KANUNUN İDARECİ VE HÜKÜMET MEMURLARI İÇİN TAYİN ETTİĞİ HUSUSİ VAZİFELER

Bir topluluğun ve netice itibariyle fertlerin hayat ve bekâlarını muhafaza, hallerinin selâmet ve saadetini te'mîn, iş ve muamelelerini tanzîm için kurmuş bulundukları hükümette ammenin velâyet ve vekâletini kabul ve üzerine alan idareci ve hükmet memurlarına «Kanûn-i İlâhî» aşağıdaki mühim vazifeleri tayin edip en iyi bir şekilde yerine ketirilmesini emir ediyor.

İslâm alimlerinin ileri gelenlerinden Ebu'l-Hasen Muhammed es- Suhreverdî el- Bağdadî Hazretleri «Tahrîru'l-Ahkâm fî Tedbîr-i Ehl-il İslâm» adlı kıymetli kitabında diyor ki; İlahî Kanûn'un ve Şeriatın halkın işlerini yürütmeyi üzerine alan idarecilere yüklediği vazifeler ondur.

1) Ammenin velâyetini kabul etmeleri sebebiyle idarecilerin teb'aya karşı yerine getirilmesini borç edinmiş olduğu vazifelerden birincisi her hususta (Adaleti Yerine Getirmek) tir. Adaletin mahiyetinden, cinslerinden, sıfatından, fazilet ve faydalarından ve zıddı olan zulmün mahiyetinden, çeşitlerinden ve çirkinliklerinden biraz bahsedelim.

Adalet :

Adalet : Aklî ve şer'î kanunlar nazarında ve işin kendisinde hakikatı ve doğruluğu açık olan itikat, söz, fiil ve hareketleri layıkı şekilde açıklamak, yerine getirmek ve yapmak, demektir.

Ulemânın ileri gelenlerinden bazıları adaleti «Orta noktadır.» diye tarîf etmişlerdir. O halde adalet, bir dairenin merkez noktası yerindedir. Binaenaleyh ifrat yönüyle merkezden tecavüz tuğyan ve zulüm olduğu gibi bazı yönlerden sapma da haksızlık ve zulümdür.

Adaletin Kısımları :

Adalet iki kısımdır : Biri mutlak adalet, diğeri de mukayyet adalettir.

Mutlak adalet: Akl-ı selîm sahibleri nazarında dâima güzel kabul olunan ve hiç bir zamanda ve hiç bir şey hakkında tebdîl ve tağyîre ma'rûz olmayan ve aslen haksızlık ile nitelendirilmeyen durum ve hareketlerdir: İhsanda bulunana ihsanda bulunmak, ezâ ve cefâyı kaldırandan ezâ ve cefâyı kaldırmak gibi.

Mukayyet Adalet: Adalet olduğu ancak şeriat ile bilinen şeylerdir: Kısas, dinden çıkanın malını almak ve bir askerin muharebe meydanında düşmanları öldürmesi, benzeri kötülüğe kötülükle mukabele gibi.

Zulûm: Adaletten sapmak. demektir.

Şu halde zulûm; merkez nokta durumunda bulunan hakkı terk etmekten ibarettir ki, merkezden uzaklaştıkça şiddet ve savleti ziyadeleşir ve o nisbette de zalimin azap ve cezaya hak kazanması çoğalmış olur.

Zulmün Çeşitleri :

Zulûm üç kısımdır: Biri Allah Tealâya karşı icrâ olunur: Küfûr, şirk, nifak, isyan gibi. İkincisi halka

karşı icrâ edilir: Halkın canlarına ırzlarına, mallarına ve sair haklarına tecavüz gibi. Üçüncüsü, kendi şahsına karşı yapılır: Bir şahıs nefsî arzularına (şehvetine) kapılarak dünya ve ahirette nefsî için zararlı hal ve hareketlerde bulunması gibi.

Kudreti yettiği derecede adaleti yerleştirmeye çalışmak ve gayret etmek her şahıs üzerine farzdır. Binaenaleyh adaleti terk zulûmdür. En yüksek derecesi küfürdür. İslâm ulemâsının büyüklerinden İmamı Fahreddin-i Razî Hazretleri «Tefsîr-i Kebîr» adlı yüce kitabında diyor ki:

Başkalarının zimmetinde bulunan hukuku sahiblerine vermek, kendi zimmetlerinde bulunan kul haklarını hak sahiblerine vermek ve her durumlarında teb'aya karşı adaleti yerine getirip Zulûmden kaçınmak idareciler üzerine farzdır. Çünkü Nahl suresinin 90. ayetinde şöyle buyuruluyor: «Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emr eder. Hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder.» Bu ayetle Cenab-ı Hak, kullarına bütün güzel ahlâhlar ile emr ettiği gibi çirkin ve zem edilmiş huylardan da men ve yasaklıyor.

Nisâ suresinin 58. ayeti olan **«İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emr ediyor.»** ayet-i kerîmesi ile de idareciler üzerine adaletle hükmetmenin farz olduğu açıklanıyor.

Hûd suresinin 113. ayetinde şöyle buyuruluyor: **«Zalimlere yönelmeyiniz. Yoksa cehennem ateşi size de dokunur.»** Bu ayetle de bütün insanlar için zulumden ve zalimlere sevgi beslemekten bile kaçınılması lâzım geldiği açıklanmaktadır. Müfessîrler diyorlar ki, zalimlere temayül edenlerin cezası cehennem ateşi olur ise artık kim bilir zalimlerin kendileri ne derece şiddetli cezalara uğrayacaklardır.

Adaletin fazileti, zulmün fenalığı hakkında pek çok hadîs-i şerîf rivayet olunmuştur:

«Bir kimse iki düşman arasında bir mesele hakkında hükm edip hükmünde zulmederse o Lânetlenmiştir. Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun.»

«Cenab-ı Hak halkın işlerine bir kimseyi valî kılıp da o kimse halkı hakkında merhamet ve şefkat göstermeyip onlara zulum ve hıyanet ederse Cenab-ı Hak o kimse için Cennete girmeyi haram kılar.»

«Bir kimse müslümanlardan bir topluluğun işlerine idareci tayin olunup da kendi çoluk-çocuğu, dost ve yakınlarını himaye ettiği gibi onları muhafaza edip korumazsa o kimse, cehennem ateşinden, cehennemde oturacağı yeri hazırlamış olur.»

«Benden sonra, yakın zamanda bir takım emirler gelir ki yalan söylerler, zulm ederler, her kim onların yalanlarını tasdîk eder ve yapmış oldukları zulûm üzerine onlara yardımda bulunursa o benim ümmetimden değildir. Ben de onun peygamberi değilim. Hem o adam kıyamet gününde benim havzıma gelemez. Zirâ melekler onun gibi kimseleri havz'dan kovarlar.»

«Bir kimse zalimin zulmüne devam etmesine ve ömrünün uzun olmasına dua ederse onun yeryüzünde Cenab-ı Hakka isyan etmesine razı olmuş demektir. Zulme rıza ise, o da zulûmdur.»

İşte bu arz olunan hadîs-i şerîfler, İslâm Dini nazarında zulmün son derece kötülenmiş ve red edilmiş, zalimin şeriat dili ile lânetlenmiş olduğuna delâlet ettikleri gibi, üçüncü hadîs-i şerîf, idarecilerin kendisi ile, çoluk-çocuğu ile sair insanları memleket işlerinde eşit tutmasının vacib olduğuna, dördüncü hadîs-i şerîf, zalimlerin yaldızlı yalanlarını tasdîk ve zulûmde

onlara iane ve yardım etmenin şeriat nazarında gayet çirkin ve haram olduğuna, beşinci hadîs-i şerîf de zalimin ömrünün uzun olması arzusu ile dua etmenin aslâ caiz olmayıp haram olduğuna delâlet etmektedir.

Bir hadîs-i şerîfte de **«Zalimi yapmakta olduğu zulûmden alıkoyunuz.»** buyurulmuştur. Binaenaleyh zikr olunan hadîslerin iktiza ettiği duruma göre zulmü ortadan kaldırmak için şeriat bütün mükelleflere iki mühim vazife yüklemiştir.

Biri, gerek fikir, gerek hareket, gerek söz ve gerek mal olarak zalimin zulmüne yardım etmemeli ve onlara kuvvet verecek hiç bir harekette bulunmamalı Çünkü zulmü yerine getirmek zulûm olduğu gibi zalimlere yardım ve hatta onlara meyl ve muhabbet de zulümdür, haramdır ve büyük günahtır.

Diğeri, münkeri nehyin derecelerinden herkes kendi hissesine düşen miktar ile gerek bir şahsın, gerek bir kabîlenin, gerek bir kavmin, gerek bir cemaatın, gerek bir cemiyet ve partinin ve gerekse bir hükümetin yapmakta olduğu bir zulmü ortadan kaldırmaya ve yasaklamaya çalışmalıdır. Çünkü zulüm gerçekte en çirkin bir iş olmakla beraber maddî ve manevî zararları hem zalimin kendisine hem de bütün halka raci' yasaklanmış bir iş olduğundan onun ortadan kaldırılmasına çalışmak ve gayret etmek her şahıs üzerine aklî ve şer'î bakımdan vacib ve lâzımdir. İnsanların teşkîl etmiş oldukları hükümetin şekli gerek mutlakıyet, gerek meşrutiyet ve gerekse cumhuriyet olsun halk zalimlerin zulmüne boyun eğmeyip onu yasaklayıp yok edecek bir seviyeye gelmedikçe ve öyle bir istidât ortaya çıkmadıkça kat'î olarak zalimlerin zulmünden kurtulmak mümkün değildir.

«Bir gün adaletle hükmetmek, nafile olarak yetmiş sene ibadet etmekten hayırlıdır.» ve **«Halkın Ce-**

nab-ı Hakka en sevgilisi ve en yakını adaletle hükmeden sultandır, en sevimsiz ve en uzağı da zalim sultandır.» hadîs-i şerîfleri ile de şeriat nazarında adaletin son derece güzel, maddî ve manevî faydası çok büyük olduğu açıklanmaktadır.

Adaletin Maddî Faydaları :

Adaletin maddî faydalarına gelince, deriz ki: Bir mülkün kurtuluşu, bir beldenin imarı, bir milletin saadete ulaşması, bir devletin intizamı, bekâ ve trakkisi ancak adaletle mümkündür. Adalet, Cenab-ı Hakkın kulları arasında doğru bir terazidir ki alemin nizamı onunla tartılır. Adalet bir fazîlettir ki, duyan her nefsi-zalim bile olsa- tadladırır. Adalet bir hakikattır ki sahibi, müslüman olmasa bile, akıl ve şeriat yönünden meth edilir. Çünkü İslâm ulemâsından Ali eş-Şirazî Hazretleri «Tuhfetü'l-Mülûk» adlı kitabında diyor ki «Melik, müslim ve gayr-i müslim olup, bunlardan her biri adil veya zalim olmak üzere dört kısımdır. Adil gerek müslim, gayr-i müslim olsun şeriat ve akıl yönünden medh edilmiştir. Çünkü Peygamber Efendimiz Hazretleri «**Adil melik zamanında doğdum**» sözü ile Nûşirevan'ı «Adil Melik» ismi ile anmıştır. Zalim gerek müslim ve gerekse gayr-i müslim olsun şeriat, akıl, adet ve örf yönünden bütün milletin nazarında kötü ve alçaktır.»

Adalet, bir cevherdir ki semavat ve arz onunla kaimdir. Çünkü Peygamber Efendimiz Hazretleri **«Semavat ve arz adaletle kaim oldu.»** buyurmuşlardır.

İmam Fahre'd-Din-i Razî Hazretleri buyuruyorlar ki, bu hadîsin manâsı şöyledir: «Unsurların miktarları birbirine eşit olmayıp da bazısı diğer bazısından fazla veya noksan bulunsaydı galip mağlûbu istilâ ede-

rek tabiatların hepsi galibin hatasına ve günahına dönüşüp âlemde bu mükemmel nizam bulunmaz ve ammenin işleri muattal olurdu.»

Binaenaleyh adalet, dünyanın temeli ve bu nizamın esası demektir.

Adalet olmadıkça hiç bir ma'muriyet, çalışıp kazanmakta hiç bir bereket ve hiç bir fazlalık bulunmaz. Adaletsiz hiç bir padişah şevket ve safvet sahibi olamaz. Çünkü alimler şöyle demişlerdir: Bir mülkün bekâsı ve kurtuluşu devletler; devlet, muntazam asker ve muktedir idarecilerle, insanlar mal ile, mal memleketin imarı ile, memleketin imarı halkın çalışma ve gayreti ile, halkın çalışma ve gayreti de adalet ile kaimdir. Binaenaleyh adalet mülk ve devletin de esas ve temeli demektir.

Adaletin, mülk ve devletin esası olmasının sebep ve hikmeti şudur: Bir memlekette köylünün çalışıp kazanmakta gayretlerinin derecesi o memelekette zulûm ve sıkıntının miktarına göredir. Eğer zulûm had safhaya varıp bütün halka şamil ise herkes mallarından, canlarından, ırz ve namuslarından emin olamayacakları cihetle çalışıp zakanmaktan ümitleri kesilip, geçimlerini temin için başka memleketlere gitmeye mecbur olurlar .Bu şekilde o memlekette geçim düzeni bozulmuş olur.

Ve eğer zulûm ve sıkıntı verme bazı kimseler hakkında tatbik olunmakta ise, halk, haksızlığa uğrama korkusu ve adaletten ümit bekleme arasında tereddüt içinde bulunduklarından çalışıp kazanmaya olanca güçleri ile sarılamayacakları durumu itibariyle o memlekette iş ve kazanç durumu pek ileri gitmez.

Fakat bir memlekette umum halk hakkında eşitçe adalet ve insafa riayet olunursa halk canlarından, mal-

larından, ırz ve namuslarından emîn, kazanç ve gelirlerinden harcayabileceklerine kâni' olduklarından var güçleri ile çalışıp kazanmaya, olğunlaşmaya, yükselme ve ilerlemeye var güçleri ile çabalarlar.

Bu şekilde hem halk kuvvet ve servet sahibi olur, memleket imar edilmiş olur ve hem de hükümet kuvvet ve şevketini, mülk ve devlet saadet ve bekâsını temin etmiş olur. Binaenaleyh adalet mülk ve devletin esasıdır.

Mülk ve devletin selâmeti, insanların dünyevî ve uhrevî saadeti ancak adalaet bağlı bulunduğundan adaletin kaynağı olan «KANÛN-Î İLÂHİ - KİTABULLAH» te'kît yoluyla adaletle hükmetmeyi emr ediyor.

İşte bu İlâhî emirlere bağlı olarak on birinci hicrî senesinden kırk birinci senesine kadar olan İslâmiyetin ilk devrinde, ilk olarak Cenab-ı Peygamber Efendimiz adalet ve doğruluğun hakikî kaide ve usulû olan bir (İslâm Hükümeti) kurup bütün arap kabilelerini İslâm'ın etrafında toplamaya çalışıp gayret sarfetti. İkinci olarak Hz. Ebu Bekirin, Hz. Ömer. Hz. Osman ve Hz. Ali Efendilerimiz de (Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünneti»'ne tamamıyle bağlanıp boyun eğmek, insaf ve adalete son derece ciddiyetle sarılmak, zulüm ve haksızlıktan son derece yüz çevirip cimriliğe varan şahsî menfaatleri, sakat kinleri asla hatırlarından geçirmeyerek müslümanları İslâm üzere bir araya getirmeye olanca kuvvetleri ile gayret sarfettiler. Ve Allah'ın yardımı ile az bir zaman içinde bu ulvî gayelerine ulaştılar.

İşte İslâmiyetin adalet, doğruluk ve hürriyet devri bu devirdir. İşte zühd ve tekvâ, İslâmiyeti ve hılâ-

fetin hakîki ve kemal devri bu devirdir. İşte İslâm hükümeti için örnek alınacak devir bu yüce devirdir.

Kemâl Devrinden Örnekler :

Bu yüce devirde Hulefa-i Raşidin'in yerine getirdikleri adaletten bir misal olmak üzere biraz bahsedlim :

Hz. Ebu Bekir (r.a.) irtihalleri yaklaştığı zaman malik olduğu bir yerin satılarak kıymeti ile müslümanların hazinesinden aldığı paranın ödenmesini vasiyyet etmiştir. İşte bu mesele Hz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.)'ın zulûmden ve kul hakkından son derece kaçındığı ve adalet ve insafa da son derece riayet ettiğini göstermektedir.

Hz. Ömer el-Farûk (r.a.)'un züht ve adalete taallük eden ve riayet olunan olaylar çok meşhurdur. Hz. Ömer Hazretleri, Hz. Peygamber Efendimizle Hz. Ebu Bekir'in kurmuş oldukları züht ve tekvâ, adalet ve insaf yolunu gayet geniş bir ölçüde açmış, İslâm hükümetini tekvâ, adalet ve doğruluğun en kuvvetli esasları üzerine takrir ve tesbit etmiştir. Buna en kuvvetli delil de şudur: Hz. Ömer'in hılâfeti zamanında yapılan fetihler sebebiyle Medine-i Münevvere'deki Beytü'l-Mal (Devlet Hazinesi)'ne her taraftan mal ve para oluklardan yağmur boşanırcasına akmakla beraber sair sahabilere kıyasen kendine tahsis olunan maaştan başka hiç bir şey almadığı gibi, hatır ve hayalinden bile geçirmemiştir.

İslâm ulemâsının büyüklerinden İmamı Gazali Hazretleri «İhyau'l-Ulûm» adlı kitabında şöyle buyuruyor: Hz. Farûk birgün müslümanların hazinesinden, hak sahiblerine maaş verirken küçük kızı hazineye gi-

rip bir dirhem para alır. Sonra çıkıp gider. Hz. Ömer doğrulup kızın peşinden koşar. Sür'atlı koşmasından hırkası omuzundan düşer. Kızcağız ağlaya ağlaya annesinin evine girip Elindeki parayı ağzına atar. Hz. Ömer yetişerek kızın ağzına parmağını sokup parayı çıkarır ve getirip devlet hazinesine (Beytü'l-Mal'e) bırakır. Ve der ki:

«Ey insanlar! Biliniz ki müslümanların hazînesinden uzak ve yakın bulunan müslümanlara verilen paradan başka Ömer ve sülâlesinin fazla hiç bir hakkı yoktur.»

İşte gerçek adalet. İşte eşitliğin en üstünü böyle olur.

İslâm ulemâsından İbn-i Teymiyye «Siyaset-i Şer'iyye'sinde şöyle diyor: «Bir kimse Hz. Ömer'e demiş ki: —Ey Müslümanların Halîfesi! Müslümanların hazinesinden biraz fazla para alıp da kendinin, çoluk— çocuğunun ve ailenin nafakasını genişletsen daha uygun olmaz mı?»

Hz. Ömer buna şöyle cevap verir :

«— Benim ile teb'a (halk)'ın benzeri ne gibidir, bilir misin? Bir kavim, meselâ beş on arkadaş ticaret etmek üzere başka bir diyara gitseler. Onlardan bazıları mal kazanıp içlerinden birine teslim ve onu mallarını muhafazaya memur etseler, onların izni olmadıkça o kimsenin o maldan bir şey alması uygun ve helâl olur mu? İşte benim ile teb'amın benzeri o kavim, müslümanların hazinesi de o mal gibidir ki halkın izni olmadıkça hazineden bir damla bile almam helâl olmaz.»

Bu meseleden Hulefa-i Raridîn devrinde milletin hükümet üzerinde hakimiyet ve murakabe hakkı bulduğu açık olarak anlaşılmaktadır. Çünkü son dere-

ce güç ve kuvvet sahibi bir hükümdar milletin müsaadesi olmadıkça müslümanların devlet hazinesinden bir damla bile alamıyacağını söylerse bu artık millî hakimiyet değil de ya nedir?

Hz. Ömer Hazretleri kendi maaşından fazla bir paraya muhtaç olduğu zaman o parayı Beytü'l-Mâl mütevellesinden borçlanmak suretiyle alırdı. Sonra aylıklarından keserdi.

Hz. Ömer yaralanıp da ecelinin yaklaştığının hissedince oğluna şöyle buyurmuştur: «Beytu'l-Mâl'dan elli bin dirhem borç aldım. Çocuklarım mallarından ödesin. Bu yeterli olmazsa arta kalanı Hattab ailesi ödesin.»

Kûfe Şehri Hz. Ömer zamanında inşâ olundu. Sa'd bin Ebi Vakkas oraya vali tayin olundu. Sa'd Kûfe'de kendilerine mahsûs mükemmel bir saray inşâ ettirdi. Medayin'de bulunan Kisra'nın sarayının kapısını getirterek kendi sarayına taktırdı. Bu mesele Hz. Ömer'e ulaşınca son derece hiddetlendi. Hemen bir mektup yazıp Muhammed bin Cerîr bin Müseylemeye verdi. Ve buyurdu ki: «Ya İbni Müseyleme! Sür'atle Kûfe'ye git. Bu mektubu Sa'd'a vermezden önce inşa ettiği saraydaki Kısranın sarayının kapısını sök, ateşte yak. Sonra bu mektubu Sa'd'a ver. Muhammed bin Müseyleme halifenin emri ile Kûfe'ye gitti. Vazifelendirildiği üzere önce kapıyı söküp ateşte yaktı. Sonra mektubu Sa'd'a verdi. Mektubu metni şu idi :

«Ey Sa'd! İşittiğime göre bir saray bina ettirip Kisra sarayının kapısını kendi sarayına taktırmışsın. Bundan maksadın kapıcılar, perdeciler ortaya koyup da ihtiyaç sahiblerinin şikâyetlerini sana arz ederken zorluklarla karşılaşsınlar, mihnet ve meşakkat çeksinler değil mi? Yoksa Kisra'nın meslek ve yolunu

mu tuttun? Kisra'ya, İran Padişahına sarayı vefâ etmeyip yerle bir oldu. Bundan ibret almadın mı? İşte ibret için sana bir kimse gönderdim. Senden aslâ korkusu yoktur. Yapmış olduğun sarayın kapısını yaktıktan sonra bu mektubu eline verecektir. İmdi sana iki ev yeter. Biri müslümanların malarını muhafaza için Beytü'l-Mâl, diğeri de kendin için oturulacak bir ev.»

İslâm ulemâsından İbni Huzeyme Hazretleri «Sîretü'l-Ömereyn» adlı kitabında şöyle diyor: «Hz. Ömer halka karşı söylediği bir hutbesinde şöyle buyurmuştur:

«Ey İnsanlar! Biliniz ki Cenab-ı Hakka yemin ederim ki ben memurları sizleri dövmek, mallarınızı almak, ırz ve namusunuza tecavüz etmek için göndermiyorum. Ancak din ve dünyanızı size öğretmek, saadete sebep olan adaleti yerine getirmek için gönderiyorum. Eğer bundan başka bir yolsuz hareketle bulunan olursa bana bildiriniz. Çünkü nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki öyle kimselere kısas yapacağım.»

Hz. Ömer el-Farûk Hazretleri'nin yukarıda arz olunan hutbesinden ve Sa'd'a gönderdiği mektubtan anlaşılıyor ki, o zamanlar halk ile hükümet memurları arasında tam bir eşitliğe hakkıyle riayet olunmuş, İslâm hükümeti, Peygamberi Hılâfeti tarafından halka tam bir hürriyet verilip hükümet memurlarının zulûm, haddi aşma ve işkencede bulunmaları ve hattâ ihtiyaç sahiblerinin meselelerini arz ederken de zorluklara uğratmaları bile şiddetli bir şekilde yasaklanmış, memurları tecavüzleri halîfeye ihbar olunarak herkesin haklarını istemek konusunda serbest bırakıldığı ilân olunmuştu. Şu halde Hulefâ-yi Raşidîn devrinde hükümet memurlarının taarruzlarından, zulûm ve işkenelerin-

den halkın hukuku mahfûz ve masûn olmuş demektir. Hz. Ömer'in «Fırat Nehri kenarında bir kuzu veya bir oğlağın kaybolmasından dolayı ahiret azabına uğramış olacağımdan korkuyorum.» sözleri bu büyük halîfenin zulûmden son derece kaçındığını ve halkın halîfe tarafında zerre kadar zulûm görmediklerini açık bir şekilde açıklamaktadır.

Hz. Osman ve Hz. Ali de adalet ve doğrulukta çok ileri gitmişlerdi. Hz. Ali'nin Mısır Valisi Malik bin el-Haris'e yazdıkları (Ahidnâme) kendilerinin adalet ve doğruluk üzere ahkâm yerine getirdiğine en kuvvetli bir delildir.

(Ahidnâme)'nin konumuza giren kısımlarını buraya alalım :

Hz. Ali şöyle buyurmuşlardır :

«...Hakka ve halka karşı nefsinden ve yakınlarından daha insaflı ol. Eğer böyle yapmazsan zulm etmiş olursun. Allahın kullarına zulm edene Allah düşman olur. Düşmanı Allah olanın delîli batıl olur. Zulmünden tevbe edinceye kadar İlâhî husumet üzerinden kalkmaz. Zulüm üzere bulunmak kadar Allah'ın nimetini değiştiren, gazabını çabuklaştıran birşey yoktur. Sence üzerinde en fazla durulacak hareket, hakta en mu'tedili, adalette en genişi, halkın rızasına düşecek en uygunu olsun. Şikayetçi ve müracaatları dinlemek içinbir zaman ayır. Bunlara meclisini aç. Ve kendilerine alçak gönüllü görün.Kapıcı, nöbetçi, hademe gibi adamlarının bunlar üzerinde bir tesiri olmasın ki huzurunda korkusuz ve dilleri dolaşmaksızın söz söyleyebilsinler. Çok defa Resul-i Ekrem'den işittim. Buyurdular ki **«Zayıfın dili dolaşmayarak hakkı kuvvetliden alınamıyan bir kavim selâmete nail olamaz.»** Bir valinin bir takım yakınları vardır ki teb'aya güçlük ve zorluk çıkarmak gibi şeylerde bulunurlar. Halkın işlerini

günü-gününe çıkarmak lâzımdır. İdaren altındakilerin bu yüzden canlarının sıkılmasına ehemmiyet verme. Her günün işini o gün bitir. Zirâ hergünün kendine mahsus işleri vardır. Uzak ve yakın teb'a hakkında hakkı gözet. Bu hususta son rece sabırlı ve basiretli ol. Akraba ve sana bağlı kimseler bile olsa daima hakkı gözet. Bu nokta sana ağır bile gelse sonunun çok iyi olduğunu unutma. Bir işinin zulme varacak şekilde olduğunu halkın sanırsa hemen o hareketinde mazeretini açıkla ve izah et. Bu şekilde kendini adalete alıştırırsın. Maksadın hasıl olur, halkının da fikirlerini düzeltmiş olursun.»

Hazret-i İmam'ın bu mühim sözlerinden pek çok hükümler çıkarılabilir: **İlk olarak** zulmetme ve büyüklük taslamanın neticesi helâk, işlerin yöneticileri tarafından yakınlarına haksızlık ve zorbalık gibi şeyleri yapmasına izin verilen hükümetin akıbeti izmihlâl olacağı; **İkinci olarak,** devlet işlerinde iş ve zaman taksimi kaidesine riayet etmek ve hükümetin efkâr-ı umumiye (kamu) ye uygun harekette bulunmasının gerekli bulunduğu; **üçüncü olarak,** halkından söz ve fikir hürriyeti, hareket serbestisi bulunmayan hükümetin te rakkî edemiyeceği; **dördüncü olarak,** yapmış oldukları bir iş hakkında idarecilerin millete izahat vermeleri şer'î vazifelerinden bulunduğu ve daha bu gibi pek çok ahkâma işaret buyurulmakta olduğu anlaşılmaktadır.

«Benden sonra hılâfet otuz sene devam edecektir. Sonra hılâfet -ısırgan köpek gibi halka ezâ ve cefâ eden- zalim meliklere intikal eder.» hadîsi ile haber verildiğine göre Hz. Peygamberin irtihalinden otuz sene sonraya kadar hılâfet ve nihabet adalet ve istikamet, züht ve tekvâ üzere tam olarak devam etmiş ve Hule-

fâ-yi Raşidîn'in sonu olan İmamı Ali (k.v.) Hazretlerinin irtihali ile noksansız hılâfet son bulmuş ve nihayete ermiştir. Bundan sonra İlâhî Kanunun emr ettiği, Hz. Peygamber Efendimizin kurduğu, Hulefâ-yi Raşidîn'in icrâ ettiği adalet, istikamet, züht ve tekvâ, hürriyet ve müsavat esaslarına dayandırılan noksansız Peygamber Vekilliği'nin usul ve tavrı değişti. Zikr olunan usul yavaş yavaş nefsin arzularının kabrine gömülmeye başladı. İslâm Hükümetinin mizacı bozuldu. Orta yoldan sapmakla tahakküm ve zorbalık şeklini tuttu. Yüce İslâm Dini ve Hılâfeti bir takım zalimlerin yolsuzluklarına alet edildi. Hemen Yezid devrinden itibaren zulum ve zorbalık, haksızlık ve istibdât bütün şiddetiyle halkın canlarına, mallarına, ırzlarına, dinlerine saldırdı. O zamandan bu zamana kadar halk sultanların, başkanların, hükümet memurlarının zulûm ve istibdât, haksızlık ve hıyanet ve işkencelerinden hemen hemen kurtulamamışlar, demektir.

Evet, Emevî halîfelerinden Ömer bin Abdülazîz gibi müstesnâ bazı büyük zatlar adalet ve istikamet, züht ve tekvâ yoluna girerek var kuvetleriyle adaleti tatbîk ve zulmü ortadan kaldırmaya gayret etmişlerdir. Ömer bin Abdülazîz Hazretleri hılâfet makamına geçtiği zaman sahabenin büyüklerinden Hasan-i Basrî Hazretlerinden (Adil İmam)'ın sıfatlarını sormuş o da aşağıdaki mealde bir mektup yollamıştır:

«Ey Müminlerin Emîri! Cenab-ı Hak adil imamı her eğriyi doğrultucu, her fasidi islâh edici her zayıfın yardımcısı, her mazlûmun dayanağı, her şaşkının sığınağı kılmıştır. Adil imam gayet maharetli ve önde gelen bir çoban gibidir ki sürüsünü en güzel otlağa sevk edip her türlü tehlikeden muhafaza, kurttan ve kuştan koruyan, bütün eziyet ve sıkıntılardan beri kı-

lan kimsedir. Adil imam, şefkatlı bir babadır ki evlâdının küçüklüğünde yardımcı, büyüklüğünde öğretmenidir. Hayatında çalışıp kazandığı malları onlar için biriktirir.»

«Adil imam, merhametli bir anne gibidir ki evlâdının rahatı ile mesrûr, hastalık ve şikâyeti ile kederli olur. Adil imam, insan vücudundaki kalb gibidir ki rahatlığı ile vücut rahat, bozukluğu ile vücut hasta olur.»

«Ey Müminlerin Emîri! Cenab-ı Hakkın sana ettiği ve ödünç olarak verdiği mülkte, efendisi malını ve ailesini muhafaza ve korumak hususunda emniyet ve itimat edip de mallarını yok eden, çoluk-çocuğunu tefrikaya düşüren köle gibi olmayasın.»

«Ey Miminlerin Emîri! Halkın yasaklardan ve fuhşiyattan uzak tutulması için Cenab-ı Hak ahirette elîm bir azab ve Cehennem, dünyda cezaları yerine getirmekle emr ediyor. Ya bunları yerine getirmeye vazifeli kılınmış olan idareciler haddi aşar ve yasakları çiğnerlerse ümmetin hali ne olur? Cenab-ı Hak halkın hayatını muhafaza için kısası yerine getirmeyi emr ediyor. Yabunu yerine getirmeye memur olan idareciler katil olurlarsa milletin hali nice olur?»

Ömer İbni Abdülazîz' Hasan-ı Basrî'nin bu hikmetli nasihatlarini işlerinin başı kabul ederek o şekilde hal ve hareketlerde bulunurdu.

Emevîlerden Ömer bin Abdüzîz gibi bazı kimseler de (Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünneti)'ne bağlanıp Hulefâ-i Raşidîn'in yolu üzere hareket etmişlerse de bunların halefleri (Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünneti)'in arkalarına atmış ve Hulefâ-i Raşidîn'in dosdoğru yolundan yüz çevirip İslâm Dini ve Peygamberlik Hılâfetini nefsanî arzularını tatmin uğrunda alet edinmişlerdir. Zulüm ve istibdat, fısk ve sefahat ve fuhşiyatları çoğalıp herkes sıkıntılı ve huzursuz ola-

cak dereceye gelince hemen bütün teb'a hılafeti onlardan alıp, tahtan indirmeye ve , Abbasîoğullarını Hılâfet Makamına geçirerek Emevîlerden intikam almıştır.

Abbasî halîfelerine gelince h. 318 (m. 930) senesine kadar olan Abbasî hükümetlerinde, yükselme devrinde, bir dereceye kadar adalet ve doğruluk, züht ve tekvâ, hürriyet, eşitlik usulleri ve Hulefâ-i Raşidîn'in takip ettikleri yollar üzerine hareket olunmuş ve işte bu yüzden bu devirde İslâm Hükümeti'nin servet ve şevketi en yüksek derecesini bulmuştu.

Abbasî Devletinin ilk halîfelerinin adalet ve tekvâlarını göesterecek deliller pek çoktur.

Mansur oğlu Mehdîye söyle demiştir: «Ey Oğlum! Tekvâ ve iyilikten uzak bir saltanat ileri gitmez. Halk da padişahlarına itat etmezlerse felâh bulamazlar. Memleketin imar durumu adaletin herkese esitçe tatbiki ile kaimdir.»

Mehdî; valiler, kadılar ve kendi akrabaları hakkında şikâyette bulunan ahaliyi kendisi bizzat dinler ve karar vererek adaleti yerine getirirdi.

Harûn Reşîd'in adaletine dair olan menkıbeler sayılamıyacak kadar çoktur. Bu zatın huzurunda bir haksızlığın neticesi anlatılsa hassasiyetinden ağlardı. Buna bir misal göstereliem:

Birgün Harun Reşîd, Ebu'l-Itahiyye adlı meşhur şairi hapishaneye atarak şairin hapishanede ne diyeceği kendisine haber vermek üzere bir memur tayin etmişti. Ebu'l-Itahiyye hapishanede büyük bir üzüntü ile vakit geçirirken, odasının duvarlarına «Gerçekten zulûm alçaktır. Fenalık yapan her zaman zalim sayılır. Hepimiz Allah'ın huzuruna gideceğiz. Hepimizin orada adil hakimi Allah'dır.» manâsında iki beyit yazmıştır. Bu iki beyit Reşîd'e haber verilince hüngür hüngür

ağlamış ve Ebu'lItahiyye'yi tahliye etmiş ve kendisi ile helâllaşmıştır. Fazla olarak ona bin dinar da yardımda bulunmuştur.

Ebu'lItahiyye Harun Reşîd ile bundan daha değişik bir olayla karşılaşmıştır. Bir ziyafette Harun Reşîd, parlak ve nefîs bir sofra tertîb ve bunun nitelendirilmesini Ebu'l-Itahiyye'eden istemişti. Şair, Halîfenin o zevk ve safâ halini nitelemek yerine, aksine şu manâda bir kaç beyit söylemiştir: «İstediğin kadar sıhhat ve afiyetle, zevk ve saadetle en rahat köşklerde yaşa. Her şey sana boyun eğsin, her arzun sana tabi' olsun. Fakat ne zaman ki ecel pençesi göğsüne saplanıp da o helâk edici duruma düşersin, işte o zaman dünyanın seni ne kadar aldattığını anlayacaksın.» Halîfe bu beyitleri işitir işitmez ağlamaya başlar. Vezîri Fazl bin Yahyâ, Ebu'l-Itahiyye'ye «Halîfe, ferahlatıcı şeyler söyleyesin diye seni çağırdı. Sen aksine onu üzdün.» diyerek azarlamak istemişse de Harûn Reşîd engel olmuş ve «Bu adamı azarlamaya hakkımız yok. Gözümüzün önünde bir perde çekilmiş, (bunu) görüp de bizi bu gaflette bırakmak istemedi.» diye Ebu'l-Itahiyye'nin ikazlarını memnuniyetle kabul etmiştir.

Harûn Reşîd birgün Şakîki Belhî'yi görüp «Bana vasiyyet ve nasihat ediniz.» demesi üzerine Belhî Haz retleri şöyle demiştir: « İlk önce üzerine vacib ve lazım olan adalettir. Zirâ kıyamet gününde her şeyden evvel sorulacak ve istenecek olan adalettir. Ey Müminlerin Emîri! Cenabı Hak seni Hz. Ebu Bekir'in makamına getirdi. Senden doğruluk ister. Hz. Ömer'in makamına getirdi. Hakkı batıldan ayırmanı ister. Hz. Osman'ın makamına oturttu. Halka hilimde bulunmanı ister. Hz. Ali'nin makamına geçirdi, adalet ister, adaletle iş görmeni ister. Artık sen kendine bak!»

Bir memleketin hükümdarları bu derecede adil, bu

ölçüde merhametli olurlarsa o memlekette onların sayesinde asayiş nasıl yürürlükte olmaz. Himayeleri altında ilim ve maarif nasıl ilerlemez. Ziraat, ticaret, nasıl çoğalıp bereket bulmaz. Her taraftan onların etrafında toplanan halk kendilerine nasıl fedâkarca hizmet etmez. İşte bu padişahlar mülk ve adaletin esası ve Hulefâ-i Raşidîn'in yolu bulunan adalet ve doğruluğa son derece itina ve ihtimam ettiklerinden mülkleri imar edilmiş, hükümetlerinin satvet ve şevketi en yüksek tabakalara ulaşmıştır. İşte bu devrede İslâm'ın serveti, sair zamanlardaki İslâm devletlerinden hiç birinin ulaşamadığı bolluğa erişmişti.

Yalnız h. 218 (m. 930) senesine tesadüf eden Mu'tasım'ın hılâfetinden itibaren İlâhî Kanûnu ve Peygamber'in sünnetini arkalarına atarak, adalet ve insaf yolundan saparak, keyf ve arzularına uyarak olanca varlıkları ile zulûm ve istibdâda, yalan ve aşırı gitmeye çalıştılar. Aralarında fitne, fesat, tefrika, zorbalık meydana geldi. İşte bu yüzden o koca hükümet kuvvet ve kudretini kaybetti. Nihayet çirkin işleri neticesi olarak mülk ve devletlerinin temeli harap, saltanatları münkârız olarak saltanatın taç ve tahtı Türk ve İranlıların eline geçti. Bundan sonra Tatarlar, Selçuklular ve sair İslâm hükümdârları da İlâhî kanuna uymayıp ve Hulefâ-i Raşidîn'in yoluna girmeyip kendi nefsî arzularını rehber sayarak zulûm ve istibdât, haksızlık ve hıyanette bulunmaları ve sefahata düşmeleri yüzünden az bir zaman içinde onlar da yok olup gitmişlerdir. Bundan sonra hılâfet Osmanoğullarına intikal edince onlardan bazıları mümkün mertebe İlâhî Kanûna, Hulefâ-i Raşidîn'in yolundan giderek yükselmiş ve ilerlemişlerdir. Bir kısmı da bu sağlam yoldan hakkı ile istifade edemediklerinden mülk ve hükümetleri gerilemiştir.

AVRUPALILARI RED

Burada Avrupalıların İslâm Dini hakkındaki yalanlarını red ve çürütmeden geçemiyeceğim. Avrupalı siyasetçilerin ekserisi «Siyasî istibdât, dinî istibdâttan doğmuştur.» bazıları da «Aralarında her ne kadar bir doğma-doğurma yoksa da kardeş olduklarında şüphe yoktur. Çünkü biri kalblerin alemine hakim, diğeri de madde aleminde hükmünü yerine getirmektedir.» kanaatinde bulunuyorlar. Bu iki fikir efsane ve hurafe kabilinden olan uydurma ve düzme batıl dinler hakkında doğru ise de adalet, meşveret, müsavat ve hürriyetin gözü, başı madeni ve kaynağı olan İslâm Dini hakkında mutlaka hata, gerçekte iftira ve yalandır. Çünkü ikinci baştan buraya kadar arz ettiğim tafsilâta göre nice ayet ve hadîslerle sahabîlerin söz, fiil ve icraatlarından Yüce İslâm Dini'nin adalet, doğruluk, züht ve tekvâ, meşveret, yardım ve yumuşaklık, eşitlik ve hürriyet ile emr, zulûm ve haksızlıktan, sıkıntıya sokma ve istibdâttan uzak kalınmasını gösterdiği ortaya çıkmıştır. İşte bu usûl ve esasa binâ ederek Hz. Peygamber Efendimiz bir İslâm hükümeti kurmaya ve halkın işlerini yönetmeye selâhiyetli olanları şer'î ve dinî kayıtlarla bağlamaya ve insanları vahdet kelimesi üzerinde toplamaya gayret sarfetmişti.

Ondan sonra Hulefâ-i Raşidîn de aynı ile bu usûl ve kaideler üzerine hareket ederek hem kendilerini ve hem de hükümet memurlarını kendi başlarına bırakmayıp şer'î ve dinî bağlarla bağlamış ve Yüce İslâm Dini'nin ahkâmına hakkıyle boyun eğmiş ve bu şekilde benzeri geçmemiş ve şimdiye kadar görülmemiş gayet parlak ve muhteşem bir hükümet meydana getirmiş-

lerdi. Fakat bu dinî usûl ve kaideler Emevi, Abbasî ve Osmanlı halîfelerinin düşüş devirlerinde terk edildiğinden ve keyfî idarelerden dolayı bunca felâkete düşmüşlerdir.

Binaenaleyh, halîfeler, İslâm hükümetinin memur ve ileri gelenlerinin halk ve teb'aya haksızlıkta bulunmaları ve İslâm hükümetlerinden bir kısmının yıkılma ve diğer bir kısmının da zayıf ve geri kalmış olmaları sarılıp inanmış oldukları İslâm Dinin'den değil, aksine Şeriata ve Dine bağlanıp boyun eğmemelerinden ve hem kendilerini ve hem de memurlarını şer'î bağlardan uzaklaştırmalarından doğmuştur. O halde deriz ki, Avrupalıların İslâm Dini hakkında zulûm, haksızlık ve istibdât isnat etmelerinin sebebi ya İslâm Dinini sair batıl dinlere kıyasları yahut dinî ve şer'î usûl ve hakikatlere büsbütün vukufsuzlukları veyahut da dolayısıyledir.

Yoksa dünya ve ahirette insanların saadetini teminle mükellef olan Yüce İslâm Dini bu gibi yalan ve iftiralardan büsbütün uzak ve münezzehtir.

Makam ve Mevkî Ehline Verilmelidir :

2 — İdarecilerin vazifelerinden ikincisi, makam ve memuriyet ve hattâ mahalle ve köy muhtarlarına varıncaya kadar her hizmeti, zamanında bulunanlardan en fazla müstehak olanlarla tevdi etmesidir. Çünkü Nisâ suresinin 56. ayetinde Cenab-ı Hak mealen şöyle buyuruyor : **«(Ey İdareciler) Allah Tealâ Hazretleri emanetleri, yani zimmetinize taallük eden makam ve sair hukuku ehline vermenizi muhakkak size emr ediyor.»** Bu ayet, makam ve memuriyeti ehil ve erbabına tevdi' idarecilerin üzerine vacib olduğunu ve insanlar ara-

sında hükümet tesisinin lüzumunu açıklamaktadır.

İslâm ulemâsından İbni Teymiye «es-Siyasetü'ş-Şer'iyye» adlı eserinde diyor ki : «Hükümetin makamlarından bir makama bir kimsenin ehil ve elyak olmasında iki sıfat aramak lazımdır. Biri kuvvet, diğeri ise emanettir. Çünkü Cenab-ı Hak Kasas suresinin 26. ayetinde şöyle buyuruyor : **«Hz. Şuayb'ın kızlarından Hz. Musa'yı evlerine dâvete giden kız dedi ki : Ey babacığım, O'nu koyunlarımıza çoban tut. Çünkü bu işte istihdam ettiğin kimsenin hayırlısı kuvvet ve emanetle muttasıf olan zattır.»** Bu ayetle bir işte görevlendirilecek zatta (kuvvet ve emanet) özellikleri bulunması lâzım geldiği açıklanmaktadır.

(Kuvvet) her idareciliğin, her makamın, her memuriyetin iktizasına göre başka başka olur. Meselâ subay olacak zat hakkında «kuvvet» üç güzel sıfatla izah edilir: Biri şecaat, diğeri çeşitli harp etme ve öldürme şekillerine kudret, üçüncüsü de harp hilelerine vakıf olmaktır. Çünkü cihat bunlara bağlıdır. İşte bunun içindir ki Cenab-ı Hak **«Onlara kudretinizin yettiği kadar kuvvet hazırlayın.»** buyurmuştur. Daha ileride bu ayetin tefsirine ait kara ve deniz kuvvetlerine dair tefsilât verileceğinden burada ayetin tercümesi ile yetiniyoruz.

Emanet Ehlinin Vasıfları :

İnsanlar arasında bir işe memur olacak zatta (Kuvvet) üç vasıf ile izah edilir : Biri ilmî kudret, diğeri adalet, öbürüsü de hükümleri yerine getirme kudretidir.

Emanete gelince, her idarecilik, her makam ve her memuriyette emanet üç esasa bağlıdır :

Biri halktan korkmayı bırakmak, diğeri Allah'tan kork-

mak, üçüncüsü de makam ve rüşvet karşılığında bir hükmü, halkın işlerinden bir işi değişmemektir. Çünkü Maide suresinin 45. ayetinde buyuruluyor ki «**İnsanlardan korkmayınız, benden korkunuz. Ayetlerimizi az bir fiatla satmayınız. Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler kafirdirler.**» Bu ayet zikr olunan hasletleri bütün müminler üzerine vacib kılmıştır.

Bir de Hz. Peygamber Efendimiz buyurmuştur ki : «**Kadılar üç sınıftır. İki sınıfı cehennemlik, bir sınıfı da cennetliktir. Hakkı bilip hılâfı ile hükmedip karar verenlerle halk arasında cehalet üzere karar verenler cehennem ehlidir. Hakkı bilip onunla hükm ve kazâ eden de cennet ehlidir.**»

Bu hadîsteki «kadı» ile kastedilen, iki kişinin arasını hak üzere bulmaya çalışan zat demektir. Şu halde halîfe, sadrazam, nazırlar, valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, şeyhülislâmlar, hakimler, naibler, hattâ iki küçük çocuğun yazılarının arasını tefrîk ve temyîz eden mümeyyizler bile bu hükme dahildirler. Bazı eserlerde vaki' olmuştur ki iki küçük çocuk yazmış oldukları yazılardan hangisinin daha güzel olduğuna karar vermek üzere İmamı Hasan Hazretlerini hakem tayin etmişler. İmamı Ali (k.v.) Hazretleri bunları gördüğü zaman İmamı Hasan'a hitaben : «Oğlum, ne şekilde hüküm vereceğine dikkat et. Zirâ bu bir hükümdür. Cenab-ı Hak kıyamet gününde onu senden soracaktır.» buyurmuştur.

Binaenaleyh açıkladığımız manada «Kuvvet ve kudret» sıfatları kendisinde toplanan büyük zatlar, her hizmet yerine, her makama, her memuriyete hakkıyle ehil ve elyaktır. Fakat bu iki faziletin tek bir şahısta toplanması pek nadir vaki' olmaktadır. İşte bunun içindir ki Hz. Ömer (r.a.): «Ya Rab! Fâcir ve fâsıkın şid-

det ve dehşetinden, dosdoğru ve itimat edilenin de acizlik ve zayıflığından sana şikâyet ederim.» buyurmuşlardı. Şu halde halkın işlerinden birine memur tayin olunacak kimselerde ilk önce bu sıfat aranmalıdır. Eğer bu sıfatlar ile muttasıf bir kimse bulunursa, onu o memuriyete tayin etmek idareciler üzerine vacib olduğu gibi o kimse varken, zikr olunan sıfatlardan ancak biri ile muttasıf olan veya hiç biri ile muttasıf olmayan bir kimseyi memur tayin etmek zulûmdür, hıyanettir, haramdır.

Ve eğer bu iki sıfat kendisinde toplamış hiç bir zat bulunmayıp da yalnız biri (kuvvet), diğeri (emanet) ile muttasıf iki zat bulunursa, bu durumda o makam ve memuriyette hangisinin faydası fazla, zararı daha az olacaksa onu tayin ve tercih, idareciler üzerine vacibtir.

Meselâ harp için güçlü, kuvvetli, bilgili, cesur facir bir zat, bilgili, zayıf, korkak ve salih diğer bir zat üzerine tercih ve takdîm olunmalıdır. Çünkü İmamı Ahmetden «biri kuvvetli ve fâcir, diğeri zayıf ve salih olan iki kişiden hangisi ile harbe iştirak olunmalıdır?» diye sorulduğu zaman İmam Hazretleri şöyle buyurmuşlardır: «Facir kuvvetlinin kuvveti; müslümanlara, fücûru (günâhkârlığı, rezilliği, şerirliği) kendisine ait, zayıf salihin salâhı; kendine, zayıflık ve kuvvetsizliği de müslümanlara racî olduğundan kuvvetli facir ile gazâ olunmalı, yani muharebede o kumandan tayin olunmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: «**Cenab-ı Hak bu dini facir ve fasık kimselerle de te'yit eder.»**

Eğer hem kuvvet ve hem emanetle muttasıf iki kimse bulunup biri daha fazla dindârlığı ile muttasıf, diğeri de daha fazla maharetli ise bu durumda salih ve

mahir olan, en salih olan üzerine tercîh olunmalıdır. İşte bundan dolayıdır ki Hz. Halit müslüman olmasından itibaren Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali Efendilerimiz kendisinden, dinde efdâl olmalarına rağmen Hz. Peygamber Efendimiz onu ordu kumandanlığında istihdam etmiş ve **«Halid, müşrikler üzerine Allah'ın kılıcıdır.»** buyurmuşlardır.

Mal memurluğu gibi «emniyet»e fazlaca ihtiyaç bulunan memuriyetlerde emîn ve dosdoğru olanlar diğerleri üzerlerine tercîh olunmalıdır.

Hüküm ve kazâ icab edecek memuriyetlerde en alîm, en tekvâ ve en emîn olanlar tercih olunmalıdır. Çünkü Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki : **«Cenab-ı Hak şüpheli şeyler ortaya çıktığı zaman haklıyı, haksızdan, doğruyu yanlıştan, helâli haramdan seçip çıkaranları; şehvet düşkünleri hulül ettiği zamanlarda, akıllı ve kâmil olanları sever, onlardan razı olur.»**

İdareciler, devlet başkanları, halkın işlerine - Hizmetlerine - memur tayin ederken halkın durumuna vakıf olanların görüşlerine müracaat etmelidirler. Çünkü Hz. Ömer (r.a.): «Ey İnsanlar Bana müslümanların işlerinden bir işe istihdam edilecek bir adamı bulmaya yardım ediniz.» buyurdu. Halk da: «Abdurrahman bin Avf vardır.» dediler. Hz. Ömer : «O zayıftır.» buyurdu. Halka «Falan vardır.» dediler. Hz. Ömer de: «O benim işime elvermez.» buyurdu. Yine halk : «Nasıl bir insan arıyorsun?» Hz. Ömer buyurdular ki: «Bir adam arıyorum ki halkın başına amir olduğu zaman, sanki onlardan biri imiş, emirleri olmadığı zaman sanki amirleri imiş gibi olsun.» Halk da dedi ki: «Biz bu sıfatta Rabi' bin el-Haristen başkasını bilmiyoruz.» Hz. Ömer (r.a.): «Doğrusunuz.» buyurdu.

Hz. Ömer'in bu yüce sözlerinden, memurlar ger-

çekte değerleri üstün olmakla beraber mütevazi, ahlâklı olmak ve halk ile iyi geçinmek lâzım olduğu anlaşılmaktadır.

Hasılı halkın iş ve ihtiyaçlarından her birine gerçekte ehil ve layık kimse bulunursa tayin etmek, bulunmazsa mevcuttan daha az kötü olanını istihdam etmekle beraber her yönden ehliyetli adamlar yetiştirmeye çalışıp gayret etmek idareciler üzerine vacibtir.

Her hizmet yerine, ehil ve lâyık varken, zikr olunan şartlara göre ehliyetli olmayanlar tayin olunursa o kimselerin azli lâzım gelir. İdareciler onların azlinde ihmalde bulunur, müsamaha gösterirlerse Cenab-ı Hakka, Resûl-i Ekrem'e, bütün teb'aya karşı hıyanet etmiş ve zulûmde bulunmuş olurlar.

3 — İdarecilerin vazifelerinden üçüncüsü, hasımlar arasında ihtilâfları kaldırmak, zalimin mazlûma tecavüzünü yok etmek, milletin hukukunu temin için muntazam mahkemeler açarak, adalet ve hakkaniyet üzere kararları ve hükümleri yerine getirmektir.

4 — İdarecilerin dördüncü vazifesi de, memleket ve vatanı muhafaza için mükemmel silâh, muntazam gemi ve her çeşit harp araç ve gereçleri (bugün için en sür'atli ve vurucu güce sahip uçak filoları), ve bunları dayanağı olan malî güçleri meydana getirerek düşmanlara karşı engelleyici kuvvetler, muntazam kara, deniz (ve hava) askerleri teşkili ile de düşman taarruzlarını geri püskürtecek müdâfaa kuvvetleri tedarik etmek. Bir de memleket içinde katl, yaralama, dövme, halkın malına taarruz, ırz ve namusuna tecavüz gibi halkı zarara sokacak durumların ortaya çıkmasına meydan verilmeyip umumî asayişi temin için inzibat kuvvetleri teşkil etmektir.

5 — İdarecilerin vazifelerinden beşincisi de kara ve deniz (ve hava) kuvvetlerinde zayıflık yoksa farz

olan cihadı yerine getirmektir. İlerde buna ait bilgi verilecektir.

6 — İdarecilerin vazifelerinden altıncısı, öşür, zekât v.s. gibi vergi ve rüsûmu toplamak ve bu paraları şer'î bakımdan sarfolunacağı yere ve Beytü'l-Mal'da istihkakı olanlara, harbe ait alet ve edevatlara ve umumî faydası bulunan cihetlere sarfetmektir.

es-Siyasetü'ş-Şer'iyye adlı eserin yazarı diyor ki, idareciler, mal sahibi mülkünü taksim edercesine, devlet hazinesini istedikleri gibi taksim etmeleri doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır : **«Allah'a yemin ederim ki kendi kendime Beytü'l-Mâl'den hiç bir kimseye, hiç bir şey vermediğim gibi onda hakkı olanlardan hiç bir kimseyi de men' edemem. Zirâ ben bu malları ancak taksim ediciyim. İlâhî Kanun'un emr ettiği yere harcamaya mecburum.»**

Diğer bir hadislerinde de buyurmuşlardır ki : **«Haksız yere Beytü'l-Mal'a dalarak istedikleri gibi ondan alıp yiyen kimseler cehennemde şiddetli azaba uğrayacaklardır.»**

Gerek halîfe, gerek hükümet memurları teb'a için faydalı işler yapmak uğrunda nefislerini mahküm ettiklerinden hizmet ve amelleri miktarınca her memurun kendisine ve ailesine yetecek kadar devlet hazinesinden orta derecede bir geçim maaşı verilmesi lâzımdır. Fakat yiyecek, oturulacak ve binilecek işlerde nefsî arzular ve ısraf yolları göz önüne alınarak devlet hazinesinden memurlara bol bol maaş verilmesi hem haram, hem de mülk ve devletin harap olmasına sebebtir. Çünkü İmamı Ali (k.v.) Hazretleri Mısır'a, valisine yazmış olduğu (Ahidname)'de diyor ki :

«Bir ülkenin harap durumu halkının fakirlik ve zaruretinden doğar. Halkın fakirliği ise memurların fa-

sılasız para toplamaya fazla eğilmelerinden ileri gelir. Bu da vazifelerinde devamlı kalacaklarından emin olmadıkları ve meydana gelen olaylardan ibret almadıkları içindir.»

İmamı Ali (k.v.)'nin bu yüce sözleri, memurları fayda temin etmek gayesinde bulunan hükümetin, teb'ası fakirlik ve yoksulluğa uğrayacağı ve bu yüzden mülk ve devletin harap olacağını bildirmektedir.

İslâmın büyük alimlerinden eş-Şeyh Ahmet ed-Dehlevî Hazretleri «Hüceetu'l-lahi' l-Baliğâ» adlı eserinde diyor ki: «Bu zamanda bir beldenin harap ve halkının fakirlik ve yoksulluğa uğramış olmasının başlıca iki sebebi vardır: Biri halktan kimi vekiller, kimi vezirler, kimi asker ve kumandanlar, kimi alimler, kimi hakimler, kimi şair ve yazarlar, kimi şeyhler ve duacılar, kimi de sair yönlerden dolayı devlet hazinesine gözlerini dikip devlet hazinesini yemek yeri edinmek ve herkes çalışıp kazanmayı terk ederek rızkını oradan elde etmeye alışkanlık haline getirmek; diğeri de çiftçi, tüccar, san'at ehli üzerine ağır vergi ve ruusûm koymaktır. Bir devletin islâhı da iki esasa bağlıdır: Biri halk üzerine hafif vergi ve rusüm koymak, diğeri de ihtiyaç miktarı namuslu ve muktedir memurları istihdam ve onlara yeterli derecede maaş vermektir. Zamanın idarecileri bu noktayı unutmayıp dikkatli olsunlar.» demiştir.

Bu sözlerden şu anlaşılmaktadır : Bir hükümette teklifler, mükelleflerin malî güçleri ile mütenasip, adalet ve hakkaniyet dairesinde olmazsa ve adetâ halk soyulup-soğana döndürülür ve lüzum ve ihtiyaçtan fazla memurlar istihdam olunursa, artık o hükümetin izmihlâlinden şüphe edilmemelidir.

7 — Yedinci vazife ise şudur : Kale, tabya, istih-

kam, karakol, harp ve ticaret gemileri, balon (bugün için uçak), köprü, yol, çeşme, kuyu, fabrika, demiryolu, v.s. gibi umumî faydalar temin eden şeyleri inşâ ederek memleketi imar etmek, ticarî işlerin ilerlemesi için tüccarı, güzel san'atların meydana getirilmesi için san'at sahiblerini, ziraatın mükemmelleşmesi için çiftçiyi, dünya ve ahiretçe faydalı ilim ve fenleri tahsil ederek fazilet ve meziyet sahibleri yetiştirmek için hakkı teşvik ve bu cihetlere halkı sevk ve icbar etmek ve kendi kendilerine çalışıp kazanmakta ve tahsilde bulunanları hakkında daima yardım ve güzel muamelede bulunmak idarecilerin-halîfelerin-vazifelerindendir.

İmamı Ali Hazretleri Mısır valisine yazdığı (Ahid nâme)'de diyor ki : «Arazinin imarına ait olan himmetin, haracın toplanmasına olan ihtimamından fazla olsun. Zirâ haraç - vergi ve rusüm-mamuriyetin husulüne vabestedir. Memleketi imar etmeden yalnız haraç isteyenler memleketi tahrip, halkı helâk etmiş oldukları gibi hükümetleri de uzun müddet devam edemez.»

İmamı Ali Hazretlerinin bu sözleri memlekette servet kaynakları ve bayındırlık hizmetlerini hazırlamanın lüzumunu idarecilere ihtar etmektedir.

8 — İdarecilerin vazifelerinden sekizincisi, beşerin varlık ve hayatını korumak, insanın nesebini muhafaza, namus sahiblerinin haysiyet ve namuslarını vikaye, halkın mallarını muhafaza, halkın akıl ve idrakını siyanet, Allahın kullarını bir takım alçakların hezeyan ve saçmalıkların, sair zulüm ve işkencelerinden muhafaza için Allah tarafından konulmuş olan kanun, şer'i cezâ miktarlarını icrâ etmek ve bu hususta büyük, küçük, eşraf, halktan biri (kim olursa), her şahsı eşit tutmaktır. Çünkü Peygamber Efendimiz Hazretleri buyurmuşlardır ki : **«Sizden önceki ümmetlerin helâk olmala**

rına sebeb kanun ve cezaları zayıf ve fakir, olanlara tatbik edip de eşraf ve zenginlere etmemeleridir. Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, şayet kızım Fatıma hırsızlık edecek olsaydı onun bile elini keserdim.»

Bu hadis-i şerif ile şeriat nazarında tam bir müsavaata riayetin lüzumu gösterildiği gibi, gerek alçak, gerek şerefli, herkesin arasında kanun hakim olmayan ve bu konuda tam bir eşitliğe riayet olunmayan hükümet ve milletin neticesi helâk ve izmihlâl olduğu da ihtar buyurulmaktadır.

9 — İdarecilerin vazifelerinden dokuzuncusu, kararlaştırılmış usûl ve yazılmış kaideleri üzere İslâm Dini'ni muhafaza ve korumak, bid'atçıların bid'atlarını ret ve ibtal, İslâm Dini'nin hüccet ve delillerini izah ve İslâm Dini ile şerî ilimleri yaymaktır.

Fukahâ diyorlar ki, İslâm memleketlerinden her on sekiz saatlik mesafede bulunan halka dinin usûl ve füru'unu öğretecek ve dinî meseleler hakkında ki şüphelerini ortadan kaldıracak ve bid'atçının bid'atçılarını ret ve ibtal edecek İslâm şeriatına hakkıyle vakıf ve muktedir ulemâdan bir zat bulundurmak idareciler üzerine vacibtir.

10 — İdarecilerin vazifelerinden onuncusu, beş vakit namaz, cum'a, cemaat, ezan ve kamet, hıtabet, imamet, oruç, hac gibi dinin erkân ve adetlerinin ifasına nezaret etmektir.

İslâm ulemasından İmamı Muhammed Hazretleri diyor ki, İslâmın adetlerinden birini, meselâ «Ezan-ı Muhammedî»yi bir bölgenin halkı terk edip bu konuda ısrar ederlerse üzerlerine asker sevk ederek onlarla harp etmek idareciler üzerine vacibtir.

Bütün Hanefî fukahâsı diyorlar ki, İslâm Dini'nin erkânından, meselâ oruç ve namazı kasten terk edenleri

ceza olarak iyi yolda oldukları ortaya çıkıncaya kadar hapis etmek veyahut vücutlarından kan akıncaya kadar dövmek idareciler üzerine vacibtir.

İdarecilerin (halîfelerin) şer'î vazifelerinden biri de merkez dışına gönderdikleri vali, mutasarrıf, kaymakam ve hakimlerin hareket tarzlarını ve halk ile muaşeret şekillerini açıklayıcı tavsiyelerde bulunmak ve bu konuda onlara lüzumlu talimatı vermektir.

Bu hususta öğrenilmesi gereken tavsiyeler, Cenab-ı Peygamberin sahabenin büyüklerinden Hz. Muaz bin Cebel'i Yemen'e vali gönderirken öğrettikleri tavsiyeleridir. Şöyleki :

Fahri Kainat Peygamber Efendimizin ahirete irtihal buyurdukları sene Muaz bin Cebel Hazretlerini Yemen'e vali tayin etmişlerdi. Hz. Muaz'ı devesine bindirip Peygamber Efendimiz ensâr ile muhacirinden mürekep bir cemaatle yürüyerek Medine-i Münevvereden çıkardılar. Hz. Muaz dediler ki: «Ya Resulellah! Sizler yaya olduğunuz halde, deveye binmiş olmayı lâyık görmüyorum. Hayâ ediyorum.» Peygamber Efendimiz buyurdular ki: «Ya Muaz! Seni teşyi için atmış olduğum şu adımların Allah yolunda ve ibadet olduğunu tasavvur ediyorum. Ve Allahtan korkmak, doğru söylemek, emaneti yerine getirmek, hıyanet ve zulmü terk etmek, ma'ruf ve hakkı emr, münker ve batılı yasaklamak, komşu hukukun muhafaza etmek, her hususta Kur'an-ı Kerîm ahkâmı ile amel etmek, nezaketle söz söyleyip tam bir yumuşaklık ve tatlılıkla muamelede bulunmak, insanlar arasında dostluğun kurulmasına sebeb olan selâm ve duayı yaymak, kıyametin azap ve şiddetinden korkup ahireti dünyaya tercih etmeyi sana vasiyyet ediyorum.»

«Ya Muaz! Hiç bir müslim ve gayr-i müslime sövüp hakaret etme. Ve onlara eza ve cefâ verecek hiç bir

söz ve harekette bulunma. Doğru söyleyen kimseyi bir çeşit bozuk işaretlerden dolayı tekzîb ve yalan söyleyen kimseyi de tasdik etme. Batılı hak şeklinde göstermeye çalışma. Adil imama muhalefette bulunma!»

«Ya Muaz! Hastaları ziyaret et. Zayıf ve fakirlerin hukukî ihtiyaçlarını acele yerine getir. Yetim ve kimsesizlere yaklaşıp ihtiyaçlarını ortadan kaldır. Halkın fakir ve miskin sınıfı ile beraber oturup hal ve hatırlarını sor, her hususta hakkıyle adaleti yerine getir. Allah yolu ve adalet hakkı konusunda hiç bir kimsenin kınama ve ayıplamasına iltifat etme. Kulak asma ve daima hak ve hakikatı söyleyip öylece hüküm et?»

«Ya Muaz! Bundan sonra bir daha karşılıklı konuşmamız mümkün olsaydı vasiyyeti bu derece uzatmazdım.»

Hz. Muaz dediler ki : «Ya Resulellah bana vasiyet et?»

Hz. Peygamber Efendimiz buyurdular ki :

«Açık ve gizli şirkin ve bütün dinsizliklerin çeşitlerinden, nefsanî şehvetlerin ifsatlarından dinini kurtar. Bütün söz, amel ve fiillerin ancak Allahın rızasına nail olmak için olup fesat lekesinden arî olsun. Eğer böylece yaparsan senin için az bir amel kâfidir.»

Bir hükümetle teb'ası yekvücut olup aralarında hoşnutsuzluk meydana gelmemek ve gelmiş ise ortadan kaldırmak için yegâne çare Peygamber Efendimizin bu tavsiyeleri ile amel ve ihtiva eylediği medenî şer'î kaide ve hükümleri gerekli şekilde tatbik etmek ile meydana geleceğine Cenab-ı Peygamber Efendimiz tarafından işaret buyurulmakdır. Eğer şimdiye kadar padişahlar, sadrazamlar, nazırlar, valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar ve sair memurlar Peygamberimizin bu vasiyetlerine uygun hareket etmiş olsalardı, idareleri

altında bulunan teb'a sonsuz bir samimiyetle hükümete kalben bağlı ve sevgi besleyip her işini samimi ve ciddiyetle meydana getirmeye ve mallarıyle, canlarıyle ve bütün varlıkları ile hükümetin yükselme ve ilerlemesine yardım etmeye içten gelen bir arzu ile çalışırlardı. Bu vesile ile hükümet kurtulmuş olurdu. Ve hem de Avrupalılar karşısında yıkılmaz, sarsılmaz, gayet metîn ve sağlam büyük bir İslâm kitlesi görürlerdi. Ne yazık ki son asırlarda memleket içinde bir karışıklık meydana gelmişse, ikinci ve üçüncü derecede başka sebebleri varsa da, ekseriya, ilk muharrik sebeb her halde hükümet ve hükümet memurlarının devlet işlerinde adalet ve Müsavata riayet etmemeleri ve Peygamber Efendimizin vasiyetleri ahkâmı üzere uygun harekette bulunmamaları olmuştur.

Binaenaleyh işte bu sakat hareket neticesi olarak İslâmî hükümetlerden bir kısmının felâket ve inkırazının, diğer bir kısmının da zayıflama ve gerileme vadisine düşerek Avrupalılara esir olmalarının başlıca sebebi yine hükümetin kendisi olmuş demektir.

Artık bundan böyle bari hükümet memurlarının ileri gelenlerinden biraz intibah hasıl olup da halkı hükümetten soğutacak hal ve hareketlerden çekinip töhmet mevkiinde bulunmaktan kaçınarak her hareketlerini Hz. Peygamber Efendimizin vasiyetlerine uydurarak halkın hükümete karşı olan dargınlık ve soğukluğunu izale edip tam bir sevgi ile bağlılıklarını ortaya koymaya ve neticede hükümetin saadetini temine çalışarak, bu konuda teşebbüs edilmesi lâzım gelen siyasetin en birincisi olsa gerektir.

İLÂHÎ KANUNUN HALK İÇİN TAYİN ETTİĞİ HUSUSÎ VAZİFELER

Teb'a ve halkın hayatlarını korumaları, ırz ve namuslarını muhafazaları, mal ve haklarının zalimlerin taarruzlarından kurtarılması, vatanlarının düşmanların tecavüzlerinden tahlisi, din ve mezheplerini serbest olarak yerine getirmeleri, ilim, maarif, sanayi', ticaret ve ziraatle ilerlemeleri ve her türlü saadet ve salahları hükümetin ve idarecilerin yukarıda arz olunan meşru' vazifelerini ifâ etmeleri ile teminat altına alınmış olur.

Halbuki idareciler ve hükümetin zikr olunan vazifelerini lâyıkı şekilde yerine getirebilmeleri ancak teb'anın hükümete karşı, aşağıdaki vazifelerini yerine getirmeleri ile mümkün olabilir. İşte bunun içindir ki İlâhî Kanun teb'aya pek mühim vazifeler yükleyip en güzel şekilde yerine getirilmesini emr ediyor.

İslâm ulemâsının ileri gelenlerinden Ebu'l-Hasen Muhammed bin es-Suhreverdî el-Bağdadî Hazretleri «Tahrîru'l-Ahkâm Tedbîri Ehl'il-İslâm» adlı kitabında diyor ki: «İlâhî Kanun ve şeriatın hükümete karşı teb'a ve halka yüklediği vazifeler ondur.»

Teb'anın Vazifeleri :

1 — Hükümetin tabiiyetini kabul etmekle teb'anın hükümete karşı üzerine aldığı vazifelerden birinci-

si, günah olmayan işlerde idareci ve hükümete itaat ve boyun eğmektir.

Halkın halîfe ve hükümete itaatleri şer'an vacibtir. Çünkü Cenab-ı Hak Nisâ suresinin 57. ayetinde mealen şöyle buyuruyor :

«Ey Müminler! Allaha, resûlüne ve sizden hak ve adalet üzere olan halîfe, emîr ve kadılara itaat ediniz.»

Hz. Peygamber Efendimiz de buyurmuşlardır ki :

«Ey Müminler! Cenab-ı Haktan korkup emirlerinize itaat ve boyun eğmekle size vasiyet ve emr ediyorum. Emir ve valiniz Habeşi bir köle bile olsa, ona itaat etmek üzerinize vacibtir.»

Gerek bu ayet ve gerekse bu hadîs ile şeriat halife ve hükümetin ma'siyet olmayan her emrine itaat ve boyun eğmeyi teb'a üzerine vacib kılarak halk ile hükümet arasında bağ ve birlik tesis etmiş oluyor.

«Allaha isyan edip de mahlûka itaat ve boyun eğmekte aslâ caiz değildir.» hadîs-i şerîfi ile :

«Ey İnsanlar! Sizin hayırlınız olmadığım halde üzerinize halîfe ve imam tayin olundum. Eğer muamelede bulunur ve güzel hizmet edersem bana yardım ediniz. Ve eğer kötülük ve zulümde bulunursam beni irşat ederek doğrultunuz. Doğruluk emanettir, yalan hıyanettir. İçinizdeki zayıflar ve fakirlerin hakkını alıp vermedikçe onlar benim nazarımda kuvvetlidirler. En kuvvetlileriniz de onlardan mazlumun hakkını almadıkça benim yanımda zayıftırlar.»

«Ben Allah'a, Resûlüne, itaat ettikçe siz de bana itaat ediniz. Ve Allah'a ve Resûlü'ne isyan ettiğim zaman bana itaat etmek üzerinize lâzım değildir. Şu halde siz de bana itaat etmeyiniz.»

Hz. Ebu Bekir'in halîfe tayin olunduğu zaman halka karşı söylediği bu hutbesi ve bir de İmamı Ebu Yusuf'un «Kitabu'l-Harac» adlı eserinde zikr olunduğu üzere bir gün Hz. Ömer bir kimse gelip tekrar tekrar dedi ki :

«Ya Ömer, Allahtan kork! Ya Ömer Allahtan kork!»

Orada bulunanlardan biri :

«Sus, Müminlerin Emîrine çok söyledin!» demesi üzerine Hz. Ömer de buyurmuştur ki :

«Sen o adamı bırak söylesin. Eğer onlar, yani teb'a bu sözü bize söyleyemezse onlarda hayır yoktur. Ve eğer biz de, yani idareci ve hükümet ileri gelenleri de o sözü kabul etmez ve kulak vermezsek bizde de hayır yoktur.»

Hz. Ömer'in işte bu yüce sözleri, teb'a ve halkın, halîfe ve hükümet memurlarının, amirlerinin şeriata muhalif, ma'siyet ve zulüm olan emirlerine inkiyat ve itaat etmeleri asla caiz olmayıp kat'î olarak haram olduğuna delâlet ettikleri gibi halifelerin halkın ve milletin işlerinde bir hata ve kusuru veya zülüm ve hıyaneti vuku' bulursa derhal teb'anın onları ihtar, irşat, men' ve muaheze etmek üzere şer'an hak ve selâhiyetleri olduğunu da gayet açık bir şekilde göstermektedir.

İşte millî hakimiyet!..

Millet Hakimiyeti :

Bu konuda millî hakimiyete dair pek mühim şer'î kaideler varsa da şimdilik buraya almaktan vaz geçiyoruz. İşte mebuslar meclisinin şer'î vazifeleri bunlar demektir.

İslâm ulemâsından «Tarikati Muhammediye»nin şerh edicisi Hadimî Hazretleri diyor ki : «İmam ve ha-

lîfe, ümmetin mülahatı ve milletin menfaatı için mübah olan bir şey ile emr ederlerse, bu konudaki bütün emirler, halîfeye boyun eğip itaat etmek bütün halk üzerine vacib olur.»

Mesela Beyazitten Fatih'e kadar yol yapılması halîfe tarafından emr olunsa, gerek eşraf, gerekse halktan biri olsun, gerek büyük ve gerek küçük olsun, herhangi bir kimseye emr etmişse o kimsenin bu emre uyması şer'an vacibtir. İmtisal etmediği takdirde günâhkâr ve suçlu olur. Fakat halîfenin mübah olan bir şeyden nehy etmesiyle o şey nehy edilmiş olmaz. Çünkü Cenab-ı Hak Tahrîm sûresinin birinci ayetinde mealen şöyle buyuruyor: «Ey Nebi! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» Bu ayetin tefsîrinde, büyük müfessirlerden Ebu'l-Berekât Abdullah en-Nesefî Hazretleri «Medariku t-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vil» adlı yüce tefsîrinde diyor ki: «Cenab-ı Hakkın helâl ve mübah kıldığı bir şeyi hiç bir kimse haram kılamaz.» Binaenaleyh mesela Allah tarafından meşru', helâl, ve mübah kılınmış olan taaddüt-i zevce, halîfe tarafından yasaklanmasıyla, aslâ yasaklanmış olmaz.

Yukarıda arz olunan şer'î burhan ve delillerden anlaşılıyor ki, şeriat; idarecilere ve bilhassa halîfeye şer'î kanun ve cezalar dairesinde gayet geniş bir hak ve selâhiyet vermiştir ki o daire içinde hareketlerinden milletin onları men'e asla hakkı yoktur.

Fakat şer'î kanun ve hadlerden, çok az bir şekilde olsa bile, biraz sapar, dışına çıktıkları görülürse hemen ilk önce ihtar ve irşat, ikinci olarak men' ve muaheze, üçüncü olarak mes'ul ve mahkûm kılmak üzere şeriat tarafından millete son derece geniş ölçüde bir hak ve selâhiyet verilmiştir.

İşte bu şekilde şeriat, hükümetin ve millet arasında

kuvvet dengeleri koyarak hükümetin, milletin hukukuna, milletin, hükümetin hukukuna tecavüzünü kaldırmış ve yasaklamış oluyor.

2 — **Teb'anın vazifelerinden ikincisi,** hükümetin masraflarını temin ve milletin yapılması gereken hizmetlerinin yapılabilmesini kolaylaştırmak için öşür, haraç gibi meşru' olan vergi ve rusûmu tayin edilmiş olan vakitlerinde ödemek ve halkın işlerinin islâhına medâr olmak üzere ihtiyaç zamanında hükümete maddî yardımda bulunmaktır. Hükümetin, milletin işlerine ve memleketin intizamına bakabilmesi ve meşru' vazifelerini ifâ edebilmesi için teb'a ve halk husule gelen mesailerinden bir miktarcığını hükümete vermesini şeriat emr ediyor.

Şu halde meşru' olan vergi ve rusûmu vermemek veya vacip olan miktardan tenkiste bulunmak şer'î bakımdan haramdır. Bunu irtikâp eden asi ve günahkârdır.

Halkın verdiği vergi ve rusûmun hükümet memurları tarafından suistimallere uğratılıp uğratılmadığını, vaz' olunduğu yere sarf olunup olunmadığını kontrol ve iç yüzünü araştırmak hakkını şeriat halka vermiştir.

Buna Hz. Ebu Bekir-i Sıddık ile diğer sahabîler arasında cereyan etmiş olan bir vak'a delâlet etmektedir.

İslâm ulemâsının büyüklerinden İmamı Gazalî Hazretleri «İhyau'l-Ulûm» adlı kitabında diyor ki: «Hz. Ebu Bekir halîfe seçildiği günün ertesi sabahı eline bir arşın ve koltuğu altına bir top bez alıp çarşıya çıktı.»

«Malını satmak için bağırmaya başladı. Sahabîler, Halîfe Hazretlerinin bu halinden memnun olmadıkları için dediler ki : «Hz. Peygamberin hilâfet makamına

tayin olunduğun halde nasıl oluyor da bezzazlık ile uğraşıyorsun?» Hz. Sıddık buyurdular ki : «Beni çoluk çocuğumun nafakasını çalışıp kazanmaktan alıkoymayınız. Zirâ kendi çoluk çocuğunun hukukuna riayet edememek yüzünden onları helâk edecek olursam, teb'amdan başkalarının hukukuna asla riayet etmemekle onların helâkine çalışacağım en önce lâzım gelir.» Bunun üzerine sahabîler, Hz. Halîfeye çoluk - çocuğuna yetecek miktarda, müslümanların hazinesinden biraz para tahsis ettiler. Bundan sonra Halîfe Hazretleri ticaretten vaz geçip bütün zamanlarında halkın işleri ile uğraşmıştır.»

İşte bu vak'adan milletin izni olmaksızın halîfe ve idareciler kendileri ve çoluk - çocukları için Beytü'l-Mal'den bir akçe bile almaya selâhiyetli olmadıkları anlaşılmaktadır. Zira Hz. Ebu Bekir-i Sıddık Hazretleri sahabîlerin izni olmaksızın müslümanların hazinesinden hiç bir şey almadığı gibi müsaadeden sonra da sahabîlerin tahsîs ettikleri miktardan fazla bir şeyi almamışlardır.

Binaenaleyh, bu vak'adan gerek maliye cihetinden ve gerekse sair cihetlerden milletin hükümet üzerinde hakimiyet ve murakabe hakkı olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

3 — **Teb'anın üçüncü vazifesi,** hükümete bedenen hizmet etmek, yani askerî hizmette bulunmaktır.

Gerek müslüman, gerekse gayr-i müslim olsun, bütün teb'adan asker almak şer'î bakımdan caizdir. Çünkü İslâm ulemâsından Ebu'l-Hasen Muhammed es-Suhreverdî el-Bağdadî Hazretleri «Tahrîru'l-Ahkâm» adlı eserinde diyor ki : «Üç şart tahakkuk ederse gayr-i müslimlerle cihadda yardım isteme caizdir :

«1 — Teb'adan gayr-i müslim olanların müslümanlar hakkında iyi niyetleri olduğu bilinmeli,

2 — Müslümanlar hakkında hıyanette bulunmayacakları hakkında emniyet hasıl olmalı,

3 — İslâm askerlerinden, gayr-i müslim olanlar düşman ile ittifak ettikleri takdirde müslüman olanların onları yok edip öldürebilecek derecede kuvvet ve kudretleri bulunmalı.»

«Damad» ve «Düreru'l-Muhtar» eserlerinde deniyor ki; ihtiyaç bulunduğu zaman gayr-i müslimlerle cihadda yardımlaşma caizdir. Çünkü Peygamber Efendimiz Hazretleri : «Yahudilerle vuku' bulan bir muharebede bir gayr-i müslimle yardımlaşmada bulundu. Ve ona ganimet mallarından hisse dahi verdi.» İşte Hz. Peygamber Efendimizin bu hareketi gayr-i müslimlerle yardımlaşmanın caiz olduğuna delâlet etmektedir.

Fakat «Bedir» Muharebesine çıkıldığı zaman müşriklerden biri İslâm askerlerine iltihak etmek istemesi üzerine Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurdular ki : «Geri dön! Zira ben müşrikle asla yardımlaşmam.»

İmamı Müslim Hazretlerinin rivayet ettiği bu hadîsle, İslâm fukahâsından bazıları gayr-i müslimlerle muharebede yardımlaşmanın caiz olmamasına kani olmuşlarsa da Hanefî fukahasından İbnü'l-Abidin Hazretleri diyor ki :

«İmamı Müslîm'in rivayet ettiği hadîste Peygamber Efendimizin «Ben müşrikten yardım istemem.» sözü, eğer Hz. Peygamberin yardım isteyip istememek arasında seçim yapmasına delâlet ediyorsa bu hadisle evvelki fi'lî hadîs arasında muhalefet yoktur. Ve eğer o adamın müşrik olmasından dolayı Hz. Peygamberin Hüneyn Muharebesinde müşriklerden Safvan bin Ümeyye ile yardımlaşması, İmamı Müslîmin rivayet ettiği hadîs-i şerîfi nesh etmiş olur.»

Hasılı Bedir Muharebesindeki Hz. Peygamberin sözü, Huneyn Muharebesindeki Hz. Peygamberin fi'lî ile mensuhtur.

4 — **Halkın (teb'anın) dördüncü vazifesi,** doğru olan işlerde, hükümete malı, bedeni, fikri ve kalemi ile yardım etmesidir. Çünkü bu şekilde dine ve vatana, bütün halka yardım edilmiş, zalimlerin yapacakları haksızlıklar ortadan kaldırılmış olur ki bu da hayırlı işlerin en büyüklerindendir.

Halbuki hayırlı işlerde yardım ve hizmette bulunmakla hepimiz memur ve mükellefiz. Çünkü Maide sûresinin üçüncü ayetinde mealen şöyle buyurulmuştur : «İyilik ve tekvâ üzere yardımlaşınız.» Bir de «İnsanların hayırlısı, onlara hizmet edendir.» hadîs-i şerîfi ile amel edilmiş olur ki bu da şeriat nazarında en büyük ibadetlerdendir.

5 — **Halkın beşinci vazifesi,** hükümete karşı kılıç ve silâhla karşı çıkmamak ve hükümet aleyhine isyanlarından korkulan fitne ve fesat sahibleri ve bir takım zararlı ve kıskanç kimselerin kötülüğünden, din düşmanlarının suikastlerinden idarecileri korumaktır.

6 — **Altıncı vazifeleri,** umum teb'anın ve bilhassa hükümetten nefret edenlerin kalbini hükümet lehine meyl ettirerek, hepsinin sevgi ve dostluğunu kazanmaya çalışmalıdır. Çünkü bu şekilde milletin hizmetleri ve memleketin asayişi intizama girmiş ve bu sayede arzu edilen gayeye ulaşılmış olur.

7 — **Yedinci vazifeleri,** hükümet memurlarının yolsuzluklarından, zulüm ve hıyanetlerinden, kendileri üstünde bulunan idarecileri haberdâr etmektir.

Çünkü bu şekilde halk üzerinden memurların zulmü ortadan kaldırılarak hakkaniyet ve adalet üzere

hareketleri temin edilmiş olur. İdareciler ise halkın bu konudaki haberlerini kabul ve kulak vermeye şer'an mecburdurlar. Kulak asmadıkları takdirde memurlarının zulmüne iştirak edip Cenab-ı Hakka, Resûlullaha, ve halka karşı hıyanette bulunmuş ve haksızlık yapmış olurlar.

Hz. Ömer (r.a) buyurmuşlardır ki : «İdareciler ve hükümet memurlarının zulüm ve hıyanet, hata ve kusurlarını söylemeyen halkta hayır olmadığı gibi onların sözlerini dinlemeyen idarecilerde de hayır yoktur.»

8 — **Sekizinci vazifeleri,** idareciler bir meselede gaflette bulundukları zaman ikaz, bir işte hata veya günah işledikleri zaman hak ve adalet yoluna yöneltmelidirler. Çünkü günahtan, isyandan, zulümden men' etmekle hem idarecilere müşfik davranılmış ve hem de milletin din, vatan, ırz ve namusu muhafaza edilmiş olur.

9 — **Dokuzuncu vazifeleri,** Hükümetin, idarecilerin, milletin büyük işlerini omuzlarına aldıklarından haklarının ve kıymetlerinin pek büyük olduğu bilinip, onlara karşı gerekli hürmette bulunmak ve muvaffakiyetlerine dua etmektir.

10 — **Onuncu vazifeleri,** idarecilere açık ve gizli nasihatte bulunmaktır. Çünkü Cenab-ı Peygamber Efendimiz Hazretleri bir hadîslerinde «Din, Allaha, kitabına, resûlüne, müslümanlarm idarecilerine din ulemâsına ve bütün müslümanlara nasihattir, nasihattir, nasihattir.»

İslâm ulemâsının büyüklerinden «Buharî»'nin şârihi allâme Aynî merhum diyor ki : Cenab-ı Hakka nasihat; Allahın varlığına, kemâl sıfatları ile muttasıf

olup bütün noksanlardan münezzeh bulunduğuna, zat, sıfat, fiîl ve mabutlukta tek olup asla ortak ve benzeri olmadığına iman etmek, temiz bir niyetle emirlerine boyun eğmek, yasaklarından kaçınmak ve her an milyarlarca lira değerinde olup içinde yüzdüğümüz sayısız nimetlerini itiraf edip karşılığında ibadet, taat, ve sözü, hareketi ve kalbi ile şükr etmek demektir ki gerçekte bu nasihat Allaha değil de kulların kendisine aittir.

Kur'an-ı Kerîm'e nasihat; Allahın kelâmı ve vahyı olduğuna, yaratılmışların sözünden hiç bir şey ona benzeyemiyeceğine, gerek tek başına ve gerekse toplu olarak olsunlar, yaratılmışların onun benzerini ve eşini asla yapamıyacaklarına ve ihtiva ettiği bütün yüce manâlarının ve bütün faydalı hükümlerinin hakikatine iman ettikten sonra da onu okumak ve her hususta ona hürmet ve ta'zîmde bulunup bütün ahkâmı ile amel etmek ve içinde bulunan ilimleri yaymak demektir.

Resûl-i Ekrem'e nasihat; Risalet ve nübüvvetine ve peygamberlerin sonuncusu olup gönderilmesi umumî olduğuna ve Allah tarafından getirip haber verdiği şeylerin hepsine iman etmek ve emr ettiği hükümleri gerekli şekilde yapmak ve yasakladığı şeylerin hepsinden uzak durup sünnetini yaşatmak, sözü, hareketi, kalbi, fikri ve malı ile İslâm Dini'nin, Hz. Muhammed'in sünnetinin yayılması konusunda çalışıp yardımda bulunmak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ahlâkı ile ahlâklanmak ve terbiyeli olmak ve Hz. Fahr-i Alem-i kendi nefsinden, çoluk - çocuğundan ve bütün insanlardan daha fazla sevmek, Ehl-i Beytine, ve ashabına muhabbet ve sevgi beslemek demektir.

İdarecilere nasihat; Doğru işlerde itaat ve bu konuda onlara yardım etmek, gaflette bulunduklarında hatırlatma ve hatalı işler yaptıklarında doğru yola yönelt-

mek ve kurtuluşlarına dua etmek ve onlardan nefret edenlerin kalbini kazanmak ve aleyhlerine isyanı terk ve meşru' olan vergi ve rüsûmu ifâ ve cihatta sözü ile, hareketi ile, fikri ve malı ile onlara yardım etmek demektir.

Din ulemâsına ve şeriatın tatbikatçılarına nasihat; rivayet ettikleri dinî usûl ve kaideleri kabul, ictihat ve istinbat ettikleri şer'î ahkâmda onları taklit ve iktidâ, ve onlara ta'zîm ve ihtiram etmek demektir.

İslâm ulemâsına ve bir rivayete göre de bütün müslümanlara nasihat; dünya ve ahirette saadetlerinin sebebi olan faydalı işlere yöneltmek, ezâ ve cefâdan korumak, başkalarının yapacakları zararları ortadan kaldırmakla beraber saadetlerine sebep olacak faydalı işlerin elde edilmesine çalışmak, dinî ve dünyevî işlerde faydalanabilecekleri ve kullanabilecekleri her şeyi öğretmek, söz, hareket, mal ve fikir yönünden onlara ve bilhassa ihtiyaç sahiblerine yardım etmek ve hepsine merhamet ve şefkatte bulunup kendisi için arzu ettiği hayırlı işleri onun için de arzu etmek, demektir.

İkinci Bölüm

İLÂHÎ KANUNUN BÜTÜN MÜKELLEFLERE YÜKLEDİĞİ VAZİFELER

İnsanların dünya ve ahirette maddî ve manevî mes'uliyet ve cezadan kurtularak tam bir saadete nail olabilmeleri için İlâhî Kanun başlıca iki mühim vazife yüklemiş oluyor. Biri Allah'ın hukukuna ait vazifeler, diğeri de kul haklarına ait vazifelerdir. Kul haklarına ait vazifeler de, nefsî ve ictimaî vazifelere ayrılır. İctimaî vazifeler de siyasî ve gayr-i siyasî diye ikiye ayrılır. Siyasî olmayan ictimaî vazifeler de, hususî ve umumî kısımlarına ayrılmıştır. Umumî vazifeler, müslümanların birbirlerine, zimmîlere, müste'menlere, harbîlere ve hayvanlara ait olmak üzere beş kısımdır.

İlâhî Kanun bu vazifeleri bütün mükelleflerle yükleyip en iyi bir şekilde yapılmasını emrediyor. Şer'î vazifelerini en iyi şekilde yerine getirenler şeriat nazarında dünyada sitayiş ve övülmeye lâyık, ahirette ebedî saadete nail olurlar.

Şer'î vazifelerini lâyıkı şekilde yerine getirmeyenler dünyada takbîh ve kötülenmeye müstehak, ahirette de şiddetli cezalara uğrarlar. Çünkü Allah Nisa sûresi-

nin 56. ayetinde mealen buyuruyor ki : «**Allah emanetleri, yani zimmetinize taallük eden Allah ve kul haklarını, ehline vermenizi muhakkak emr ediyor.**» Cenab-ı Peygamber Efendimiz de bütün ümmetine emrediyor ki : «**Ey insanlar, hepiniz çoban ve hepiniz beklemekle vazifeli olduğunuz şeylerin hukukundan sorumlusunuz.**»

İslâm ulemâsından fakîh Ziyaeddin Ebu'l-Hasan Hazretleri «Tehzîbu'd-Dâîfî İslâhi'r-Raiyyetihi ve'r-Râî» adlı kitabında diyor ki : Her insanın iki çeşit güdme vazifesi vardır. Biri hususî güdme, diğeri umumî güdme, yani hususî ve umumî şekilde muhafazası ile mükellef olduğu çobanlığı vardır. Hususî güdme, nefse aittir. Zira herkes kendi nefsini dünya ve ahirette zarara sebeb olan şeylerden korumak üzere memur ve mükelleftir.

Umuma mahsus olan güdmeye gelince, herkesin derece ve rütbesine göre birbirinden farklı bir şekilde meydana gelir. Bazı kimselerin umumî güdmesi ancak çoluk - çocuğu olur. Bazılarının bunlarla beraber akrabaları, kavmi, kabile ve talebesi olur. Diğer bazılarının da köy ve kasaba halkı, bazılarının ki ise bir kaza halkı, bazılarının da bir vilâyet, ve bazılarının ise bölge ve memleketlerin halkı güdmesi olur.

Şeriat nazarında herkes kendi güdmekle mükellef olduğu kimselerin hukukundan sorumludur. Ve herkesin mes'uliyeti güdmekle mükellef olduğu kimselerin sayısına göredir. Binaenaleyh güdmekle mükellef olduğu kimseleri çok, velâyet ve tasarrufu büyük olanların mes'uliyeti de büyük, hesap ve azabı ise şiddetlidir. Zirâ başkaları üzerine idareci ve vâlî olanlar hem kendi nefislerine ait vazifeleri, hem de güdmekle mükellef olduklarının hukukuna taallük eden vaziflerle mükellef olduklarından iki cihetten sorumludurlar.

Hiç bir kimse üzerine çobanlıkla mükellef olmayanlar ise ancak kendi nefislerine ait vazifelerle mükellef olduklarından yalnız bir cihetten mes'uldürler.

Müsavat :

Yukarıda geçen ayetle hadîsten şeriat nazarında gerek idareci (Halîfe), gerekse halktan biri, gerek eşraf, gerekse fukara aralarında mes'uliyet ve hukuk yönünden eşitlik lâzım geldiği anlaşılmakla beraber aşağıdaki hadîslerle şeriat, müsavatın en yüksek kanunlarını koymuş ve kurmuştur.

Peygamber Efendimiz müsavat kanununu ilân için buyurmuştur ki : «**Ey İnsanlar! Rabbiniz birdir. Babanız birdir. Zirâ bir tek asıldan doğdunuz. Biliniz ki sizden arap olanların arap olmayanlar üzerine, arap olmayanların da arap olanlar üzerine, beyaz olanların siyah olanlara, siyah olanların da beyazlar üzerine hiç bir şekilde fazilet ve üstünlüğü yoktur. Şeriat nazarında fazilet ve üstünlük ancak tekvâ iledir. Çünkü Allah nazarında en muazzez ve mükerrem, en fazla tekvâ ile muttasıf olanınızdır.**»

Diğer hadîs-i şerîfte buyuruyor ki : «**Müslümanların kanları eşittir. Eşraftan birinin diyeti apaçık ve fakirin diyetinden fazla değildir.**»

Fukahâ diyorlar ki, erkeklerin bütün diyeti gümüşten şer'î on bin dirhem, altından bin dinar, deveden yüz devedir.

Ömer Hilmi Efendi'nin «Mizanü'l-Adalet» adlı kitabında açıkladığına göre, «10.000 şer'î dirhem zamanımızda tedâvülde olan paraya göre 26.666 kuruş 20 paradan ibarettir. Fakat Fetvâhane-i Alî'nin son defa olmak üzere Darbhane'de araştırdıklarına göre, bir erkeğin gümüşten gerçek diyeti olan 10.000 şer'î dirhemin tam miktarı zamanımızda her biri 20 kuruşa te-

dâvül etmekte olan gümüş mecîdiye hesabiyle 1160 bütün ve üçte iki mecîdiyeden ibarettir.»

Binaenaleyh gerek padişah, gerek sadrazam, gerek sair halkın ileri gelenleri olsun, ve gerekse hamal, bakkal, çoban, lâğımcı, gibi zayıf ve fakir kimselerden olsun, şeriat nazarında hepsinin gerçek diyeti eşittir. Hepsinin şer'î diyeti gümüşten 10.000 dirhem altından 1.000 dinar ve deveden 100 devedir.

Halifenin Teb'adan Üstünlüğü Yoktur :

«Dürer», «Hidâye» ve sair fıkhî kitablarda fukahâ diyorlar ki : «Hâlîfe, haksız yere ve şeriatın hılâfına bir kimseyi öldürürse kısas yapılır. Ve haksız olarak bir kimsenin malını alırsa o mal ondan geri alınır. Çünkü bunlar kul haklarından olduğu için bu konuda halîfe, diğer insanlar ile eşittir. Halîfe, üzerinde olan bu gibi hukuku yerine getirmekten imtinâ ederse, hak sahibi İslâm askerlerinden, milletten yardım isteyip onların yardımı ile hakkı olan kısas ve gasb olunan malları geri alır.»

Binaenaleyh arz ettiğim hadîsler ve fıkhî meselelerle şeriatın tam bir müsavat kanununu koymuş ve kurmuş olduğu açık bir şekilde sabit olmaktadır.

İslâmiyetin hakîki bir devri olan Hulefa-i Raşîdîn Hazretleri zamanında İslâm Dininin kurmuş olduğu gerçek müsavata halk arasında son derece riayet edilmekteydi.

Hz. Ömer el-Farûk (r.a.)'un Gassan Emîri Cebele ile Mısır valisi Amr İbnü'-As'ın oğlu hakkında yapmış olduğu muamele o zamanlarda eşitliğe riayet edildiğine açık bir delildir.

Şöyle ki : Cebele, Hz. Ömer zamanında İslâm ile

müşerref olmuştu. Kıymetli taşlarla süslü başında bir taç bulunduğu halde tantanalı ve debdebeli bir alay ile Medineye gitti. Hz. Ömer (r.a.) onun müslüman olmasından sevinmişti. Cebele Kabe'yi tavaf ederken Beni Kuzare Kabilesi'nden bir adam Cebele'nin eteğine bastı. Cebele eliyle o adamın yüzüne vurarak burnunu kırdı. Bunun üzerine o adam Hz. Ömere gidip şikâyette bulundu.

Halîfe, Cebele'yi yanına çağırdı. Durumu kendisine sordu.

Cebele : «Ey Müslümanların Halîfesi! O adam eteğime bastı. Kâbe'nin hürmeti olmasaydı kılıçla başını iki gözü ortasından yaracaktım.» cevabını verdi.

Hz. Ömer : «Yaptığın şey, kendi itirafına ortaya çıktı. Şimdi o adamı memnun etmen gerekir. Yoksa ona yaptığın gibi onun da aynı hareketi sana yapması, yani burnunu kırması için kendisine emir vereceğim.» buyurdu.

Cebele : «Ey Müminlerin Emîri! Ben kralım, o ise halktan biridir. Bu nasıl olur?» dedi.

Hazreti Halîfe : «İslâmiyet ikinizi de eşit tutar. Bir müslümanın diğerinden tekvâdan başka hiç bir şekilde üstünlüğü olamaz.» buyurdu.

Bunun üzerine Cebele Hz. Ömer'in kararından kurtuluş olmadığını anlayınca İstanbul'a kaçmış ve irtidât edip bir daha bu topraklara ayak basamamıştır.

Gerçek hürriyet budur :

Mısır Valisi Amr İbnü'l-As'ın oğlunun vak'asına gelince, Amrın oğlu Mısır köylülerinden birini dövmüştü. Dayak yiyen köylü Hz. Ömere gidip şikâyette bulundu. Hz. Ömer, Amr'ı ve oğlunu Mısır'dan yanına çağırdı. Her ikisi gelip Hz. Ömer'in huzuruna girdik-

lerinde, Yüce Halîfe köylüye bir değnek vererek Amr'-ın oğluna vurmasını emr etti. Köylü (kıptı), Amr'ın oğluna vurdu. Hz. Ömer, Amr'e de vurmasını emr etmek istediyse de Amr «O'nu döğen yalnız oğlumdu» diyerek kendisini kurtardı.

Hz. Ömer, Amr İbnü'l-As'a azarlama şeklinde :

«Ey Amr! Halk analarından hür olarak doğdukları halde siz ne hakla onları köle kabul ediyorsunuz.» buyurmuştur.

Büyük müctehitlerden İmamı Ebu Yusuf Hazretlerinin zamanında Abbasî halîfelerinden meşhur Harûn Reşît ile bir Musevî'nin bir meseleye dâir bir dâvaları olmuştu. Mahkemeye müracaat ederler. İmamı Ebu Yusuf'un huzuruna gelirler. Halîfe geçip bir yere oturur. Musevî ayakta kalır. İmamı Ebu Yusuf, muhakemelerini yapacağı zaman Halîfe'yi ayağa kaldırmak istememiş, hasmının ayakta kalmasını ise şeriata uygun görmemiş olduğundan hukuk eşitliğine riayet için Müsevî'yi de Halîfe'nin yanma oturtup kendisi karşılarına geçerek muhakemelerini icrâ etmiştir. Hattâ kalben Harûn'un dâvayı kazanmasını arzu ettiğinden, ömrünün sonuna kadar vicdan azabı içinde kaldığını söylermiş!

Yukarıdan beri arz ettiğim ayetler, hadîseler, sahabenin icraatı, fukahânın sözleri ve bilhassa Hz. Ömer'in son sözleri gözden geçirilirse gerçek hürriyet, adalet ve müsavatın ne demek olduğu anlaşılır. Ve işte ancak o zaman ortaya çıkar ki, bir devlet başkanının, bir sadrazamın, bir memurun veya bir topluluğun keyfi için şeriat ve kanunun hilâfına olarak bir memleket halkının, bir kavmin, bir kabilenin, bir ailenin ve hattâ en adî sayılan bir şahsın mahvına sebeb olmak ve onları tehdît ve tahkîr etmek, döğmek, sövmek, işkence etmek ve bir de bu yoldaki muameleye adalet

süsü vermek şeriat nazarında ve bütün akıl sahibleri indinde zulûmdür, hıyanettir, küfrün biraz üstünde büyük günahtır.

Yukarıda arz olunduğu üzere sadr-ı İslâm'da gerçek hürriyet ve mükemmel eşitliğe son derece riayet edilmekte idi. Fakat sonraları milletin işleri bir takım zalimlerin eline geçince İslâm Hükümeti esasından sarsıldı. İlk esasını kaybetti. İlâhî Kanun nefsî arzuların mezarlarına gömülerek milletin doğuştan sahip olduğu haklarından olan hürriyet ellerinden zorla alınarak halk esîr edildi. Zulûm ve hıyanet, keyfî işler hükmünü gösterdi. İşte o zamandan itibaren İslâm Hükümeti kuvvet ve şevketini kaybederek şu anda içinde bulunduğumuz kötü durumu düşmüş oldu.

Hukukullah'a Ait Kulların Vazifeleri :

İnsanların Allah'ın hukukuna ait vazifeleri pek çoksa da üç esasa bağlanabilir. İtikatlar, ibadetler ve ahlâk.

İtikatlar :

Allah'ın zatına, sıfatına, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, kaza ve kaderine, kıyamet gününe, ümmetin naciye zümresi olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın itikatları şeklinde iman ve kestirip atmak suretiyle itikat etmek demektir.

İbadetler :

Abdest, gusul, namaz, zekât, oruç, hac, cihat gibi İslâmın erkânını Allah tarafından ne şekilde emr olunduysa yerine getirmekten ibarettir.

Ahlâk: Allah tarafından insanlara bir emanet olarak ihsan buyurulan insanın vücudu, bedenin azaları, dış duyular, akıl ve iç duyular, hayat, sıhhat gibi bü-

yük nimetleri Allah'ın yasakladığı şeylerde kullanmaktan kaçınmak, emr ettiği şeylerde istihdam ederek bütün âza, cevher ve kuvvetlerle Allah'a boyun eğip O'nun emrinden ve irşat ettiği dosdoğru yoldan aslâ sapmamayı iktiza edecek güzel hasletler kazanmak demektir.

Allah, kâinatın özü, yaratılmışların en şereflisi olan insanları yaratmışsa, onları dünya ve ahiret saadetine nâil kılmak hikmetine mebni saadeti bozan her şeyden nehy edip, saadetlerine sebep olan her şeyi emr etmiştir.

Binaenaleyh insanlar kendilerine ihsan olunan bütün vücut, âza ve kuvvetlerini Allah tarafından sırf bir lütûf olarak irşat buyurdukları dosdoğru yol dairesinde kullanıp asla o daireden ayrılmamaları lâzım gelir.

Şu halde bedenin a'zalarından, Allah'ın bir emaneti olan «dil» yalan, gıybet, koğuculuk, haber taşıma, fuhuş ve küfûr gibi yasaklarda kullanılmamalı.

«Göz» haram olan kadınlar ile haram organlara ve haram olan oyunlara bakmakta kullanılmamalı.

«Kulak» eğlenceler, oyunlar, yalanlar gibi haramları duymamakta kullanılmamalı.

«Ayak» günah işlemekte veya günah işlenen yere gitmekte veya günaha yardımda kullanılmamalı.

«Tenesül organları» zinâ, livata gibi haramlarda kullanılmamalı.

«Akıl ve fikir» batıl mütalâa ve yalancı düşüncelere sarf edilmemeli. Bir de Allah'ın emaneti olan «ceset» günah olan yollarda eskitilmemelidir.

Vücut ve azâlar her şeyin bekçisi cümlesinden olduğu cihetle kıyamet gününde herkes kendi azala-

rından ortaya çıkan yasak fiillerden mes'ul olacaktır. Çünkü İsrâ sûresinin 36. ayetinde «Bilmediğin şeyin ardına düşme. Doğrusu kulak göz ve kalb, bunların hepsi o şeyden mes'ul olur.» buyurulmuştur.

Kul Haklarına Ait Vazifelerden Nefsî (Şahsî) Vazifeler :

Nefsî Vazifeler: Her insanın kendi şahsına taallük eden vazifelerinden ibarettir. Bu da toplu olarak ikiye ayrılır: Biri insan dünya ve ahirette nefsi için zararlı olacak söz ve hareketleri yapmaktan kaçınmak, diğeri de hem dünya ve hem de ahirette nefsi için en faydalı olan şeyleri seçip yapmasıdır.

Çünkü Cenab-ı Hak Tahrîm sûresinin 6. ayetinde «Kendinizi ve çoluk-çocuğunuzu cehennem ateşinden koruyunuz.» buyurmuştur. Tafsilâtına gelince; insan birbirinden mümtaz iki cevherden meydana gelmiştir. Biri rûh, diğeri cesettir ki bunlar yaratılış bakımından birbirine zıt iseler de —fakat— birinin te'sîri ile diğeri de müteessir olduğundan birlik halindedirler. Binaenaleyh insanların saadeti ancak bu iki cevheri bozukluk ve fesattan muhafaza ve korumakla meydana gelir.

Şu halde her insan için biri ruhî saadetini icab edecek, diğeri de bedenî saadetini iktizâ edecek iki vazife vardır.

Ruhî Temizlik :

İnsan ruhunu bozukluktan koruyarak ruhî saadete nail olabilmesi için dört vazife ile memur ve mükelleftir :

a) Ruhu batıl itikatlar ve fasit vehimlerden te-

mizlemek,

b) Hak itikat ve sahih bilgilerle takviye ve kuvvetlendirmek,

c) Ahlâksızlıktan ve çirkin alışkanlıklardan temizlenmek,

d) Güzel hasletlerle süslenmektir.

İşte ruhu islâh edip kemâle erdirmek için zikr olunan vazifelere tamamiyle itinâ ve ihtimam etmek lâzım gelir.

Bedenî Temizlik :

İnsan vücudunu fesat, bozukluk ve hastalıklardan koruyarak bedenî saadetini de elde edebilmek için de zarurî ihtiyaçlarına ve bilhassa yiyecek ve içeceğine, tıp ve sağlık kaidelerine riayet etmesi lâzımdır.

Yüce İslâm Dini on dört asır evvel tıp ve sağlık usul ve kaidelerini koymuş ve kurmuştur. Bu da aşağıdaki hadîselerle beyan buyurulmaktadır :

Cenab-ı Peygamber buyurmuşlardır ki :

«Ya Muaz! Ruh ve bedenin din ve dünya amellerinin yüklenen bineğindir. Binaenaleyh ihtiyaçlarını yerine getirerek ve bekâ ve sıhhatin sebeblerini hazırlayarak ona tatlılık ve yumuşaklıkla muamele et.»

Diğer bir hadîslerinde de buyurmuşlardır ki :

«Ey Abdullah! Vücudunun senin üzerinde hakkı vardır. Onun dünya ve ahiret işlerine mukavemet edecek derecede kuvvetlendirmek icap eder. Zevcenin de nafaka ve saire gibi üzerinde hakkı vardır. Onu çalışıp kazanmak icap eder. Seni ziyaret eden dostlarının da üzerinde hakkı vardır. Ona riayet icap eder. Binaenaleyh zikr olunan hakları ifâ etmek üzerine düşen bir borçtur.»

«Allahın katında kuvvetli mümin, zayıf müminden daha sevgilidir.» Fakat kuvvetini Allah'ın rızasına uygun olan yere sarf ettiği takdirde demektir. **«Günahlarınızın afvını, vücudunuzun sıhhat ve afiyetini Allahtan isteyiniz. Çünkü sizden hiç birinize, yakîn ve imandan sonra sıhhat ve afiyetten hayırlı hiç bir nimet verilmemiştir.»** Bu hadîs-i şerîfler ile bedenin sıhhat ve afiyeti için maddî ve manevî sebeblere tevessülün lüzumu beyan olunduğu aşağıdaki hadîs-i şerîflerle de, bilhassa tıp ilmi kaideleri dahilinde tedâvi ve ilâç vermenin lüzumu beyan buyurulmaktadır.

Kâinatın Efendisi Peygamberimiz buyurmuşlardır ki:

«Ey Allahın kulları! Hastalık derdine uğradığınız zaman ilâç alınız ve tedâvi olunuz. Zira Allah yaratmış olduğu her hastalık ve derdin devâ ve ilâcını da yaratmıştır.»

Diğer bir hadislerinde de buyurmuşlardır ki:

«Her hastalığın ilâcı vardır. Muayyen bir hastalığa sebeb kılınan bir ilaç isabet ettiği takdirde Allahın izni ile te'sîr edip sıhhat ve afiyet kazanmış olur.»

Binaenaleyh ölümden başka her hastalık için devâ yaratılmış ise de bazı hastalıklara çare bulunmaması ve bazı ilâçların tesir etmemesi tabibin cehaletinden ve muayyen bir hastalık için sebeb kılınmış olan ilacın tayin edilmiş olmamasındadır. Yoksa zikr olunan hadîslerde açıklandığı üzere her derdin devâsı vardır.

İslâm ulemâsının büyüklerinden Rahmetullah Efendi Hazretleri «İzharu'l-Hak» adlı kitablarında şöyle diyorlar:

«Hristiyanlardan hazîk bir doktor İslâm ulemâsından Hüseyin bin Ali el-Vakidî Hazretlerine gider.

Der ki: «Sizin kitabınızda tıp ilmine ait niçin bir şey nakledilmemiştir?» el-Vakidî der ki: «Cenab-ı Hak tıp ilminin hepsini bir ayetin yarısında açıklamıştır.» Doktor o ayeti sorar. Hazret şöyle der :

«O ayet (Yiyiniz, içiniz, ısraf etmeyiniz.) ayetidir ki tefsîri şöyledir: (Cenab-ı Hakkın yiyecek ve içecekten sizin için helâl kıldığı şeyleri yiyiniz, içiniz, harama hücum ve tecavüz etmeyiniz. Size zarar verecek miktarı alıp yemeyiniz)»

Doktor sonra demiş ki:

«Peygamberiniz de bu konuda bir şey söylemiş midir?»

el-Vakidî Hazretleri buyurmuşlardır:

«Peygamber Efendimiz Hazretleri bütün tıp ilminin esrarını iki cümlede toplamıştır.»

Doktor onu da sorar. Hazret der ki:

«Cenab-ı Fahr-i Kainat Efendimiz buyurmuştur ki: **(Mide bütün hastalıkların evi ve mekânıdır. Perhiz de her devânın aslı ve esasıdır.)**»

Bunun üzerine doktor: «İnsaf etmeli. Sizin Kitap ve Peygamberiniz Calinos'a ihtiyaç bırakmamıştır. Yani bu ayetle hadis, sağlığı korumanın esasını, hastalığın giderilmesinden esas ve çarelerini açıklamıştır.» demiştir.»

Bedenî hastalıklardan insanın vücudunu korumak için şeriatın emr ve tavsiyelerinden biri de yiyecek ve içecekleri zararlı maddelerden korumaktır. Zira Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki: «**Kablarınızı örtünüz. Su tulumlarınızı tıkayınız ve bağlayınız. Zira senede bir gece vardır ki o gece vebâ nazil olup örtüsüz kaba veya tıkasız ve bağsız bir su tulumuna düşerse her halde ondan bazısı o kab ve su tulumuna iner.**»

«Mişkâtü'l-Mesabih» Sahibi Aliyyü'l-Kârî Hazretle-

ri diyor ki: «Vebâ, taun gibi hastalıklar, umumî hastalıklardandır.»

«Hüccetu'llahi'l-Baliğâ» Sahibi Şeyh Ahmet ed-Dihlevî Hazretleri diyor ki: «Senede bir gece vardır ki o gece vebâ nazil olur.» sözünün manası «uzun zamandan sonra bir vakit gelir ki o vakitte hava bozulur. İşte o bozuk havadan yemek ve su kablarınızı muhafaza ediniz.» demektir.

Son devir İslâm ulemâsından merhum Hüseyin el-Cisr Hazretleri «Husunu'l-Hamidîye» adlı eserinde diyor ki: «Taûn illetinin asıl sebebi cinlerin havayı ifsat etmeleridir ki bu cihetle havanın bozulmasından insanların kanları da bozulmuş olur. Ve işte bu sebeble taûn illetine sebeb olan kurtlar vücuda gelir. Bunun içindir ki bir hadîs-i şerîfte taûnun aslî sebebinden «cinin şiddetli sancısı» ile tabir buyurulmuştur. Doktorlar «taûn, yani kolera hastalığı havanın bozulmasından hasıl olan kan bozulmasından ileri gelir.» diyorlar ki bunların gösterdikleri «kan bozukluğu» kolera hastalığının son sebebinden ibarettir.

Cenab-ı Peygamber Efendimiz «nübüvvet gözü» ile bakıp taûn ve kolerâ illetinin ilk sebebini keşf ve idrak ederek ondan haber vermişlerdir. Doktarlar ise tecrübe ve fen vasıtasiyle ancak son sebebe muttalî olarak ondan haber veriyorlar.

Binaenaleyh doktorların sözleri ile nasslar arasında muhalefet yok demektir.

Bir de zikr olunan hadîsten Cenab-ı Peygamberin 14 asır evvel mikrop meselesini keşf ve beyan etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

«**İner, nazil olur**» şerefli sözü, bu iddiamızı apaçık

bir delildir. Zirâ «nazil olur» kelimesinin, hakikî manâsını muhafaza edip «veba» yı da hastalık manâsına alırsak, bu surette manâ doğru olmaz. Zirâ, nüzûl, gerek kesîf ,ve gerekse latîf olsun, mutlaka cismin vasfıdır. Bu manâca «vebâ» ise arazdan ibarettir. Halbuki arazın kendi kendine bir mahalden diğer bir mahale nüzul ve intikali aklın muhal sayacağı şeylerdendir .

Şu halde ârazın nüzûl ve intikal edebilmesi için behemehal mahal ve hamilinin de intikali lâzım gelir.

Binaenaleyh «nüzûl eder» sözünden «vebâ» hastalığının bir taşıyıcı ve nakledicisi olduğu anlaşılmaktadır.

Nakledicinin neden ibaret olduğuna bir nazar atfedilirse, hareket halinde olma, ancak cismanî ve kesîf şeylerin vasfı olduğu cihetle «hareket halinde gelip geçmez.» sözünden de vebâ illetinin nakledicisi cesetli ve fakat göz ile görülmeyecek derecede küçük şeyler olduğu mikrop denilen kurtlardan bir kısmı olsa gerektir.

Bir de Cenab-ı Peygamber Efendimiz Tâûn hakkında buyurmuşlardır ki: «**Eğer bulunluğunuz mahalde taûn hastalığı zuhur ederse oradan dışarı çıkmayınız.**» ve «**Taûn bulunan yere girmeyiniz.**» Önceki hadîs-i şerîfe göre Peygamber Efendimiz, İlâhî kaderden firar ile kurtuluş hasıl olur kanaatinde bulunan kimseler kolerâ olan beldeden çıkmaktan men' etmişlerdir. Çünkü Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât Mezhebi'ne göre insanın ömrü mühürlenmiş olup fazla ve noksan kabul etmediği gibi hiç bir hastalığın ve sair sebeblerin yaratılışta ve kendiliğinden tesiri yoktur. Belki her eser ancak Allah'ın yaratmasıyle hasıl olur.

Eğer bir kimse için kolerâ hastalığına tutulmak takdir olunmuşsa her durumda ona isabet eder. Kolera bulunan bölgeden çıkmak fayda vermez. Ve eğer tak-

dir edilmiş değilse hergün koleraya mübtela olan hastalarla düşüp kalksa bile asla zarar görmez!

Hz. Peygamber Efendimizin, cüzzam hastalığına tutulan bir kimse ile bir kabtan yemek yemiş olması, hastalıklı kimselerle ihtilat, hastalığın meydana gelmesine sebeb ve bunu iktiza etmediğini göstermektedir.

İkinci hadîs-i şerîfe göre, cüzzam, taûn ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklarda çirkin koku, zehirli madde olduğundan bazan sahibinden ayrılıp aralarına karışan kimselerde o hastlığın ortaya çıkmasına sebeb olacağından Cenab-ı Peygamber Efendimiz «Taûn ve kolera bulunan beldeye girmekten men' ve nehy» buyurmuşlardır.

Bir de memleketlerinde kolera bulunmayan kimseler, kolera olan beldeye girmezlerse kendileri için Allah katında koleraya tutulma mukadder olmadığına hükm ederek kalbleri müsterih olur.

Binaenaleyh, Peygamberi Zî-şân Efendimiz ikinci hadîs-i şerîfte «**Taûn ve kolera gibi öldüren bulaşıcı hastalıklar için adi sebebler olan şeylerden kaçınmanın lüzumunu tavsiye** buyurmuşlardır.

Gerek kolera, gerekse başka cismanî hastalıklar ve bütün ruhî hastalıkların başlıca adi sebebi olan maddî ve manevî her türlü pislikten korunup kalbte, vücutta, elbisede ,yerde taharet ve nezafete itina ve ihtimam, etmeye şeriat kadın-erkek, bütün mükelleflere farz kılmıştır.

Cenabı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki: «**Temizlik imanın yarısıdır.**» ve «**İslâm Dini temizlik üzerine kurulmuştur.**» İmamı Gazalî Hazretleri buyuruyorlar ki: «Bu hadîslerdeki temizlik ile kastedilen, ancak dış görünüşü su ve sair şeylerle temizleyip de kalbleri ve iç alemleri (batınları) rezaletlerin çeşitleri ile dolu olarak bırakmak demek değildir.»

Çünkü bu şer'î bakımdan zemmedilmiş ve gerçekte en çirkin olan şeydir.

Belki kastedilen hem dış görünüşü maddî ve manevî kir ve paslardan temizlemek ve hem de iç alemi pislikten, ahlâksızlıktan kurtarmak demektir. Hattâ şeriat nazarında en mühim iş, gizli sırları manevî kir ve paslardan temizlemektir.

Dış görünüşün temizlenmesi:

Daha önce iç alemi ve kalbi kir ve pastan temizleme şekli ve faydaları toplu olarak gösterilmişti. Burada ise yalnız dış görünüşü maddî ve manevî kir ve pislikten temizlemeye dair bir kaç söz söylemek isterim:

Taharet: Şeriat nazarında en büyük ve en küçük dereceden şer'an pislenmiş olan, yani pak olmayan şeylerden temizlenmek demektir.

Şeriat namaz için büyük ve küçük tahareti, bevl, necaset ve kan gibi pisliklerden temizlenmeyi şart kılmıştır.

Taharetin ihtiva ettiği maddî ve manevî faydalardan biraz bahsedelim:

Mutlaka taheretin şer'î bakımdan hikmeti, günahları örtmek, şeytanı kovmak, dünyada temizlenmek ve ahirette güzelleşmekle bedenî azaları nizama sokmaktır. Büyük taharet ,yani gusûlde bütün vücudu yıkamanın, şer'î bakımdan hikmeti üç şekildedir:

1) Büyük tahareti mucib olan hikmet ve hakikat olarak meninin çıkması ile hayız ve nifas kanının bütün vücuttan çıkmış olduğu cihetle bu konuda vücudun bütün parçalarının iştirakı olduğundan, bütün azaları yıkamak farz kılınmıştır.

2) Meninin gelmesi ile şehvetin vücut bulması büyük bir nimettir ki onun lezzeti ile bütün vücut, lez-

zet tattığından bu nimete şükür olmak üzere bütün vücudu yıkamak farz kılınmıştır.

3) Gerek bütün vücudu, ve gerekse bazı organları yıkayıp temizlemek cismanî ve ruhanî miracı hâvi olan namaza vesile olmak içindir.

Halbuki namaz, Cenab-ı Hak'ı ta'zîm ve Allah'ın huzurunda kıyamdan ibaret olduğu cihetle namaz kılacak olanın kemaliyle teharet ve nezafet üzere bulunması vacibtir. Tam bir temizlik ise ancak bütün bedeni yıkamakla mümkün olur. Binaenaleyh abdestte azimet olan da bu idi.

Fakat her vakit abdest alırken bütün vücudu yıkamak güç olduğundan müminlere kolaylık olarak ekser görünen dört azâyı yıkamaya ruhsat olunmuştur. Gusûl ve abdest gibi olmadığı için onda azimet ciheti ibkâ olunmuştur.

Manevî faydaları:

Bütün azalara nisbet olunan küçük günahlardan tevbe yerine kaim olarak onların affına sebeb kabul edilmiştir.

Tıbbî ve maddî faydaları:

İlk önce vücudun azalarını temizleyip güzelleştirmek, ikinci olarak meni bütün bedenden çıktığından, tabiatiyle cildin mesamatında, yani ince deliklerinde meniden bulaşıklık kalıp, bedende bir takım hastalıklar doğuracağından, onun ortadan kaldırılması için oğuşturarak bütün vücudu yıkamaktan başka makûl bir tedbîr daha mutasavver değildir. Bir de sağlığı koruma kitablarında açıklandığına göre gusûl, ve tedâvisinden beklenen bütün faydaları sağlamış olmaktadır. Daha doğrusu gusûl, banyo ve duş'un mükemmel bir şeklidir. Binaenaleyh duş ve banyodan beklenen sıhhî faydalar, güsûlde daha çok meydana gelir.

Küçük taharet yani, abdestte bazı azaları yıkamanın farz olmasının şeriat bakımından hikmeti, küçük tahareti mucib olan kan, hayız, ve nifas ile meniden başka yollardan çıkan sair pisliklerde bütün azaların iştirakı bulunmamakla beraber her zaman abdest alırken bütün a'zayı yıkamak güç olduğundan şeriat küçük taharette vücudun ancak ekseriya görülebilen hususî azalarını yıkamayı farz kılmıştır.

Manevî faydaları:

Dört aza vasıtasiyle işlenmiş bulunan küçük günahlardan tevbe yerine geçmiş bulunmasıdır. Çünkü Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki **«Cenab-ı Haktan hatalarınızı affedeceği, derecelerinizi yükselteceği bir şeyde size delâlet edeyim mi?»** Sababe-i Kirâm'ın «Evet, delâlet buyurunuz Ya Resullellah!..» demeleri üzerine Hazreti Peygamber Efendimiz de **«Hataların affına, derecelerin yükselmesine sebeb olacak şey, büyük farz, vacib ve sünnetleri yerine getirmeye riayet ederek abdesti tamamlamaktır.»** buyurmuşlardır.

Tabiî ve maddî faydaları: Zikr olunan azaları temizleyip güzelleştirmeyi ortaya koymakla beraber su ile tedavî ve duş'un ortaya konan tatbikatından beklenen güzellikleri toplamış olmasıdır.

Mikrop meselesi keşfolunduğundan tıp ilmi noktasından abdestin kıymet ve derecesi daha fazla bir önem kazanmıştır. Hatta Avrupalılar bile onun kudretini takdire mecbur olmuşlardır.

Abdestte, bilhassa dört ayrı azanın yıkanmasında hikmet, insanın vücudunda el, ayak, göz, kulak, ağız, yüz, ve baştan daha fazla isyan cihetine seri hareket eden başka bir uzuv olmadığı cihetle bilhassa zikr olunan azaların yıkanması farz olmuştur.

Binaenaleyh zikr olunan azalardan günah işlemekte en sür'atli olanı dili muhafaza ettiği cihetle ağzı ilk

önce yıkamak sünnet kabul edilmiştir .

Manevî faydaları: Dilin afetlerinden temizlenmenin lüzumuna intikaldir. Bu mülâhaza ile mümin bir daha dilini o türlü şeylerle uğraşmamaya azm edip tevbekâr olur.

Maddî faydaları: Dişler arasında kalıp koku yaparak dişlere ve etlerine zararı muhakkak olan yemek parçalarını temizlemektir.

Tıp kitablarında açıklandığı üzere ağızda binlerce mikrop ve mantar barınıyor ve dişlerin aralarında ve çürüklerinde yuva yapıyorlar. Gerçi tükürük bir dereceye bunları yok etmeye çalışıyorsa da tamamiyle muvaffak olamaz. Hele geceleri tükrük ifraz olunmadığı vakitler bu mikroplar istedikleri gibi hareket ederler. Dişlerin oyuklarında yemek parçaları yerleşip kalırlar.

Eğer gece yatarken ağız temizlenmiyecek olursa bunlar sabaha kadar çürüyüp mikropların çoğalmasına sebeb olurlar.

Ağız kokuları, ufunetleri, diş etlerinin nezleleri, dilin çatlak çatlak iltihablanması, hep ağzın, dişlerin temizlenmemesinden ileri gelir. Binaenaleyh ağzın ve dişlerin temiz tutulması tıp ve sağlığı koruma noktasından gayet lüzumludur. Tabibler diyorlar ki, ağız yıkamanın faydalarından biri de Allah'ın yaratıcı kudreti sayesinde ağız içinde halk olunmuş olan bezcikleri kuvvetlendirmektir. Zira bu bezler ağız içinde büyük ve küçük bir çok tükürük fabrikalarıdır ki ardı -arkası kesilmez tükrük çıkarırlar. Tükürük öyle ehemmiyetsiz bir şey değildir. Çünkü tükürük bir takım menfaatleri ihtivâ etmektedir. Meselâ yemeği çiğnerken ıslatıp yutulması kolayı bir hale getirecek ilk hazim vazifesini yerine getirir.

Misvak bu faydaların hepsini kendinde topladığın-

dan abdest alırken misvak kullanmak sünnet-i müekkede kılınmıştır.

Fakihler diyorlar ki: «Misvak, maddî-manevî otuzdan fazla faydayı ihtiva etmektedir. En aşağısı, ezâyı ortadan kaldırmak, en üstün faydası da ölüm anında kelime-i şehadeti zikr etmektir. Bu cümleden bir de yemeğin hazmına yardımcı olmasıdır.»

İşte doktorların zikr olunan sözleri ile fukahânın arz olunan kelâmlarından, bu son kısmın sırrı ortaya çıkmış olur.

Buruna su vermenin manevî faydaları:

Kokulanan yasak kokulardan tevbeyi hatırlamaktır.

Tabiî ve maddî faydaları:

Burun delikleri ve hayatın sebebi olan havanın geçmesine hizmet ediyor, hava, gaz ve benzeri dumanların ihtiva ettikleri bir takım mikroplu tozların tâ ciğerlere kadar gidip orada bazı hastalıkların meydana gelmesine sebeb olmaktan men' için Allah burun deliklerinde bir kıllar yaratmıştır ki bu tozları burun içinde tutup ciğerlere gitmesine engel olurlar. Fakat bir şey kalır ki o da zarar vermemeleri ve teneffüse engel olmamaları için temizlenmesidir. İşte abdest esnasında burun deliklerine su vererek bu vazifenin yerine getirilmesi de emr edilmiştir.

Dilden sonra günahlara tecavüzde en sür'atli olan gözdür. Yüz, göze sahip bulunduğundan üçüncü derecede yüzü yıkamak farz olmuştur.

Manevî faydaları:

Meşru' olmayan bakışlardan doğan küçük günahlardan tevbe makamına geçmiş olmasıdır.

Tabiî ve maddi faydaları:

Yüz yıkanmakla insanda bir ferahlık hasul olduğu gibi yüzü meydana getiren etlerin kuvvetli ve dolgun

olmasına da sebebtir. Bundan sonra günahlara tecavüzde en sür'atli olan el ve ayaklardır. Çünkü dil konuşup, gözler baktıktan sonra eller harama uzanır. Binaenaleyh dördüncü derecede onları yıkama farz olmuştur.

Manevî faydaları:

Meşru' olmayan tutma ve dokunma fiillerinden pişmanlığı ihtar olmakla beraber ondan sadır olan küçük günahlardan tevbedir.

Maddî ve tabiî faydaları:

İnsan her ne kadar yalnız başına yaşasa da yine başkasının dokunduğu eşyaya dokunmaktan kendini kurtaramaz. Vücudun azalarından mikroplara en fazla marûz kalan ise eller ve onlar vasıtasiyle kollar olduğundan abdestte elleri ve kolları yıkamak mikropların temizlenmesi için büyük bir tedbirdir.

Baş'ın kendisinde isyan vaki' olmayıp günahın işlenmesine medâr olan lisan ile göze komşu bulunduğu cihetle gusûl ve adem-i gusûl arasında olan mesh ile farz kılınmıştır.

Maddî ve tabiî faydaları:

İnsan her ne ile meşgul olursa olsun usanç ve yorgunluk geldiği zaman yine beynine doğru kan hücum eder. Bunu engellemek için başın serinlendirilmesi mühim bir tedbirdir.

Kulak başın etrafında bulunmakla beraber işitmek insana ekseriya, kasti olmaksızın vaki' olduğundan kulakları yıkamak farz kılınmayıp mesh edilmeleri sünnet olmuştur.

Manevî faydaları:

Kulakların işitmiş oldukları yasaklardan tevbeye işarettir. Tabiî faydası ise kulak deliklerinde toplanmış olan madde ve pislikleri temizlemektir.

İsyanı irtikabta geç kaldıkları için ayakları en sonra yıkamak lâzım gelir. Çünkü önce göz görür, veya kulak işitir ve dil söyler, el oynar da sonradan ayaklar günah cihetine yürürler.

Manevî faydası:

Onlarla tevessül olunan küçük günahlardan tevbedir.

Maddî faydası:

Ayak parmakları arasında akarlı, kokarlı cilt hastalıklarının tedâvisi için sık sık yıkamaktan başka güzel bir vasıta yoktur.

Abdest azalarının yıkanmasını üçe ayırmaktaki şer'î hikmet; tevbenin vücudundaki üç şarta riayet hükmüne işarettir. Çünkü tevbenin makbul olması, aşağıdaki gibi üç şarta bağlıdır:

1) Vaki' olan günahlara sahîh bir pişmanlık,

2) Hemen terk ve uzaklaşmak,

3) Bir daha işlememeğe kat'î bir azîm ve karardır.

Bu üç erkânın toplanması, İlahî va'd hesabiyle her günahın mahv ve izalesine sebeb olur. Fakat kul haklarında helâllaşmak şarttır.

Abdest azaları içinde ayaklar, su ısraf mahalli veyıkanmaları da az-çok meşakkate sebeb olduğundan, kolaylık makamında mestler üzerine mesh meşru' kılınmıştır.

Kul haklarına ait, nefsî vazifelerine dair sözlere burada son veriyoruz.

İdarecilerin ve hükümet memurlarının teb'a ve ahaliye ve teb'anın da hükümete karşı mükellef oldukları vazifelerden ibaret olan kul haklarına ait siyasî, ictimaî vazifelere gelince, buna dâir kitabımızın birinci bahsinde derinliğine tafsilât verilmiştir.

KUL HAKLARINA AİT İCTİMAİ VAZİFELERDEN HUSUSİ VAZİFELER:

Siyasî Olmayan İstimaî Vazifelerden Hususî Vazifeler:

Bir insanın zevce, baba, anne ve sair akraba ve komşularına karşı mükellef olduğu vazifelerden ibarettir. Bir kavmin, bir topluluğun, bir hükümetin medeniyeti, fertlerinin medeniyeti ile vücut bulur. Fertlerinin medeniyeti ise aileler kurulması ile başlar.

Şu halde bir topluluğun parçaları bulunan ailelerin medeniyeti de o nisbette sağlam, şerefleri de onlar üzerine kurulur ve ihtiyaçları ne derecede ikmal edilirse bunlardan teşekkül eden cemiyet ve hükümetin medeniyeti de o nisbette sağlam, şerefleri de o derecede muntazam ve mükemmel olur. Binaenaleyh bir cemiyet ve hükümeti kuran ailelerin durumlarını ikmal, islâh, terbiye ve eğitimlerine itina gösterilmesi gerçekte en mühim işlerdendir.

İşte bunun içindir ki İslâm Dini makul bir surette aileler teşkilini ve erkekler ile kadınların izdivacını meşru' kılarak insanları vahşet aleminden kurtarıp medeniyetin temelini kurmuş ve bu şekilde insan neslinin bekâ ve çoğalmasını emniyet altına almıştır. Sırası gelmişken bu konuda nikâh ve izdivacın, taaddüt-i zev-

catın meşruiyeti hususuna dâir biraz bahsedelim.

İzdivacın şeriata ait hikmetini beyan meselesinde iki görüş ortaya koyacağız:

Birinci Görüş :

Kâinatın halk olunmasının İlâhî hikmeti, mahlükatın en mükemmeli olan insan cinsinin yaratılmış olmasıdır. İnsanların halk olunmasındaki hikme de Allah'ı bilmek ve O'nun emirlerine inkıyat ve itaattır. Halık'a ibadet ve taat ise insan bedeninin güç ve kuvvetine dayanmaktadır. Bu da bedenî iş ve hizmetleri tedârike dayanmaktadır. Bedenî hizmetleri muntazaman tedârik edebilmek de dahilî ve haricî olarak eve ait işleri tanzim ile meydana gelir.

Halbuki bir insan evin içine ait iş ve hizmetlerle uğraşacak olursa, harici işlerini istihsal etmek mümkün olmaz. Evin dışına taallük eden işlerle uğraşacak olursa tabiatiyle dahilî işleri geri kalır. Şu halde biri evin dahiline, diğeri evin haricine taalük eden zarurî iş ve hizmetleri muntazam bir şekilde istihsal edip refah ve saadetle yaşamalarının temin olunması için ve bir de beşer nev'înin devamı Allah'ın muradı olup bu ise ancak neslin devamı yoluyla olmak üzere adet-i İlâhiye cereyan etmiş bulunduğundan dolayı erkek ile kadın arasının bir araya getirilmesi zaruridir.

Kocanın evin içine müteallik olan işlerin muntazam yerine getirilmesi karısından, karının da evin dışına ait olan hizmetlerin mükemmel bir şekilde yerine getirilmesini kocasından istemeye hakkı olması ve her ikisi de üzerlerine taalluk eden hukuku yerine gitirmede mecbur tutulması için esasen birbirlerine yabancı bulunan erkekle kadın arasında gayet metin ve kuv-

vetli bir bağ ve yakınlık bulunması lâzım gelir. İşte bu da ancak şer'î akitten ibaret bulunan «NİKAH» ile temin olunabilir.

Çünkü Şer'î nikâh sayesinde karı ile koca birbirlerine müzaheret ve muavenete mecbur olup aralarında esaslı bir medeniyet ve ictima' kurulur. Geçim işlerinde mükemmel bir muvazene meydana gelir ki bu şekilde dünyevî saadetlerini elde ettikleri gibi gönül açıklığı ile Allaha ibadet ederek ahiret saadetlerini de elde etmeye muvaffak olurlar.

İkici Görüş :

Bir erkek ile bir kadın arasında meşrûiyet dairesinde bir bağ ve yakınlık bulunmayacak olursa nefsanî şehvetler sebebiyle bir kadın sayısız erkekle gayr-ı meşru' münasebetlerde bulunup ondan çocuk vücuda gelir.

Sair hayvanların yavruları nihayet üç ay kadar annelerinin himaye ve yardımına muhtaç olup ondan sonra kendilerini idareye güç getirebilirler ise de, insan yavruları ana-babasının himaye ve yardımına en az on beş sene muhtaç olurlar.
Şu halde bir kadının gayr-i meşru' münasebetlerde bulunduğu erkeklerden hiç birine hususiyeti bulunmadığından çocuğun da hiç birine hususiyeti bulunmayacağı cihetle o adamlardan hiç biri o çocuğun yiyecek ve içeceğini hazırlama, terbiye ve ta'limine nezaret ve sair mihnet ve meşakkatlerine tahammül etmeyip zarurî olarak çocuk annesinin başına kalır.

Halbuki kadınlar yaratılış bakımından zayıf olduklarından çocukların ihtiyaç ve hizmetlerini yerine getirmek ve temin etmek şöyle dursun kendi geçimlerini tedarik etmekten bile âcizdirler.

Binaenaleyh çocuğun hizmet ve ihtiyaçlarını tedarik, öğretim ve terbiyesine nezaret ederek insan neslini helâk ve inkırazdan korumak için meşru' babanın varlığı lâzımdır.

Bu ise mutlaka bir kadın ile bir erkeğin arasında kuvvetli bir rabıta ve hususiyetin bulunması iktiza eder. Öyle sağlam bir hususiyetin meydana gelmesi de ancak şer'î nikâh ile temin olunabilir. İşte arz olunan maddî ve manevî faydaları müştemil bulunduğu için «NİKAH» meşru' kılınmıştır.

Teaddüt-i zevcenin meşruiyetine gelince deriz ki: İslâm Dini nazarında «Evleniniz, çoğalınız. Çünkü sizin çokluğunuz ile kıyamette, diğer ümmetlere nazaran iftihar eder, övünürüm.» hadîs-i şerîfinin ifadesince insan nev'inin bekâ ve çoğalmasını temîn etmek gayesine mebnî sırf Allah'ın lütufları cümlesinden olarak taaddüt-i zevce meşru' kılınmıştır.

Nüfûs ve nesillerin çoğalması ise akıl, adet ve siyaset bakımından her şahıs, her aile, her cemaat, her hükümet için matlup ve mültezemdir. Zirâ bir ailenin ebter ve neslinin kesilmiş olmaması ancak neslinin bekâsı ile olacağı gibi bir kabile, bir kavim ve bir hükümetin şevketinin bekâsı da nüfusunun beka ve çokluğu ile teminat altına alınabilir. Halbuki nesillerin çoğalması için teaddüt-i zevceden başka makul ve düzgün diğer bir yol daha mutasavver değildir.

Binaenaleyh insan medeniyeti ve siyasetin dayanağı bulunduğu için şeriat «Taaddüt-i Zevce»yi meşru' kılmıştır.

Avrupalılardan bazıları taaddüt-i zevceye sözle itirazda bulunuyorlarsa da onlar da fiilî olarak bir kadına münhasır kalmıyorlar. Çünkü Avrupalılarca «metres» edinmek alışkanlık olmuş ve adetâ moda hükmü-

ne girmiştir. Binaenaleyh gayr-ı meşru' bir şekilde fazla kadınla yatmak onlarca da vaki' oluyor. Ve fakat nesil ve zürriyet yok olup gidiyor. Bir de onlardan olan çocuk ve nesiller babalarının vefatı ile meşru' hukukundan mahrum kalıyorlar.

İşte müslümanların bu konuda onlardan farkı, fazla kadınla evlenmenin ve hem de nesil ve zürriyetin meşruiyet içinde olmasıdır. Binaenaleyh Avrupalı erkek ve kadınlarda «Teaddüt-i Zevce» meselesi insanlık medeniyetine söz bakımından ters sayıldığı halde kendileri de makbul olmayan ve iğrenç bir şekilde fiilî olarak taaddüt-i zevce'ye maruz kalmaları sözlerini tekzip ve konuda son derece mutaassıp olduklarını göstermek de açık bir delildir.

KOCA'NIN VAZİFELERİ :

Yüce İslâm Dini karı ile koca'nın hukukunu muhafaza ve saadetlerini temin için her ikisine aşağıdaki mühim vazifeleri yüklüyor ve en iyi şekilde yerine getirilmesini emr ediyor.

Koca karısına karşı beş vazife ile mükelleftir:

1) Koca gerek zengin, gerekse fakir olsun gerek kayıp, gerek hazır olsun kadının nafaka, giyim kuşam ve oturacak yeri onun üzerine vacibtir. Çünkü kitap, sünnet ve icma' bu hususa delâlet ettiği gibi akıl da bunu iktiza eder. Zira mademki kadın kocasının memfaatleri için nefsini hapsediyor, o halde onun geçimi de kocanın üzerine vacib olması lâzım gelir.

2) Abdest, namaz, hayız, nifas gibi zevcenin dinen

muhtaç olduğu şer'î hükümleri öğretmek koca üzerine vacibtir. Eğer zikr olunan hükûmleri kocası bilmiyorsa kendisi öğrenmesi lâzımdır. Bilmiyorsa zikr olunan hükümleri başkasından öğrenmek için kadına izin vermesi icap eder. Vermezse suçlu ve günâhkâr olur.

3) Koca, karısına zulûm ve hıyanet etmemek aslâ takbîh ve tahkîrde bulunmamak ve meş'ru olmayan yerlerde dövmemektir.

4) Evin dışına tallük eden işlerde karısını çalıştırmamasıdır.

5) Karısının hayat ve namusunu muhafaza etmesidir .

Kızgınlık ve hiddet anında kadından sadır olan tecavüzlere tahammül edip ona karşı idareli ve hürmetle muamelede bulunmak da koca'nın vazifeleri cümlesindendir. Cenab-ı Pepgamber Efendimiz buyuruyorlar ki: «**Kadın eğri eğe kemiğinden yaratılmıştır. Onu doğrultacak olursan kırarsın. İdare et ki onunla yaşayasın.**»

Karısından şikâyet etmek üzere bir adam Hz. Ömer'e gider. Evinin yanına gelince Hz. Ömer'in zevcesi Ümmü Gülsüm'ün sözle hakarette bulunduğunu işitir. Kendi kendine «Ben Hz. Ömere zevcemden şikâyet etmeye geldim. Halbuki o da benim mübtelâ olduğum derde mübtelâ imiş.» diyerek dönüp gitmek ister. Bunu Hz. Ömer görür ve arkasından bağırır. O adam yanına gelir. Meseleyi sorar o da söyler. Sonunda Hz. Ömer (r.a.) : «Benim üzerimde zevcemin bir takım hukuku vardır. Meselâ zevcem haramdan kurtulmama sebeb olduğu için benimle cehennem ateşi arasında bir engel, evimde bulunmadığım zaman evimin bekçisi, elbisemi yıkadığından çamaşırcım, ekmek ve yemek ha-

zırladığından aşçı ve ekmekçim, çocuğumun bakıcı ve süt anasıdır. İşte bunca hukuku göz önüne alarak onun kusurlarını af ile muamelede bulunuyorum.» buyurmuşlardır. Bunun üzerine o adam karısının da aynı haklara sahip olduğunu dikkate alarak vaki' kusurlarını affetmiştir.

Ulemâdan biri «Bir adamın karısı gençliğinde sevgilisi, hastalığında doktoru, ihtiyarlığında dert ortağı, bunadığında dadısı olur.» demiştir.

Hasılı kadın, ev idaresinde kocasının müşterek yardımcısı, kayıp olduğu zamanda mal ve çocuklarının muhafızı, karışık işler ortaya çıktığında nasıh ve müşaviri, musibet ve zorluklar anında gam ve keder ortağıdır. Binaenaleyh Allah'ın bir vergisi olan kadınların meşru' haklarına hakkıyle riayet etmek elzemdir.

KADININ KOCASINA KARŞI VAZİFELERİ:

Kadının da kocasına karşı beş vazife ile mükelleftir:

1) Kadın meşru olan işlerde kocasına son derece hürmet ve itaat etmelidir.

2) Nefsini zinâ ve zinaya zemin hazırlayan yasaklardan korumalıdır.

3) Kocasının evini, çocuklarını, mallarını muhafaza, kocasının her türlü istirahatını temine çalışmalı ve gayret göstermelidir.

4) Oruç, namaz gibi üzerine farz olan şer'î ahkâmı yerine getirmelidir.

5) Şer'i bakımdan müstesnâ olan işlerden gayrisinde kocasının izin ve rızası olmadıkça evinden çıkma-

malı ve bir de şer'î örtünmeye tamamiyle riayet etmelidir.

Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki: **«Koca'nın karısı üzerindeki hakkı benim sizin üzerinizdeki hakkım gibidir. Herkim kocasının hakkını kaybederse Cenab-ı Hakkın hakkını kaybetmiş olur.**

DİNÎ ÖRTÜNME «TESETTÜR»

İbni Cübeyr Hazretleri diyor ki: «Cehalet devrinde Arap kadınlarının adeti başlarına bir bez örtüp iki omuzları arasından arkaya doğru sarkıtırlar ve bu şekilde tamamen boyunları ile göğüslerinin bir kısmı açıkta kalırdı. Yüce İslâm Dini ile müşerref olduktan sonra örtünme ayeti nazil oluncaya kadar cahiliye adeti üzere devam ettiler.»

Müfessirlerin beyanlarına göre cahiliye devrinde Arap kadınlarının bir adetleri de kendilerini süsledikten sonra evlerinden çıkıp erkeklerle karışarak onlara kendilerini gösterirler ve gerek iyi, gerek kötü her kim olursa olsun görüşüp konuşurlardı. İslâm ile şereflendikten sonra yabancı erkeklerle görüşüp konuşmaktan men' oluncaya kadar bu adete devam etmekteydiler.

«Buharî»'nin şerh edicisi büyük alim Aynî Hazretleri diyorlar ki: »Cenab-ı Pepgamber Efendimiz de örtünme meselesi hakkında Arapların cahiliye devrindeki adetleri şekli üzere hareket etmekteydi. Gerçekte tesettürün hayırlı ve pek çok faydaları topladığını biliyorduysa da bu konuda hiç bir şey söylemeyip ancak bu hususa dâir vahyin nüzûlûlne intizar ediyorlardı.»

Yabancıların Peygamber Efendimizin hanımlarını

görmelerinden Hz. Ömer'in kalbinde nefret geldiği cihette Hz. Peygamber Efendimize gidip «Ya resulellah! İyi ve fena kimseler temiz zevcelerinizle görüşüp konuşuyorlar. Bunlara örtünme ve tesettür ile emrediniz.» der ve bu sözlerini tekrar ederdi.

Resul-i Ekrem Efendimiz ise vahy-i İlâhî'yi beklediğinden bu konuda hiç bir şey söylemeyip susarlardı.

Zevcat-ı tahirattan Hazreti Sevde binti Zem'e, bazı ihtiyaçlar için bir gece yatsı zamanı dışarıya çıktı. Kendisi vücutlu bir kadındı. Hazıeti Ömer onu tanıdı Esasen örtünme ayetinin inmesine harîs olduğu için yüksek sesi ile «Ya Sevde, seni tanıdım. Nasıl olur da geceleyin evden dışarıya çıkıyorsun?» dedi.

Hz. Sevde geri dönüp Peygamber Efendimiz'e müracaat etti. Ve dedi ki: «Ya Resûlellah! Bazı ihtiyaçlarım için dışarıya çıkmıştım. Hz. Ömer bana şöyle şöyle söyledi.» «İşte bunun üzerine örtünme «hicâb» ayeti nazil oldu. Peygamber Efendimiz buyurdular ki: **«Cenab-ı Hak tarafından ancak işiniz için evlerinizden dışarıya çıkmaya size izin verildi.»**

Örtünme ayetinin indirilmesi zamanını tayinde Tabiîler arasında ihtilâf ortaya çıkmıştır. Hz. Katade'ye göre, hicretin beşinci senesinde, İbni Sa'd'a göre dördüncü senenin Zilka'de'sinde, bazılarına göre de üçüncü senesinde örtünme «hicap» ayeti nazil olmuştur.

Yüce İslâm Dini daha önce arz olunan ve cahiliye zamanından kalma iki zararlı adeti kaldırıp bunun karşılığında pek çok menfaatleri tazammun eden iki çeşit örtünmeyi farz kılmıştır. Biri erginlik çağına ermekten itibaren her kadını «cilbab» yani bütün vücudunu bürüyüp örtecek çarşaf giyerek kocası ile mahrum akrabasından başka hiç bir kimseye izin verilen

miktardan fazla hiç bir yerini göstermemek, diğeri de evlerinde oturup meşru' bir ihtiyaçları olmadıkça dışarı çıkmamaktır.

Örtünmenin bu iki kısmı hakkında ayet ve hadîsler nazil ve varit olmuştur. Bu cümleden olarak Ahzab sûresinin 59. ayetinde şöyle buyurulmuştur: «**Ey Nebî! Zevcelerine, kızlarına, müminlerin zevcelerine de ki: çarşaf ve örtülerinin bir kısmını üzerlerine yaklaştırıp örtsünler.**» İşte bu ayet-i kerîme ile İslâm kadınlarına örtünme farz kılınmıştır. Alusî merhum «Rûhu'l -meanî» adlı tefsîrinde diyor ki: «Bu ayet ile farz kılınan örtünmenin keyfiyetine ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Muhammed bin Sirînî diyor ki : Ubeydetü's-Selmanî'ye bu ayetteki örtünme hakkında sordum. Şu şekilde örtünme şeklini gösterdi : Yanında bulunan bir örtüyü alıp büründü. Başını kaşlarına kadar tamamen örttüğü gibi yüzünü'de örtüp yalnız sol gözünü açık bıraktı. İbni Abbas ve Katede diyorlar ki : örtünecek örtünün bir ucu kaşlara kadar alnın iki tarafından bükülüp bağlanır. Ondan sonra burun da örtülür. Her ne kadar gözler açıkta kalırsa da yüzlerin büyük bir kısmı ile boyun ve göğüs tamamen örtülür. İbni Cerîr, İbni Hatem, ve İbni Merdeviye diyorlar ki, kadın örtüsü ile başının üstünden yüzünü örtüp yalnız bir gözünü açar. Ümmü Seleme'den rivayet edilmiştir ki, ne zaman bu ayet inmiştir Ensâr ve Muhacirîn'in kadınları bu emre sür'atle uymaya başladılar. Bir ihtiyaç için evlerinden çıktıklarında sanki başları üzerinde karga kuşu varmış gibi ciddiyet ve vekarla hareket ederler ve üzerlerinde siyah renkli elbise giyerlerdi.»

Bir de Ahzâp sûresinin otuz üçüncü ayetinde buyurulmuştur ki : «Evlerinizde durunuz. Cahiliye devri kadınlarının yaptıkları gibi kendinizi süsledikten son-

ra sokağa çıkıp erkeklere gösteriş yaparak gezmeyiniz.» Ve bu sûrenin otuz beşinci ayetinde de şöyle buyurulmuştur : **«Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyiniz. İşte bu, sizin de onların da kalbleri için temizliktir.»** Bu ayetler her ne kadar Peygamberimiz Efendimizin hanımlarına tahsîs olunmakta ise de, aslında hususî olanı gösterip umumî olanı murat kabilinden mecaz olup hükmü bütün mümin olan kadınlara şamildir. Veyahut diğer kadınlar Peygamberimizin kadınlarına tabi' olarak bu ayetlerin hükmü içine girerler.

İşte bu ayetler ile de mümin olan kadınlar evlerinde durup bir zaruret olmadıkça çıkmamaları farz kılınmıştır.

Büyük müfessîrler diyorlar ki : Ne zaman bu ayet nazil oldu, akrabadan mahrem babalar ve oğullar da «Ey Allah'ın Elçisi! Yabancılar gibi bizler de kızlarımız ve kız kardeşlerimiz ve analarımızla perde arkasından mı konuşacağız?» diye sordular. Bunun üzerine Nûr sûresinin 31. ayeti nazil olarak yabancılar ile mahremlerin durumu açıklanmış oldu. Cenab-ı Hak buyurmuşlardır ki : **«Hem de mü'min olan kadınlar açık olan kısmından başka zinetlerinden hiç birini açmasınlar. Baş örtüleri ile boyunlarını örtüversinler. Zînetlerini ancak kocalarına, babalarına, oğullarına, kocalarının oğullarına, kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, kadınlarına, cariyelerine, erkekliği kalmamış hizmetçilerine, kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklara göstersinler.»**

İslâm'ın mümtaz ulemâsından ve büyük Hanefî fakihlerinden Kâsânî «Bedâyî'u-s-Sanayi'» adlı kitablarında diyorlar ki : «Tertîb iki çeşittir. Biri zahirî zînet, diğeri de batınî zinettir. Zahirî zinet; gözdeki sürme,

parmaklardaki yüzük, ayaktaki gümüş halkadır. Batınî zinet de baş-bağı, saç-bağı, kulaktaki küpe, göğüs ve gerdandaki hamail, yani gümüş nüsha, koldaki bazubend, bacak ve incikteki bileziktir. «Zinetlerini göstermesinler.» ayeti ile gösterilmesi yasak olan zînetlerin kendileri değil, aksine takıldıkları yerlerdir. Bu ayette «Zînet, lâfzı, mutlak zikr olunduğundan zînetin her iki kısmına da şamildir. Binaenaleyh bu ayetle kadınların zikr olunan kimselere karşı hem görünen hem de görünmeyen zînetlerin yerlerini göstermeleri helâl kabul edildiği gibi o kimselerin o yerlere bakmaları da helâl kılınmıştır. Bir de ziyaret, hizmet ve daha başka şeyler için mahrem kimseler arasına karışmak adet bakımından vuku' bulmaktadır. Halbuki kadınlar için görünen ve görünmeyen zînet yerlerini açmaktan günahsız korumak mümkün olamaz. Erkekler için mahremleri olan kadınların hangi yerlerine bakmak caiz ise perdesiz o yerlere dokunmaları da caiz ve helâldır. Çünkü meselâ sefer esnasında bir erkeğin mahremi olan bir kadını bindirmeye ve indirmeye muhtaç olur. Halbuki kadınlar için zînet yerlerini açmaktan korunmak nasıl güç ise, mahrem olan erkek için de açılan o azayı tutmaktan kaçınmak da öylece güçtür. Ve hem de mahrem olmayan kadınların görünen ve görünmeyen zînet yerlerine bakmak ve o yerleri tutmanın haram kılınması ancak cinsi münasebete dâvet edici ve vesile olan şehvetin meydana gelmesinden korkulduğu içindir. Halbuki bir erkeğin mahremi olan bir kadının zikr olunan yerlerine bakması ve dokunması şehveti meydana getirmez. Zirâ bu bakma ve tutma adet bakımından şehvet için değil, belki şefkat içindir. Binaenaleyh ayette zikr olunan on iki sınıf ile dayı ve amcalarından kadınların örtünmemelerine izin verilmiştir.»

«Bir de (Zînet yerlerini açmasınlar)» ayetinin ica-

bınca mümin bir kadın mahremi olmayan her erkekten açık ve gizli Zînet yerlerini açıp göstermekten men' ve nehy olunmuştur. Binaenaleyh bu ayetin muktezasına bir kadını tepeden tırnağa kadar bütün vücudunu örtüp yabancı erkeklerden, yani nikâhı kendilerine düşen erkeklerden örtmek kat'î bir farz olduğu gibi namaz kılarken bütün vücudunu da örtmesi farzdır. Fakat **«açık olan kısımdan başka»** ayeti mucibince görünen zînet yerleri-ki yüz, el, bir rivayete göre ayaklardır- ihtiyaç ve zaruret binaen ancak bu azânın gösterilmesi ve açılmasına izin verilmiştir.»

«Kifâye»'de diyor ki : Hz. Aîşe demiştir ki, «görünen kısmından başka» ayeti ile açılmasına izin verilen yer ancak kadınların bir gözleridir. Hz. Aîşe bu dâvasına şu şekilde cevap vermiştir : «Mahrem olmayan kadınlara bakmanın haram edilmesi fitneyi tahrik korkusundandır.» Halbuki kadınların bütün güzellikleri yüzlerinde toplanmıştır. Şu halde bir kadının yüzüne bakmakta fitne ve fesad korkusu diğer organlarına bakmaktan daha fazladır. Buna binaen bütün vücudun kapatılması lâzım gelirse de bu şekilde kadınlar için yolda yürümek zarurî olduğundan bir gözlerini açmalarına izin verilmiştir. İşte bu ihtiyaç ve zarurete binaen kadınların bir gözlerini açmaları caizdir. Zarurî olarak sabit olan bir hüküm ise ancak zaruret mahalline münhasır olup o yeri aslâ tecavüz edemez.

İbni Abbas'tan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte Cenab-ı Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır : «**Allah müminlerin kadınlarına evlerinden çıktıkları zaman çarşaf ile başları üstünden yüzlerini örtüp ancak bir gözlerini açmalarına izin verdi.**» Bu hadîs-i şerîf, zikr olunan ayeti tefsir ettiği gibi Hz. Aîşe'nin sözünü de te'yit etmektedir.

Binaenaleyh Hz. Aîşe'ye göre kadınların bir gözlerinden başka hiç bir yerlerini açmaları aslâ caiz değildir.

İşte Şafiî Mezhebi Hz. Aîşe'nin sözünü dayanmaktadır. Zirâ «Zevâcir»de deniyor ki : Şafiî Mezhebine göre kadının tamamen yüzü, iç ve dışı ile bileğe kadar elleri bakmak hakkında avrettir. Binaenaleyh yabancı erkeklere karşı bu azaların örtünmesi vacibtir. Fakat bu yerler namaz hakkında avret değildir. Binaenaleyh açılması ile namaz bozulmaz.

«Kifaye»de deniyor ki : «Hz. Ali ile İbni Abbas demişlerdir ki, «açık olan kısmından başka» ayeti ile açılmasına izin verilen azâ ancak açıkça görülen zînet yeri olan yüz ile ellerdir.»

Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki : «Ey Aîşe? Bir kadın erginlik çağına erince onun azâsından yüz ile ellerinden başka hiç bir uzvunun görülmesi caiz olmaz.» Bu hadîs-i şerîf de ayeti tefsîr eder durumda olmakla beraber Hz. Ali ile İbni Abbas'ın sözlerini te'yit etmektedir. İşte Hanifî Mezhebi de bu esasa dayanmaktadır. Zirâ İmamı A'zâm Mezhebince meşhûr olan açık zînet yerleri yüz ile eller ve bir rivayete göre de ayaklar hem namaz hem de bakmak hakkında avret değildir. Binaenaleyh şehvet olmaksızın bu yerlere bakmak haram değildir.

«Bedayi» ve «Kifâye»de deniyor ki : İhtiyaç ve zarurete binaen kadınların yüzleri ile elleri avret olmaktan çıkarılmıştır. Çünkü bir kadın alış - veriş yapmaya muhtaç olur. Bu ise adet olarak yüz ile elleri açmakla olabilir. Binaenaleyh işte bu zaruretten dolayı kadınların yalnız yüzleri ile ellerini açıp örtmeleri helâl kılınmıştır.

«Bedâyi'»de deniyor ki : Yabancı kadınların yüzle-

ri ile ellerine şehvetle bakmak haramdır. Çünkü Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır : «Gözler zinâ ederler.» Gözlerin zinâ etmesi ancak şehvetle bakbakla olur. Halbuki şehvet ile bakmak haramın meydana gelmesine sebep olduğundan o da haramdır.

«İbni Abidîn» de deniyor ki : «Kadınlara bakmanın helâl kılınması iki şeye dayanmaktadır. Biri, bakılan yerin avret olmaması, diğeri de şehvet korkusu bulunmamasıdır. Binaenaleyh yabancı bir kadının yüzü ile ellerine şehvetle olmaksızın bakmak helâldır. Fakat yabancı kadınların ve hattâ genç ve parlak çocukların yüzlerine şehvetle bakmak da haramdır.»

Büyük fakîhler diyorlar ki; «Kadınların normal olarak çıkan sesleri avret değilse de nağmeleri avrettir. Yine bunun gibi saçları, kulakları, boyunları, gerdanları, göğüsleri, bilekten yukarı kolları, incik ve bacakları, tamamen avrettir.» Binaenaleyh bir kadının mahremi olmayan erkeklere karşı bu azalarından birini açarak göstermesi haramdır. Aslâ caiz olamaz. Yine bunun gibi yabancı bir erkeğin de bu yerden hiç birine gerek şehvetle ve gerekse şehvetsiz bakması haramdır. Aslâ caiz değildir.

Çünkü Cenab-ı Hak Nûr sûresinin 30. ayetinde : **«Ey Muhammed! Mümin erkeklere söyle : Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. Mahrem yerlerini korusunlar. Bu onların arınmasını daha iyi sağlar. Allah yaptıklarından şüphesiz haberdârdır.** «Cenab-ı Peygamber Efendimiz de : **«Bir kimse yabancı bir kadının yüzüne şehvetle bakarsa kıyamet gününde onun gözlerine kurşun ve kalay dökülür.»**

Genç kadınların yüzlerini açarak göstermeleri fitneye sebep olduğu için Hanefî fakîhleri yüzlerini açmaktan onları men etmişlerdir. Yüz meselesi hakkında

Şafiî'nin sözü azîmet, Hanefî'nin sözü ruhsattır. Binaenaleyh amel etmek için Şafiî'nin sözü evlâdır. İşte bunun için Hanefîler de genç kadınları yüzlerini açmaktan men' etmişlerdir.

Tesettür (örtünme)'ün şer'î hikmetine gelince bu konuda İslâm büyük alimlerinden Ahmet Dehlevî Hazretleri «Hüccetu'llahi'l-Baliğâ» adlı eserlerinde diyorlar ki : «Erkeklerin kadınlara bakması aşk ve sevgiyi tahrîk edip, bu da ekseriyâ meşru' olmayarak şehvet arzusunu doğurmaya sebeb olduğundan hikmet ve keyfiyet bu kapının kapanmasını iktizâ etti. Fakat beşerî ihtiyaçlar kadınlar ile erkeklerin münasebetini icab ettiği için şeriat örtünmede bu ciheti de gözönüne alarak ihtiyaç ve zaruret yerlerinde zaruret miktarı izin vermekle beraber örtünmeyi vacib kılmıştır.»

Örtünmenin manevî faydaları ileride açıklanacaktır. Maddî faydaları ise pek çoktur. Bu cümleden olarak kadınların insanî vazifeleri cümlesinden olan ev işleri ile uğraşmaya ve karı ile kocayı işleri taksîme mecbur eder. Bir de afîf ve namuslu bir erkek ailesinin yabancı kimselerle temas ve sohbetini gördükçe üzüntü duyar ve hem de tereddüde düşer. Bu yüzden aralarında nefret meydana gelir. Aile saadetini bozacak pek çok mahzurlar ortaya çıkar. Ahlâksızlık ve fuhşiyyat çoğalır. İşte bu ve mahzurları izale ederek iffet ve namus dairesinde aile saadetini temin örtünmenin maddî faydaları cümlesindendir.

Geçmiş izahlardan anlaşılıyor ki, İmamı Şafiî bir gözden başka tamamen yüzün avret olup örtünmesi lâzım geldiğine, Hanefîler ise saçlar, kulaklar, boyun, gerdan ve çenenin altı tamamen avret olup örtünmeleri gerekmekte İmamı Şafiî'ye uymakla beraber yalnız çenenin üstünden alna varıncaya kadar tamamen yüz

ve gözlerin avret olmadığına, lakin fitneye sebeb olduğu cihetle genç kadınların bu yerlerini örtmeleri de gerektiğine inanıp bu şekilde örtünmenin keyfiyetinde ihtilâf etmişlerse de her iki çeşitle hicab ve örtünmenin esası katî ayetler ve hadîslerle sabit kat'i bir hüküm olduğunda bütün müctehitler ittifak etmişlerdir.

Bu sebebten oruç ve namazın farz olduğunu inkâr edenler ve konuda cemiyet teşkîl ederek, risaleler, makaleler yazarak, konferanslar vererek şer'î örtünmenin kaldırılmasına çalışanlar şeriata göre kâfir ve mürteddirler.

Ey mümin ve müslüman olan muhterem ve muazzez anneler, hemşireler, hanımlar! Şimdi sizinle biraz sohbet edelim. Evlerinizde kafesler ve perdeler arkasında, bir zarurete dayanarak sokağa çıktığınızda ferace ve çarşaflar içinde bürünmüş olduğunuzdan dolayı cennette pek çok sevablara, büyük büyük derecelere nail, ve bütün ömürlerinde din düşmanları ile cihat eden mücahitlerin makamlarına ulaşacaksınız. Cenıb-ı Hak Peygamberinin dili ile bu yüce makamları sizlere va'd buyurmuşlardır.

Hz. Enes bin Malik buyurmuşlardır ki : «Bir gün kadınlar Hz. Peygamberin yanında toplanıp demişlerdir ki : — Ya Resûlellah! Erkekler Allah yolunda cihat ederek büyük bir fazilet ve sevaba nail oluyorlar. Bizim için bir amel yok mudur ki onu yaptığımız zaman biz de mücahitlerin fazilet ve sevabına nail olalım? Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki : Sizden biriniz evinde oturup zarurî ve kat'î bir ihtiyaç ortaya çıkmadıkça evinden çıkmazsa mücahitlerin nail oldukları fazîlet ve sevaba o da nâil olur.»

Eğer diğer dinî hükümlerle beraber örtünmeye de son derece riayet ederseniz muhakkak bu hadîs-i şerîfle va'd buyurulan büyük derecelere ve daha hatır ve

hayâlden geçmemiş sayısız nimetlere, ebedî saadetlere nâil olursunuz. Zirâ Cenab-ı Hak va'dinden aslâ dönmez.

İşte bu da örtünmenin manevî faydalarıdır.

Şu halde size tavsiye ederim ki ilk önce örtünmenin farz olduğuna kat'î olarak iman edip, açıklandığı şekilde hareket ediniz!

Sizden Allah'ın ve Peygamberinin rızası ancak örtünme ve diğer şer'î hükümlere riayetiniz ile olacaktır.

Binaenaleyh İslâm Dinine büsbütün yabancı, ve nefsî arzularına bağlı mürted ve dinsizlerin bu konudaki sözlerine, makalelerine, teşvik edici sözlerine aslâ iltifat etmeyiniz. Aslâ rağbet göstermeyiniz. Çünkü bunların bu husutaki fikirleri, sözleri, makeleleri küfürdür, dalâlettir. Binaenaleyh gerek erkek ve gerekse kadın olsun örtünmenin kat'î bir farz olduğunu kabul etmeyenler kâfir oldukları gibi yukarıda açıkladlığımız tarz üzere örtünmeyen kadınlar da asî ve günâhkâr olup İlâhî azaba müstahak olurlar. Şu halde, meselâ boynunu, gerdanını, göğsünü, kulaklarını, saçlarını, bacaklarını, inciklerini büsbütün açan kadınlar şer'î bakımdan mestûre olmadıkları gibi gerek bu azâlarına ve gerekse bütün vücutlarına gayet ince veyahut azâsı belli olacak derecede gayet dar elbise giyenler meselâ kafesli çorap, veyahut kollarının tamamen kalınlığını gösterecek şekilde dar eldiven giyenler şer'an örtünmüş değillerdir.

Bu gibi kadınlara şeriat dili ile' lânet olunmuştur. Zirâ böyle ince veya azasının şekli belli olacak derecede ve dar elbise giyen kadınlar hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır : «**Dış görünüşte elbiseli, hakikatte çıplak olan kadınlara Allah lânet etsin.**»

HALÎFE'YE KARŞI AYAKLANMA

Fukahâ-i Kirâm Hazerâtı diyorlar ki, müslümanlar bir zatın hılâfet ve imamlığını kabul ve ona bîy'at ettikten sonra onun hükümetine muhalefet etmeleri haramdır. Şu halde teb'adan bir topluluk şer'î bir sebeb olmaksızın üzerindeki şer'î vergi ve rûsümu vermemek veya halîfe'nin hal'ini (tahttan indirilmesini) kastetmek üzere halîfe ve hükümet aleyhine ortaya çıkar ve isyan ederlerse ilk önce ayaklanmalarının sebebi sorulur. Eğer bir sebeb ve şüphe gösterirlerse şüpheleri izale olunur. İkinci olarak şüpheleri izâle olunmakla beraber yine muhalefette ısrar ederlerse onlara va'z ve nasihat edilir ve öldürülmekle tehdît olunurlar. Üçüncü olarak yine fikirlerinde ısrar ederlerse onlarla muharebe etmek vacib olur. Çünkü Allah Tealâ Hazretleri Hücûrat sûresinin 9. ayetinde şöyle buyuruyor : «Eğer müminlerden iki takım birbirleri ile savaşırlarsa aralarını düzeltiniz. Eğer biri diğeri üzerine saldırırsa saldıranlarla Allah'ın emrine dönmelerine kadar savaşınız...»

Hanefî fakîhlerinden İbni Abidîn Hazretleri diyor ki, teb'adan bir topluluğun halîfe ve hükümet aleyhinde isyan ve ayaklanmaları üç şekilde olur :

Birincisi : Bir milletin hükümet aleyhine isyanı onların hilâfet dâvasında olmalarından veyahut hükümetin onlara zulmünden dolayı olmayıp ancak halkın mallarına, canlarına, ırzlarına tecavüz ve memleketin asayişini bozmak ve yeryüzünde fesat çıkarmaya koşmak için olur ki bu topluluğa «yol kesiciler» denir.

Şeriat nazarında bunların cezası öldürülme, asılma veyahut el ve ayaklarını kesmek veyahut memleketten sürmektir. Çünkü Allah Mâide sûresinin 33. Ve 34. ayetlerinde şöyle buyuruluyor : **«Allah ve peygamberleriyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir.. Onlara ahirette büyü kazâp vardır. Ancak onları yakalamanızdan evvel tevbe edenler bunun dışındadır.»**

İkinci : Bir millet hilâfet, riyaset ve velâyet dâvasında bulunarak hüküemt aleyhinde isyan ederse o millete «asîler ve bozguncular» denir ki muharebeye gücü yeten her fert onları temizlemek için hükümete yardımda bulunmak mecburiyetindedir. Çünkü bu topluluk memlekette fitne ve fesat çıkarmak, müslümanları zarara sokmak, İslâm birliğini parçalamak maksadıyle hükümet üzerine huruç ettiklerinden şeriat nazarında mel'ûndurlar. Zirâ Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır :

«Fitne ve fesat uykudadır. Onu uyandırıp tahrîk eden kimseye Allah lânet etmiştir.»

Ayrıca Cenab-ı Hak Burûc sûresinin 10. ayetinde **«Mümin erkek ve kadınları dinlerinden çevirmeye uğraşanlar eğer tevbe etmezlerse onlara cehennem azabı vardır.»**

Bir memlekette hükümetlerin birden fazla olması,

İslâm cemiyeti ve müslümanların birliğinin bozulmasını ve milletin görüşlerinin ayrı ayrı olmasını mucip ve ümmetin nizam ve hükümetin intizamının fesada uğramasını icap ettireceğinden Sahabe-i Kiram ve diğer din alimlerimiz Hz. Ebu Bekir Sıddık (r.a.)'ın «İki kılıç bir kında toplanamaz.» yüce sözlerinin muktezası üzere hilâfet makamında iki imamın (başkanın) oturmasında caiz olmamasına icma' ve ittifak etmişlerdir. Ehl-i Sünnetin cumhûr ulemâsı demişleridir ki; «bir asırda aralarında asker sevk etmeye engel bulunmayan beldelerde halktan bir kısmı bir imama, diğer kısmı da başka bir imama bîy'at ettikleri takdirde eskisine itibar olunur.»

Hangisinin imamlığı (halîfeliği) daha eski ve önce ise o kimse hilâfete daha lâyıktır. Binaenaleyh onun hükümetine itaat ve inkıyat halk üzerine vacibtir. Diğeri ise asîlerden ve fesatçılardan olduğundan ilk halîfeye itaat etmesi lâzımdır. Boyun eğmeyip de dâvasında ısrar ederse onun katli ve idamı vacibtir. Çünkü Cenab-ı Fahr-i Kainat Efendimiz : **«Bir beldede iki halîfeye bîy'at olunduğu takdirde onlardan öncekine itaat edip sonuncusunu öldürünüz.»** Binaenaleyh İslâm memleketi olan Osmanlı Ülkesinde hilâfet, riyaset ve velâyet dâvasında bulunarak İslâm Hilâfeti ve Osmanlı Hükümeti'nin aleyhinde isyan edenler şeriat nazarında asî ve bağî olduklarından onları temizlemek için harp etmeye gücü yeten her fert hükümete şer'an yardım etmeye ve destek olmaya mecburdur.

Üçüncüsü : Bir millet ve topluluğun hükümet üzerine isyan etmesi ve karşı gelmesi aslâ başka bir maksat için olmayıp, ancak hükümetin haksızlık ve zulmünden dolayı olursa o topluluk bağî ve asî sayılmayıp aksine «ma'rûfu emr ve münkeri nehy» erbabından sayılır.

Binaenaleyh İslâm askerlerinin ve halkın onları ortadan kaldırmak için hükümete yardımda bulunmaları caiz değildir. Çünkü böyle bir hükümete yardım zulme yardım demektir. Zulme yardım ise şer'î bakımdan haramdır. Şu halde hükümeti zulüm ve haksızlığından vaz geçirmek için bütün askerlerin ve halkın isyan eden topluluğa yardım ve destekte bulunmaları lâzımdır. (...)

Zulmü ortadan kaldırmak uğrunda öldürülenler şehitlerin faziletlilerindendir.

Çünkü Sahabe-i Kirâm'dan Ubeydetü'bnü el-Cerrah Hazretleri şöyle sormuşlardır : «Ya Resûlallah! Şehitlerin Allah katında derece ve rütbesi en yüksek olanı hangisidir?» Peygamber Efendimiz bunun üzerine şöyle buyurmuşlardır : **«Allah katında şehitlerin en muazzez ve mükerremi zalim bir valiye karşı hakkı emr ve batıldan nehye kalkışıp da o zalim tarafından öldürülen kimsedir.»**

Bir de şeriat nazarında zalimin zulmüne yardım ve destek olmak aslâ caiz değildir. Çünkü Cenab-ı Fahr-i Alem Efendimiz buyurmuşlardır ki : **«Ey Ümmetim! Duydunuz mu ki benden sonra bir takım emirler gelip zulm edecekler, yalan söyleyecekler. Bir kimse onların yanına girip de yalanlarını tasdik ve zulümlerine yardımda bulunursa o benim ümmetimden değildir. Ben de onun peygamberi değilim. Hem de o kimse kıyamet gününde benim havuzuma gelemez. —Çünkü öylelerini melekler havuzumdan kovarlar.»**

Sahabe-i Kirâm'dan Ebu'd-Derdâ Hazretlerinden rivayet edilen bir hadîste Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır :

«Ya her durumda hak ile emr edip münker ve zulümden nehy edersiniz yahut Cenab-ı Hak üzerinize za-

lim bir sultan ve zalim bir hükümet musallat eder ki ne büyüklerinize ta'zîm ve ne de küçüklerinize merhamet ve şefkatte bulunur. İyileriniz onun aleyhine dua eder, duaları kabul olunmaz. Ona yardım eder, yardım görmezsiniz. İstiğfar edersiniz — ma'rûfu emr, mükeri nehy etmediğiniz için — günahınız affolunmaz.»

Cenab-ı Peygamber Efendimiz diğer bir hadîs-i şerîflerinde : **«Cihad'ın en faziletli olanı zalim bir sultanın huzurunda söylenen hak sözdür.»**

Zikr olunan hadîs-i şerîfler ve fukahânın sözlerinden anlaşılıyor ki İslâm Dini hiç bir kimseden çekinmeyerek hakkı söylemek ve hükümetin zulûm ve haksızlığını ortadan kaldırmak ile bozukluklarını doğrultmak hususunda ümmete öyle geniş selâhiyetler vermiştir ki hiç bir millet böyle bir selâhiyete nail olamamıştır.

Ve hele Ebu'd-Derdâ'nın rivayet ettiği hadîsten anlaşılıyor ki tâ Yezîd devrinden zamanımıza kadar İslâm Milleti'nin çekmiş olduğu bunca haksızlıklar hep kendi günâhlarından ve şer'î vazifelerini kötüye kullandıklarından ortaya çıkmıştır. Çünkü «hakkı emr zulmü nehy» ederek şeriatın ihsan etmiş olduğu selâhiyeti, millî hakimiyetlerini muhafaza ve iyi bir şekilde kullanmamaları yüzünden bir takım zalimlerin boyunduruğu altında esîr, mahkûr ve zelîl olarak hayatlarını geçirmişlerdir.

Demek oluyor ki bir milletin esaret ve zilletle yaşamağa istidâdı olmadıkça hiç bir kimsenin, hiç bir hükümet ve cemiyetin idaresi altında zelîl, hakîr ve esîr olamaz. Çünkü Cenab-ı Hak Ra'd sûresinin 11. ayetinde şöyle buyurulmaktadır : **«Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez. Allah bir milletin fenalığını dileyince artık onun önüne geçilmez.**

Onlar için Allahtan başka hâmî de bulunmaz.» İşte o zaman azâba istidât gösterdikleri için o milletin azâb ve helâkı murad olunur. Cenab-ı Hak bir milletin azâb ve helâkını murat edince onu yok edecek hiç bir şey, hiç bir kuvvet yoktur.

Ey Millet! Zulûmden kurtulmak, esaretten büsbütün sıyrılmak isterseniz şer'î vazifelerinizi ifâ edecek kabiliyet kazanınız. Zirâ şeriat zulmü ortadan kaldırmak için bütün mükelleflere iki çeşit vazife yüklemiştir :

Biri gerek fi'len, gerek fikren, gerek sözle, gerek malla zalimin zulmüne yardım etmemek ve onlara kuvvet verecek hiç bir harkette bulunmamaktır. Çünkü zulmü olduğu gibi zalimlere yardım ve hattâ onlara sevgi temayülü bile zulûmdür, günâhtır. Ve kendi esaret zilletini kendi elleri ile hazırlamak demektir.

Diğeri de herkesi yasak olan şeylerden uzaklaştırmak derecelerinden kendi hissesine düşen miktar ile gerek bir şahsın, gerek bir milletin, gerekse bir cemiyet ve fırkanın ve gerekse bir hükümetin yapmış olduğu zulmü ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Çünkü zulüm haddi-zatında en çirkin bir iş olmakla beraber maddî ve manevî zararları hem zalimin kendine ve hem de bütün halka ve hattâ hayvanlara raci' yasak bir iş olduğundan onun ortadan kaldırılmasına çalışmak herkes üzerine şeriat ve akıl bakımından vacibtir.

Artık geçmiş meselelerden anlaşıldı ki her kim ve herhangi parti iktidâra gelirse umum halk zulme boyun eğmeyip zalimlerin fenalıklarına vurarak zulmü yok edecek bir seviyeye gelmedikçe ve öyle bir istidât kazanmadıkça zalimlerin zulmünden aslâ kurtulmak mümkün olamaz.

EBEVEYN'İN VAZİFELERİ VE ÇOCUKLARIN TERBİYESİ

Ana-babanın çocuklarına karşı toplu olarak vazifeleri şunlardır : Evlâdın küçüklüğünde nafaka, giyim, kuşam ve her türlü zararlı şeylerden mümkün mertebe himaye ve koruması; temyîz kabiliyeti derecesine ulaştığında terbiye ve öğretimi, erginlik çağına geldiğinde evlendirilmesi ebeveyn üzerine vacibtir.

İslâm ulemâsının ileri gelenlerinden İmamı Gazalî Hazretleri «İhyâu'l-Ulûm» adlı kitablarında diyorlar ki : Şeriat nazarında çocuk terbiyesi en ehemmiyetli işlerdendir. Çünkü evlâd ebeveyni nazarında Allah tarafından bir emanet ve vediadır. İlk yaratılışında kalbi her şeyden temiz, her iz ve şekilden arî ve sade nefîs bir cevherdir ki hayır ve şerden her türlü şekli kabule ve her türlü renk ile renklenmeye istidâtlı ve temayüllüdür.

Cenab-ı Fahr-i Kâinat Efendimiz buyurmuşlardır ki : «**Her çocuk İslâm Dini üzere doğar. Ancak ebeveyni Yahudi terbiyesi vererek Yahudi, Hristiyan terbiyesi vererek Hristiyan, Mecusî terbiyesi vererek Mecusî yapar.**» Bu hadîs-i şerîfin iktizası üzere eğer ebeveyni hayırlı olanı alışkanlık haline getirir ve güzel olan şeyleri öğretir ve terbiye ederse çocuk kurtuluş ve hayır yolunda büyüyerek dünya ve ahiret saadetine nail olur.

Almış olduğu sağlam bilgi ve mükemmel terbiye karşılığında çocuk sevab kazanacağı gibi ana-babası, muallim ve mürebbisi de o sevabta ortak olurlar. Yok eğer ana-babası başı-boş hayvanlar gibi salıverip de

çocuğun terbiyesinde kusur eder, şer yolunu ve eğlenceyi alıştırırsa zarurî olarak o çocuk şekavet ve sefahat üzere büyüyüp hem dünya ve hem de ahirette helâk olmaya sebeb olur.

Çocuğun alışkanlık haline getirmiş olduğu terbiyesizlik ve ahlâksızlığın yükü ve günâhı ana - babası ve kötü yola sevk edenlerin omuzlarına aittir.

İşte bunun içindir ki Tahrîm sûresinin 6. ayetinde Allah Tealâ Hazretleri «**Ey İman edenler! Kendinizi ve çoluk - çocuğunuzu cehennem ateşinden koruyunuz.**» buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz de : «**Ey insanlar! Çoluk - çocuğunuza dini ve dünyaya ait faydalı ilimleri öğretiniz ve en güzel bir şekilde terbiye ediniz. Çünkü onlar sizin yanınızda birer emanettir.**»

Sahebe-i Kirâmdan Ebi Süleyman Hazretleri : «Ya Resûlellah! Bizim çocuklarımız üzerinde hakkımız olduğu gibi onların da bizim üzerimizde hakları var mıdır?» diye sorduğu zaman Cenab-ı Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır : «Evet! Evlâdın da ana - babası üzerinde hakkı vardır. Çocuğun ana - babası üzerindeki hakkı yazı yazmak, suda yüzmek, ok ve tüfek atmasını öğretmek ve bir de güzel bir şekilde eğitmek ve terbiye etmektir.» Diğer bir hadîs-i şerîflerinde de : «Ey insanlar! Çocuklarınıza suda yüzmek, ok ve tüfek atmayı öğretiniz. Kadınlara ve kızlara da ip ve iplik eğirmeyi öğretiniz.» buyurmuşlardır.

Binaenaleyh ana - baba çocuğunu dünya ve ahirette dalâlet ve helâk yolunda yok olmaktan koruyup her yönden saadetini temine çalışması lâzımdır.

Bunun başlıca yolu çocuğu ahlâksızca hareketlerden uzak ve temiz tutmak, insanî meziyet ve ahlâkî faziletleri öğretmek suretiyle güzel bir şekilde terbiye etmektir.

Fenâ kimselerle oturup kalkmaktan, nimetten istifade alışkanlığından, gösteriş, eğlence ve sefahat sebeblerine yönelme ve sevgi beslemekten nefret ettirmeli ve vaz geçirmelidir. Çünkü böyle şeylere alışırsa büyüdüğü zaman insanî kemal ve faziletlerden olmayan havaî ve boş şeyleri kazanmak yolunda ömrünü boşa harcayarak dünya ve ahirette yok olup gider.

Şu halde ana - baba doğduğu zamandan itibaren çocuğun terbiyesine son derece ihtimam göstermek ve her hareketini gözönünde bulundurmak durumundadırlar.

Bu konuda ilk önce, süt - annesinden başlamalı. Çocuğu dindâr, salih, helâl lokma yiyen bir kadın emzirmeli. Ahlâksız, hayâsız, yalancı ve facir, ve sefîh olan ve haram lokma ile beslenen kadınlar aslâ emzirmemelidir. Çünkü çocuğun büyüyüp gelişmesi, süflî karaktere sahip olan kadınların südünden meydana gelince, habis ve murdar sütten yoğrulur, tabiatı emmiş olduğu sütte, süt - annesinde toplanmış olan tabiî kötülükler ve ahlâkî çirkinliklere temayül gösterip onun tabiatında olan her çeşit kötülük, yalan ve eğlenceye düşkün olarak büyür. Bunun için şöyle demişlerdir : «Emzirme, ikinci doğumdur.»

İşte zamanımızda çoğunlukla insanların kötü, yalancı ve yasak olan eğlencelere düşkün olmasının başlıca kaynak ve sebebi budur.

Çocuk iyi - kötü olan şeyleri ayırma yaşına gelince, ana - babası onun durumunu daha çok göz altında bulundurmalı. Bu konuda ilk önce yemeğe ait terbiyesinden başlamalıdır. Yemek hususunda terbiye şu şekilde verilmeli : Yemekten önce ve sonra ellerini yıkamak, yemeğe başlarken «Bismillâhirrahmanirrahîm» demek, lokmayı sağ elile almak, büyüklerden önce yemeğe baş-

lamamak, aç gözlü gibi yemeğe bakmamak, kendisi ile yiyenlerin, lokmasına dikkat etmemek, yemekte çabuk hareket etmemek, lokmaları birbiri ardınca yutmamak, lokmayı iyi çiğneyip yemek, çok yemeğe alıştırmamak, çok yemenin zararlı olduğundan bahsedip, yiyenleri kötülemek, az yemenin faydalarından bahsedip, az yiyenleri övmek.

İkinci olarak, tembelliğe alışmamak için bedenî hareketleri ve bazı günler yürümek ve hareket etmeyi alışkanlık haline getirmeli.

Üçüncü olarak, bir toplantıda oturma adâbını öğrenecek şekilde terbiye etmeli. Toplu halde bulunan kimselere arkasını çevirmekten, ayaklarını uzatmaktan, birbiri üzerine koymaktan, bir kimsenin yanında tükürmekten, sümkürmekten, burnunu ayıklamaktan ve çekmekten, aksırmaktan, ağzını aça aça esnemekten men' etmelidir. Bir de kendinden büyük kimseler karşısnıda ayağa kalkmak, yer göstermek, biri söz söylerken dikkatle dinlemek, sözünü kesmemek ve çok söz söylememek gibi hususların insan terbiyesinin esaslarından olduğu öğretilmelidir.

Dördüncü olarak, Çocuk iyiyi kötüden ayırmaya başlayınca mektebe göndermeli. Çocuğa ilk önce dinî terbiye verilmeli. Peygamberlerin hayatlarını, ulemânın mankıbelerini öğretmeli. Kur'an-ı Kerîm ve toplu olarak dinin usûl ve fürû'unu öğretmeli ki ilk büyüme çağında iken kalbinde Yüce İslâm Dini nakş edilmiş ve yerleşmiş, nefsinde peygamber ve din büyüklerine sevgi ve temayül yer etmiş olsun.

Beşinci olarak, kendilerini zarîf ve nazik sandıkları halde aslâ dinî terbiyeleri bulunmayan ve günâh ve hata ile dolu olan yazar ve edebiyatçılarla görüşmekten, aşk ve sevdayı, övme ve yermeyi konu alan şiirleri oku-

maktan koruma ve muhafaza etmeli ki ilk gençlik çağında iken o saf kalbinde eğlence ve ahlâksızlık tohumları saçılıp dikilmiş olmasın.

Altıncı olarak mektep yorgunluğu çıkıp zihni istirahat etmek için mektebten geldiği zaman şer'an haram olmayan oyunları oynaması için izin vermelidir. Ve fakat oyunda yorulacak derecede meşgul olunmamalı, çocuğu dâima öğretim ile meşgul ettirmek çok zararlıdır. Zekâsını öldürür, kalbini kör eder.

Yedinci olarak, çocuktan güzel bir huy ve iyi bir hareket meydana geldiğinde ikramda bulunmalı, sevincini ve sevgisini kazanacak hediyeler vermeli, halk arasında onu medh etmeli ve övmelidir. Çocuktan zaman zaman terbiye dışı bir şey zuhur ederse ana - baba ve mürebbisi ondan habersiz davranmalı, açığa çıkarmaya çalışmamalıdır. Çünkü ayıp ve kabahatı açıklanacak olursa çocuğun fenalığa cesareti artar. Bundan böyle işlemiş olduğu fenalığın anlaşılması ve açıklanmasına ehemmiyet vermez, alâka duymaz. Fakat çirkin bir hareketi ikinci defa olarak yapacak olursa gizlice onu azarlamalı ve bir daha yapmaktan şiddetle men' ve tehdît etmelidir. Baba çocuğu üzerinde sözünün tesirini muhafaza etmeli, her zaman çocuğu azarlayıp durmamalı. Zirâ çok söz duya duya ârsız olup sözden müteessir olmamaya başlar. Annesi babasından korkutmalı, kabahat ve ayıplarından men' etmelidir.

Sekizinci olarak, Ana - babanın sahip olduğu bir şey ile yahut giydiği elbise, yediği yemek veyahut başka bir şey ile akranından birine karşı öğünmesinden men' etmelidir. Görüşüp konuştuğu her şahsa alçak gönüllülük, ihtiram, taltîf ve iltifat etmeyi ve güzel sözlü, tatlı dilli olmayı itiyat ettirmeli, büyük küçük kimseden bir şey almaktan men' etmekle beraber şeref ve

üstünlüğün almakta olmayıp vermekte bulunduğu, almanın ise iyi bir şey olmadığı öğretilmelidir.

Bir de çocuk naz, nimet ve refaha alıştırılmamalı, altın, gümüş gibi şeylere sevgi ve arzu vermemeli, insanın şeref ve meziyetinin bunlarla olmayıp ancak ilim, kemal, fazilet ve hüner ile olduğu anlatılmalıdır.

Dokuzuncu olarak, ana - ve babasına hizmet ve itaat, muallim ve mürebbisine, gerek yakın gerek yabancı olsun kendinden büyüklere hürmet ve ta'zîm, küçüklere merhamet ve şefkat göstermeyi alışkanlık haline getirmelidir.

Onuncu olarak, gerek doğru gerek yalan olsun mutlaka yemin etmekten, faydasız, manâsız söz söylemekten, fuhûş, küfûr, yalan, sövme ve hakaretten ve haram olan boş oyunlardan men' etmelidir. Bir de ârsız ve hayasız çocuklar ile dâima saçma - sapan, günâh ve küfûr olan şeyleri söylemek, çirkin ve ahlâksız işleri ve oyunları oynamakla yoğrulmuş olan kimseler ile arkadaşlık yapmaktan şiddetle men' etmelidir. Çünkü kötü hal ve çirkin ahlâk yakın olan kimseden bulaşacağı açıktır. Hususiyle iyilik ve kötülüğe yatkın bulunduğu ilk büyüme ve gelişme çağında çocuk ihmal edilip de fasık, facir, sefîh, hayâsız, ârsız, namussuz, hırsız, hasût, yalancı, koğucu, zemmam, küfûrbâz, kimselerle arkadaşlık eder ve onlarla düşer kalkarsa mutlaka onların çirkin ve ahlâksız durumları kendine sirayet edip o da şerîr, fasık, facir, sefîh, hayâsız, ârsız, namussuz, hırsız, hasûd, yalancı, koğucu, zemmam ve küfûrbâz olarak büyür. Binaenaleyh çirkin hallerden ve kötü ahlâktan kurtulması ancak kötülüklerle dolu yakınlarından kurtarmak ve güzel bir şekilde terbiye verilmek ile temin olunabilir.

Çocuklara dinî terbiye verilmesi hususunda arz olunan meşru' usûl ve hükümlere son derece itina ve

dikkat gösterilmesi lâzım gelmekle beraber, «Çocuklarınız yedi yaşına gelince namazla emr ediniz, on yaşına gelince de dövünüz.» hadîs-i şerîfin iktizasınca yedi yaşında çocuğa taharet ve namaz ile muktedir olabileceği sair şer'î vazifelerle emr etmek, on yaşına ulaşınca da zikr olunan hükümleri terki halinde dövmek ve ramazanın bazı günlerinde oruç tutmakla emr etmek ve oyun, çalgı, içki, hırsızlık, yalan, hıyanet, ahlâksızlık, eğlence gibi şer'î günâhların hepsinden nehy etmek ve Allah korkusunu kalbine yerleştirmek ana - babanın üzerine vacibtir.

İslâm terbiyesinden biri de lâzım gelen temel bilgiler verildikten sonra çocuğun fıtrat ve istidâdı anlaşılıp hangi ilim, fen, ve san'ata istidâdı uygun ise onu tahsil ettirmelidir. Zirâ alemin nizamı ve Ademoğlu'nun varlık silsilesinin devamı pek çok san'atlara muhtaç olduğundan Allah'ın hikmeti olarak her birinin çeşit çeşit ilim ve san'ata istidâtlı olmasını iktizâ etmiştir. Binaenaleyh bir insan kabiliyeti olduğu ilim ve san'atla iştigal ederse az zaman içinde çok bilgiler elde eder.

Eğer istidâdının uygun olmadığı bir meslek ve san' atla iştigal edecek olursa zamanını boşa harcayıp kabiliyetinin meyvasını elde edemez. Akabinde isteği ya hiç meydana gelmez, yahutta uzun bir zaman kaybı ile az bir şey elde edilmiş olur ki bundan da bir fayda hasıl olmaz.

«Şir'atü'l-İslâm» adlı kitabta deniyor ki: «Çocuğun ana - babası üzerindeki haklarından biri de helâl lokma yedirmek, ve erginlik çağına erdikten sonra da evlendirmektir. Evlendirilmemek yüzünden çocuk bir günâh işleyecek olursa ana - babası o günâhta çocuğa ortak olurlar.»

İşte müslümanca çocuk terbiyesi açıklandığı şekilde olur.

Eğer çocuklara bu şekilde terbiye verilirse ekseriyetle dindâr, ahlâklı bir şekilde yetişeceklerinde şüphe yoktur.

İslâm Dini insanlar arasında fitne, fesat, tefrika gibi kötülüklerin kaynağı olan ahlâkî farkların husulüne meydan vermemek için tâ ilk büyüme çağlarından itibaren mükemmel bir şekilde dinî ahlâk ve terbiye verilerek ahlâkça üstün bir seviyeye ulaşmaları hususuna son derece ehemmiyet verilmesini kat'î olarak emr etmiştir.

Halbuki Hulefâ-i Raşidîn devirlerinden sonra İslâmlar arasında umumî şekilde dinî terbiye ve ahlâkî faziletlerin yayılmasına gereği şekilde ihtimam olunmamıştır.

Hele şu son zamanlarda terbiye ve ahlâk noktasından İslâm Dini'nin emr ettiği usûl ve kaideler büsbütün terk olunarak çocuklara tâ ilk zamanlarından itibaren dinî terbiye ve ahlâkî faziletlerin yerine rezil adetler ve ahlâk dışı hareketler geçiyor.

Bu yüzden hemen ilk devirlerden itibaren her türlü fenalık ve rezalete alışkanlık meydana geliyor.

İlk önce çocuklara helâl süt emzirilmiyor, süt anneler ekseriya ahlâksız, terbiyesiz, hayâsız, kötülüklerde dolu kadınlardan ve bilhassa İslâm Dini ile alâkası olmayan yabancı ve gayr-i Müslim kadınlardan seçiliyor.

Yüksek tabakalardan sayılan ailelerde çocuklar gayr-i Müslim mürebbiyeler, ahlâksız lalâlar ile terbiye olunuyor. Son derece pohpohlarla şımartılarak, kibir ve gurur, keyf ve heva, fisk ve sefahat ile yetiştiriliyor.

Birâz aklı başına gelir gelmez ahlâksızlığın esasını teşkil eden düzme, uydurma, masal, meddâhlık, kara-

gözcülük, ile kalbi doldurulur. İyiyi kötüden ayırma yaşına gelince, ahlâksızca adetlerin menşei olan aşk, ve sevdâya dair şiirler, romanlar, hikâyeler, okumak, çalgı, oyun, tiyatro ve sinema yerlerine gitmek, karı - kız oynatmak alışkanlık haline getiriliyor.

Erginlik çağına ulaşınca da rakı, şarap içmek, meyhane, kerhanelere gitmek, dama, tavla, iskambil oynamak, çalgı çalmak gibi menhiyata alıştırılıyor.

Yüksek tabakada bir aileye mensup ise İslâm terbiyesinin aslâ kokusunu bile görmediği halde frenk mürebbîler ile terbiye, frenk mekteblerinde okutulup, frenk adet ve yaşayışları alıştırılıyor.

Diğer taraftan İslâm cemiyetini teşkil eden unsurlar da atalardan nakloluna gelen bir takım cahiliye adetleri ve çirkin ahlâkları ve batıl fikirleri alışkanlık sebebiyle iyi sanarak büyük bir ciddiyetle kendilerinden sonra gelenlere öğretiyorlar.

Bir taraftan da son zamanlarda medeniyet zannedilerek Avrupalı milletlerin rezilce adetleri, çirkin ahlâkları, maddeciler ve tabiatçıların batıl itikatları mektebler, muallimler, mecmualar ve gazeteler vasıtasıyle müslümanların ve bilhassa gençlerin zihinlerine yerleştiriliyor. İslâm memleketlerinde zikr olunan vasıtalar adetâ dinsizlik, ahlâksızlık için kurulmuş birer fabrika şeklini alıyor. Her sene binlerce dinsiz ve ahlâksız yetiştirip dinî inanç ve İslâmî terbiyenin yıkılmasına uğraşılıyor.

Müslümanlar arasına sokulmuş olan bunca dalalet ve batıl şeyler yetmiyormuş gibi bir de bütün dinlerin ve bilhassa İslâm Dini'nin ortadan kaldırılması için kurulup zahiren insanlığa hizmet kisvesine bürünmüş, fakat batınen ve işin esasında dinleri mahveden, insanlığı yok eden ve bütün küfûr mesleklerinin en şid-

detli ve en alçağı olan Farmasonluk adına bir takım kâfir ve mürtedler tarafından kulübler, localar açılarak, her an gizli plânlar tertîb olunarak İslâm memleketlerinde açılıyor ve yayılıyor.

İşte bunca kaynaklardan dinsizlik, ahlâksızlık ve terbiyesizlik Müslümanlar arasında gayet geniş ölçüde intişar ettiğinden hemen hepsi dinî ahlâk ve millî terbiyelerine taban tabana zıt ve ahlâksızlıkta da birbirlerine son derece muhalif ve zıt olarak neşet ediyorlar. İşte bunun içindir ki kimi zaman cehaletten kalma Türk, Kürt, Arap, Arnavut, Çerkez, Lâz, Tatar, Acem eski adet ve an'aneleri takip ediliyor. Kimi oyuncu, çalgıcı, tiyatrocu, meyhaneci ve kerhaneci çirkin adetlerini alışkanlık haline getiriyor, kimi de bid'at ve dalâlet yolunu seçenler tarafından İslâm Birliği'ni parçalamak için Müslümanlar arasına yerleştirilmiş olan Şiîlik, Bektaşîlik, Farmasonluk, Melâmîlik...in bid'at ve dalâletlerinde ısrar ediyorlar. Kimi de İngiliz, Fransız, Alman, Rus, Roma, Rûm... milletlerinin, meteryalistler, tabiatçılar, ve Farmasonların batıl itikat ve rezilce ahlâklarını büyük bir iftiharla kabul edip İslâm memleketlerinde yayılmasına son derece gayret sarfediyorlar.

Müslümanlara ibret olması için Avrupalı müsteşriklerden birinin gayet mühim bir kaç sözünü aşağıya alıyoruz :

«İngilizlerden biri demiştir ki, Şarkın ahlâk, adet ve muaşaretteki medeniyeti gayet güzel ve gayet naziktir. Ey Şarklılar! Bu medeniyeti hakîr görmeyiniz. Terk ve ihmal etmeyiniz. Avrupanın o haşîn medeniyeti sizin nazik ve güzel medeniyetinizi yok etmek azmindedir. Buna karşı hepiniz tek bir vücut, birlik olarak medeniyetinizi muhafaza için mücadele ediniz. Avrupa ile temasta bulunan Şarklılar mutlaka Avrupalı-

ların en iyi kaidelerini, en temiz adetlerini almıyorlar.»

«Meyhane ve kerhanelerini, oyunlarını ve süflî müesseselerini arzuları ile daha önce alıyorlar. İşte Hindistan, Mısır, Tunus ve Cezayir meydandadır.»

«Yoksa ilim ve san'at gibi milliyet renginden uzak olan ve bütün insanlığın maddî tekâmülü için istihsal vasıtalarından sayılan aletlerin hepsini pervasız alabilirsiniz. Fakat millî hüviyetinizi kaybettirecek hareketlerde bulunmayınız. Hülâsa yalnız Batılılığa özenmeyiniz. Siz ne yapsanız bir İngiliz, bir Fransız olamazsınız. Bakınız Avrupayı sathî olarak taklît eden İslâmlıktan çıkar, mütereddit birbirinden ayrı bir maneviyat içinde yaşarsınız. İşte bu da sizin için büyük bir felâkettir.»

Müslümanlar hakikat noktasından söylenmiş bu gibi sözlerden ibret almaları lâzım gelirken ne yazık ki basiretleri bağlanmış olduğundan hakîkatı görüp de uslanmıyorlar. Mısırlılar, Hindliler, Tunuslular ve Cezayirliler şer'î ahlâk ve adet ile İslâm medeniyeti yerine kemâl ve şeref sanarak Avrupa'nın rezalet ve sefahatını kabul ettikleri gibi bizim Osmanlı müslümanları da ahlâksızlıkta Avrupa'nın rezil adet ve süflî ahlâkını taklîde yarışıyorlar. (*) Meyhaneler, kerhaneler, ve tiyatrolar vasıtasıyle Avrupa'nın çirkin ahlâk ve rezilce adetlerini İslâm memleketlerinde yayarak Müslümanlar arasında bir parça kalmış olan dinî ahlâk ile İslâmî milliyet ve medeniyeti de kaldırmaya çalışıyorlar.

Yukarıdan beri arz ettiğim bunca zıt ahlâk ve adetlerle muttasıf olan milletler birbirleri ile birleşerek,

---

(*) Burada kastettiği Batıcı ve Tanzimatçı Osmanlılardır. (Sadeleştiren.)

birbirlerini tahkîm ve takviye etmeleri şöyle dursun, fırsat buldukça birbirlerinin mahv ve helâkına çalışacakları tabiîdir. İşte bu yüzden Cenab-ı Peygamber Efendimiz tarafından vaz' olunup Hulefâ-i Raşidîn devrinin sonuna kadar büyük bir metanetle devam eden İslâm İttihadı parçalanarak Müslümanlar kuvvet ve satvetlerini kaybetmişler, hakîr ve zelîl olarak düşmanların esareti altında kalmışlardır.

Müslümanlar! Dünyada uğradığınız şu zillet ve hakaretten kurtulmak, diğer milletler gibi siz de varlığınızı aleme tanıtmak ve ahirette saadete ulaşmak isterseniz ahlâk noktasından birleşiniz. İslâm Dini'nin koymuş olduğu güzel adetler ve Kur'an ahlâkı ile ahlâklanınız. İşte o zaman aranızda dostluk, kardeşlik, birlik meydana gelir. Bunun en güzel meyvası olarak da, zarurî olarak birbirlerinize destek olup uğradığınız şu zillet ve esaretten kurtulursunuz. Yoksa sahip bulunduğunuz çirkin ahlâk, rezilce adetler ve cahilce hal ve hareketler üzere ısrar edip giderseniz akıbetiniz daha çok vahîm ve daha fazla berbat olacağında şüphe etmeyiniz.

ÇOCUKLARIN VAZİFELERİ

Çocuk da ana - babaya karşı on vazife ile mükelleftir :

1) Nafakaya muhtaç iseler onlara yardım etmek,

2) Elbiseye ihtiyaçları bulunursa onları giydirmek,

3) Hizmete muhtaç oldukları takdirde hizmet etmek,

4) Bir şey için çağırdıkları takdirde hemen icabet edip hazır olmak,

5) Bir şey emrettikleri takdirde, şeriata aykırı değilse, hemen emîrlerini yerine getirmek,

6) Onlara bir söz söylerken tatlılık ve yumuşaklıkla söyleyip şiddet ve sertlik göstermemek,

7) İsimleri ile çağırmamak,

8) Bir yere giderken arkalarından yürümek,

9) Kendi için iyi gördüğü şeyleri onlar için de iyi görüp, kendisi için çirkin gördüğü şeyleri onlar için de çirkin görmek,

10) Kendisi için her ne zaman dua ederse, onlar için de dua etmek.

Cenab-ı Hak, Isrâ sûresinin 23. ve 24. âyetlerinde şöyle buyurmuşlardır : **«Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana - babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında iken ihtiyarlıyacak olursa, onlara karşı «öf» bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak - gönüllülük kanatlarını ger. Ve: «Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri için sen de onlara merhamet et.»** de.»

Sahabe-i Kirâm buyurmuşlardır ki, ana-baba için dua etmemek geçim sıkıntısına sebeptir.

Bir kimsenin baba veya anası kendine gücenmiş olduğu halde vefat etmişse onların rızalarını elde etmenin yolu şu şekilde olur: İlk önce o kimse iyi bir insan olmalıdır, ikinci olarak, ana-babasının akraba ve dostlarını ziyaret etmelidir, üçüncü olarak, ana - babası için dua edip sadaka vermelidir.

BİRBİRLERİMİZE OLAN HUKUKUMUZ

AKRABANIN HUKUKU :

Bir insan ana ve babasından başka akraba ve milletine karşı da bir takım vazifeler ile mükelleftir. Ki bunların hepsi sılâ-i rahm'de toplanmışlardır.

İslâm Dini nazarında akraba ve dostları ziyaret etmemek haram ve günâh olup sılâ-i rahm vacib kılınmıştır.

Sılâ-i rahm'ın manâsı : Akrabayı büsbütün unutacak derecede terk etmeyip onları ziyaret etmek, demektir.

Akrabayı ziyaret, yerlerine gidip onlarla oturup konuşmak, kaynaşmak, hareket, söz ve fikir bakımından onlara yardımda bulunmak, hediye yollamak, hiç bir şeye gücü yetmezse selâm göndermek, mektup yollamak gibi muhtelif şekillerde olur.

Bu şekillerden biri ile akrabayı ziyaret için şeriat nazarında muayyen zaman yoktur. Bu konuda örf ve adet mu'teber tutulmuştur.

Yoksa bazılarının sandıkları gibi üç veya yedi sene ile mukayyet değildir. Bir aile efradından küçük olan-

ların büyüklere hürmet ve itaat etmeleri, büyüklerin de küçüklere merhamet ve şefkat etmeleri, yakınlığın vazifeleri cümlesindendir.

Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki: **«Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, baba ve annesinin üzerindeki hakkı gibidir.»** Binaenaleyh tevkif, ihtiram, hizmet ve itaatte büyük kardeş amca, dayı da baba yerinde, hala ve teyze de anne yerindedir.

Cenab-ı Peygamber Ehendimiz bir hadîslerinde şöyle buyurmuşlardır: **«İçlerinde sılâ-ı rahm'ı büsbütün terk etmiş kimse bulunan bir topluluk üzerine melekleri nazil olmaz.»**

Ümmetin büyüklerinden bazıları akraba ile komşuluğu iyi görmezlerdi. Hattâ Hz. Ömer (r.a.) memurlarına yazmış olduğu bir beyannamesinde şöyle buyurmuştur: «Akrabaya birbirlerini ziyaret etmelerini emrediniz. Fakat komşulukta bulunmasınlar.»

İmamı Gazalî Hazretleri diyor ki, «bunun sebebi şudur: Akraba birbirleri ile komşulukta bulundukları takdirde birbirini çekememek ve hukukta birbirlerine zahmet vermek yüzünden aralarında münaza'a ve münaferet husule gelir. Bu ise zarurî olarak ziyaretin kesilmesini icab edeceğinden akraba arasında arzu edilen sevgi ve birlik bozulmuş olur.»

KOMŞU HUKUKU :

İnsan aile efradına, kavim ve kabilesine karşı yakınlık noktasından bazı vazifelerle mükellef olduğu gibi gerek yakın gerek uzak, gerek müslüman gerekse müslüman olmasın komşuluk noktasından komşularına karşı da bazı vazifelerle mükelleftir.

İslâm Dini komşu hukukuna ihtimam ve itina olunmasına son derece ehemmiyet vermiş ve bu konuda kuvvetli emirleri ileri sürmüştür.

Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki : **«Cebrail (a.s.) komşunun hâl ve şânına ihtimam ve hukukuna riayet etmeyi tavsiye ederdi. Hattâ o derece üzerinde dururdu ki komşunun komşuya vâris olmasıyle hükmedecek zannederdim.»** Diğer bir hadîslerinde de buyurmuşlardır ki : **«Komşu üç kısımdır : Bir komşu var ki onun bir hakkı vardır. Diğer bir komşu daha var ki onun iki hakkı vardır. Bir komşu daha var ki onun üç hakkı vardır. Müslüman olup da akrabadan olan komşunun üç hakkı vardır. Biri komşuluk, diğeri müslümanlık, diğeri de yakınlık hakkıdır. Akrabadan olmayan komşunun da iki hakkı vardır. Biri komşuluk, diğeri müslümanlık hakkıdır. Müslüman olmayan komşunun da bir hakkı vardır. O da komşuluk hakkıdır.»**

Binaenaleyh gerek müslim ve gerekse gayr-i müslim olsun komşu hakkı söz ve fiille eziyet etmekten ve hatta eziyet ihtimali olan durumlardan bile kaçınmakla beraber yakınlık ve tatlılık, muaşerette söz ve fiille iyilikte bulunmaktır.

Hz. Peygamber Efendimiz sahabe-i kirâmdan Amr bin Şuayb'ın dedesine şöyle buyurmuşlardır: **«Komşu hakkı nedir bilir misin?»** O da «Bilmiyorum.» demiş olmalı ki Peygamber Efendimiz de komşu hakkını şu şekilde açıkça açıklamıştır: **«Komşun bir hususta senden yardım istediği zaman sözle, fiille ve malla yardım et. Borç olarak bir şey istediği zaman gücün yeterese ona borç ver. Fakir ve muhtaç duruma düştüğü zaman ihsan et ve sadaka ver. Hasta olduğu zaman ziyaret et. Hayırlı bir işe nail olduğu zaman onu tebrik et. Bir musibete düçâr olduğu takdirde ta'ziyette bulun. Öldüğü zaman cenazesine git. Komşunun izin ve rızası olmadıkça evinin havasını kesecek şekilde evini yükseltme. Yemek kokusu ile komşunu üzme. Fakat o pişen yemekten bir miktar komşuya gönderirsen zararı yoktur. Yemiş ve meyva satın alırsan ona bir miktar hediye yolla. Eğer hediye göndermiyecek olursan komşunun incinmemesi için çarşıdan almış olduğun meyvayı kapalı olarak evine getir. O meyva ile çocuklarını dışarı çıkarma ki komşunda bulunmadığından dolayı onun çocukları görüp de hiddetlenmesinler.»**

AHLÂK

İnsan, ceset ile ruhtan bir araya gelmiştir. Ruh cesede taallük ve onu idare etmekte üç kuvvete muhtaçdır. Biri bedeni idare etmekte muhtaç olduğu akıl kuvveti, diğeri bedene uygun gelecek ve faydalı olacak şeyleri cezbedecek şehevî kuvvet, öbürü de bedene muzır olacak şeyleri ortadan kaldırmak için muhtaç olduğu öfkelenme kuvvetidir. Bu üç kuvvetten her birinin ifrat, tefrît ve orta derecede olmak üzere üç yönü vardır.

Şu halde üçü üç'le çarpmakla dokuz kısım ortaya çıkar ki işte bunlardan her birinin orta derecesi fâzıl ahlâkın, ifrat ve tefrît tarafları da rezîl ahlâkın esas ve menşe'idir.

«Halk» ile «hulk» birlikte kullanılır iki kelimedir. İçi ve dışı güzel demektir. «Halk» dış görünüş, «hulk» iç görünüş demektir. Çünkü insanın meydana geldiği ceset ile ruhtan her birinin güzel ve çirkin şekli vardır.

İşte mutlak ahlâk; nefis ve ruhûn sağlam şeklinden ibarettir ki görmeye ve dikkatle düşünmeye muhtaç olmaksızın kolaylıkla ondan ihtiyarî hareketler ortaya çıkar. Dilimizde buna «huy» denir.

Eğer bu metin ve sağlam şekilden aklen ve şer'an

medh edilmiş güzel hal ve hareketler sadır olursa ortaya çıkan o şekle «hulk-i hasen» denir.

Eğer o zikr olunan şekilden çirkin hareketler sadır olursa, ona da «hulk-i Seyyie» adı verilir.

Demek oluyor ki : akıl, gazap ve şehvet kuvvetinin ve bir de bunların arasında bulunan adalet kuvvetinin itidal, tenasüp ve selâhı ile güzel ahlâk meydana gelir.

Akıl kuvvetinin iyiliği : Sözlerde doğru ile yalanın, itikatta hak ile batılın, hareketlerde güzel ile çirkin arasındaki farkı kolaylıkla idrak etmekle hasıl olur ki bunun netice ve semeresine «hikmet» denir. «Hikmet»

Gazap kuvvetinin iyliği : Nefsin ferahlık ve sıkıntısı hikmetin iktizası üzere olması ile meydana geldiğinden bunun meyvası da «şecaat»tır.

Şehvet kuvvetinin iyiliği : Zikr olunan kuvveti akıl ve şeriatın işaret ve murakabesi altında bulundurmakla hâsıl olur ki bunun meyvası da «iffet»tir.

Bu zikr olunan kuvvetlerin arasında bulunan adalet kuvveti ise, hiddet ve şehvet kuvvetini akıl ve şeriatın murakabe ve işareti altında tutup onları hikmetin iktizası üzere yüklenmekten ibarettir. Adalet, bütün güzel ahlâkın hakimidir. Binaenaleyh güzel ahlâkın esas ve kaynağı zikr olunan kuvvetlerin orta derecelerinden ibaret olan hikmet, şecaat, iffet ve adalettir.

Hikmet : İnsan nefsinde bulunan bir çeşit meleke ve sağlam haldir ki onunla bütün ihtiyarî hareketler, doğru yanlıştan, tefrîk ve temyîz olunarak idrak olunur.

Şecaat : Öfkelenme kuvvetinin kullanılması gereken bir şeyde kullanılması veya men' olunmasında akıl kuvvetine boyun eğmesinden ibarettir.

İffet : Şehvet gücünün akıl ve şeriat dairesinde terbiyesinden ibarettir.

Bu zikr olunan usûller içinde hikmetten yedi, şecaatten on bir, ve iffetten on bir, adaletten on dört fazilet ortaya çıktığı gibi iffetten doğmuş olan «cömertlik»den de altı fazilet ortaya çıkmaktadır.

Binaenaleyh bu zikr olunan hasletlerin hepsi kötü niyetten sıyrılmış olarak itidâl, tenasüp ve salâh üzere her kimde bulunursa o adam güzel ahlâkta en yüksek dereceye ulaşmış demektir. Yok eğer zikr olunan faziletlerden bazısı kötü niyetten arî olduğu halde itidâl, ve salâh üzere bulunup da diğer bazısı bulunmazsa o adam ancak o fazilete nisbetle güzel ahlâk ile muttasıf olmuş olur.

Peygamber Efendimizden başka insanlardan hiçbirisi zikr olunan fazîletlerin cümlesine itidalin en üstününe ulaşmış değildir. Ahlâkın bu mertebesine ulaşmada diğer insanlar Cenab-ı Peygamber'e uzaklık veya yakınlıkta birbirlerine üstün gelmektedirler. Her kimki ahlâkın bu derecesinde Peygamber Efendimize yakın olursa o nisbette de Allah'a yakın olmuş olur. Ve ondan uzaklığı derecesinde de Allah'ın rızasından uzak düşmüş olur.

Peygamber Efendimize ve Cenab-ı Hakka yaklaşmak için açılmış olan sırat-ı müstakîm işte budur.

Zikr olunan bu üç kuvvetin itidâl, tenasüp ve salâhdan inhiraf edip ifrat veya tefrîtte olmasıyle «suîhulk» meydana gelir.

Aklî kuvvetin ifradı güzel konuşma, tefrîdi de akılsızlıktır. Öfkelenme kuvvetinin ifradı tehevvür, tefrîdi de korkaklıktır. Şehvet kuvvetinin ifradı facûr, tefrîdi de ateşinin sükûnetidir.

Cerbeze, ruhî bir melekedir ki bir takım hile ve şeytanlıklardan dolayı onun tarafından ortaya atılan hareketlerle başkaları rahatsız olur. Belâdet, nefiste bulunan bir melekedir ki sahibi hayır ve şerri, fayda ve zararı anlamaktan aciz olur. Tehevvür, sabit bir haldir ki sahibi onunla üzerinde durulması gereken işe başlar. Korkaklık, ruhî sabit bir sıfattır ki sahibi onunla yapılması gereken işe başlamaktan imtinâ' eder. Fücûr, ruhta bulunan bir melekedir ki sahibi gerek helâl, gerek haram; gerek uygun gerek uygunsuz olsun mutlaka nefsin arzu ettiği şeyleri tadar. Hamûd, bir melekedir ki sahibi elde edilmesi gerekli olan nefsî arzuları elde etmekten aciz olur.

Bu altı usûlden de altmış kadar çirkin ve rezilce ahlâk ve hâl ortaya çıkar.

(Güzel ahlâkın bu üç usûlünden doğan faziletlerle çirkin ahlâkın altı usûlünden ortaya çıkan rezaletlerden bahsetmek pek genişçe olacağından biz bu kitabta onlardan bahsetmeyeceğiz. Fakat yakında neşri kararlaştırılmış olan «İlm-i Hâl» adlı eserimin ahlâk kısmında bunlardan özetle bahsolunmuşsa da bu konuda yeterli olmayacağından «Tarîkat-ı Şer'iyye, Nîmet-i İslâmiye» adıyle ahlâk ilmine dâir ilerde mufassal bir risale kaleme almak azmindeyim. İnşaallah muvaffak olursam orada ahlâkın zikr olunan kısımlarına ait mükemmel tafsîlât verilecektir.)

AHLÂK DEĞİŞTİRME :

Ahlâkın yaratılış iktizası veya çalışıp elde edileceğine dâir İslâm ulemâsı ihtilâf etmişlerdir. Bazıları ya-

ratılış icabı, bazıları da çalışıp elde edileceğine inanmışlardır.

Fakat bu bu meselede gerçek olan şudur ki, insan ilk yaratılışında güzel ve çirkin ahlâka yatkın olarak yaratılır. Sonra almış olduğu terbiye, ülfet, ünsiyet ve ihtilât neticesi olarak onda bu iki taraftan biri üstünlük kazanır ve çoğalır.

Eğer ilk gelişme devrinden itibaren güzel ahlâk sahibleri ile ülfet, ünsiyet ve ihtilât ederek güzel ahlâkı alışkanlık haline getirir ve o terbiyeyi alırsa tabiatıyle güzel ahlâk tarafı çoğalır ve o adam güzel ahlâk ile büyür ve gelişir.

Ve eğer ilk devirlerinde çirkin ahlâk sahibleri ile oturur kalkar, dostluk kurarsa çirkin ahlâkı alışkanlık haline getirmiş olur. Böylece çirkin ahlâk ile gelişip büyür. Şu halde dâima çirkin ahlâk sahibleri ile çirkin ahlâk ve haller sirayet edip kuvvetlilik kazanmış ve adetâ tabiat, almış olduğu cihetle çirkin ahlâkın bu derecesini güzel ahlâka döndürmek son derece zor ve güçtür.

Bazan kötü ahlâk sahibleri ile oturup kalkan ve arkadaşlık eden kimselere de çirkin ahlâk sirayet ederse de tam bir sağlamlık kazanmamış olduğundan kötü ahlâkın bu derecesini güzel ahlâka çevirmek kolaylıkla hasıl olur. Demek oluyor ki ahlâkın yaratılış icabı olduğunu iddia edenler sağlamlık kazanıp da ortadan kaldırılması zor olan derecesini ve kazanıp elde edilebileceğini iddia edenler de tam bir kuvvetlilik kazanmadığından ortadan kaldırılması kolay olan derecesini kastediyorlar.

Binaenaleyh ulemâ arasında gerçekte ve işin esasında bu babta ihtilâf yok demektir.

«Ahlâkınızı güzelleştiriniz.» hadîsi ile şeriat ahlâkın değişmesinin mümkün ve çalışıp kazanmaya bağlı olduğunu açık olarak açıklamaktadır. Çünkü bu hadîs-i şerîfle Cenab-ı Peygamber Efendimiz ahlâklarını güzelleştirmek üzere bütün ümmetlerine emr ediyor. Şeriatın emr ve teklif ettiği her şey ise değişebilir ve kesbîdir. Binaenaleyh ahlâk da değişebilir ve kesbîdir.

GÜZEL AHLÂK SAHİBİ OLMANIN YOLU:

Güzel ahlâk iki yolla elde edilir: Biri mücahede ve riyazet yani güzel ahlâkın iktiza ettiği amellere nefsi yöneltme ve zorlama yoludur. Meselâ nefsinde kibir ve gurur galip olan bir kimse alçak gönüllülüğü kazanmak isterse uzun müddet mütevazi kimselerin hareketlerine bağlanıp tamamiyle sağlamlık husule gelinceye kadar bu konuda nefsiyle mücahede ve nefsini bu hususa zorlamakla alçak gönüllülük kazanabilir.

Güzel hareketler her ne kadar başta külfet ve zorlama yapılırsa da bağlılık ve alışkanlık neticesi olarak sonunda kolaylıkla ve lezzet tadarak ortaya çıkar. Çünkü alışkanlıkla insan nefsi batıldan hoşlandığı ve ona temayül gösterdiği müşahede olunmaktadır.

Uzun müddet itiyat neticesi olarak sevabtan mütelezziz ve ona meyl edeceği de öncelikle lâzım gelir.

Diğeri de teallüm ve ülfet yoludur ki bu da güzel ahlâk sahiblerinden sadır olan güzel hareketleri ibretle müşahede ve onlarla ülfet ve sohbet etmekle hasıl olur. Zirâ insan tabiatı, kötü tabiatlılardan kötülük ve günâhları aldığı gibi güzel tabiatlılardan da hayır ve salâhı alacağında şüphe yoktur.

Güzel ahlâkın fazîleti, kötü ahlâkın çirkinliği: Güzel ahlâk, İslâm Dini'nin yarısı, peygamberlerin güzel sıfatı, bir işi kabul edenlerin gayretli çalışmalarının semeresi ve bir millet arasında ortaya çıkması istenen ittihat ve ittifakın asıl ve esasıdır. Binaenaleyh güzel ahlâk dünya ve ahiret saadetinin temeli demektir

Güzel ahlâkın üç derecesi vardır: En aşağı derecesi bütün insanlara zarar ve ziyan vermekten ve ezâ ve cefâ etmekten sakınmaktır. Orta derecesi, daima insanlar için faydalı olacak işlerde bulunmaktır. En üstün derecesi de halkın ezâ ve cefâsına tahammül etmekle beraber onlara yardım ve iyilikte bulunmaktır. Ahlâkın bu derecesi sadıkların mertebesidir.

Güzel ahlâk dünya ve ahiret saadetini temin ettiği için Cenab-ı Peygamber Efendimiz Ebu Hüreyre Hazretlerine hitaben. **«Ey Ebâ Hüreyre! Güzel ahlâka devam et!»** buyurmuşlardır. Bunun üzerine Ebu Hüreyre: «Güzel ahlâk nedir Ya Resullellah?» diye sorunca Cenab-ı Peygamber Efendimiz: **«Senden uzak olanları ziyaret et, onlara ihsanda bulun, Mal ve beden yönünden sana haksızlık edenleri affet onlara iyilik et. Seni iyilik ve ihsandan mahrum edenlere ihsan ile ihtiyaçlarını yerine getir.»** buyurmuşlardır.

Diğer hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır: **«Güzel ahlâk, dünya ve ahirette bir kimsenin saadetini temin edecek en güzel bir haslettir.»** Kıyamet gününde mîzâna konulacak amellerin en ağırı tekvâ ve güzel ahlâktır.» ve **«Bir kimse ibadeti her ne kadar zayîf ve noksan olsa bile güzel ahlâkı sebebiyle cennetin en yüksek derecelerine ve yüce menzillerine vasıl olur.»**

Tasavvuf ehlinin ileri gelenlerinden Cüneyd-i Bağdadî Hazretleri de şöyle buyurmuşlardır: «Bir kimse ilim ve ameli her ne kadar az olsa bile muttasıf bulun-

duğu hilm, tevazu', cömertlik ve güzel ahlâk (gibi) dört hasleti ile yüksek derecelere nail olur.»

Sahabe-i Kirâm'dan Abdullah İbni Abbas Hazretleri de şöyle buyurmuşlardır: «Her binanın bir temeli vardır; İslâm Dini'nin temeli de güzel ahlâktır.»

Güzel ahlâk İslâm Dini'nin ve her iki âlemin esası olduğu gibi siyaset, servet, genişlik ve mülkün de esasıdır. Çünkü bunları icab ettiren dostluk, kardeşlik, birlik, ittifak, ve yardımlaşma hep güzel ahlâkın neticeleridir.

Kötü ahlâk akıl ve şeriat yönünden çirkin kabul edilmiş, insanlar arasında fitne, fesat, tefrika ve perişanlığın meydana gelmesine, dünya ve ahirette insanların helâk olmasına sebeb olmaktadır. Cenab-ı Peygamber Efendimiz hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır: **«Allah katında kötü ahlâktan daha büyük bir günâh yoktur.» «İnsan kötü ahlâkı sebebiyle Cehennemin en aşağı tabakasına vasıl olur.»** ve **«Her günâhın tevbesi vardır. Fakat kötü ahlâk sahibinin tevbesi makbul değildir. Çünkü bir günâhtan tevbe eder etmez hemen daha büyük diğer bir günaha dönüp günâh işlemekte devam ve ısrar eder.»**

Büyük İslâm ulemâsından İmamı Gazali Hazretleri buyurmuşlar ki: «Güzel ahlâk iman kaynağı, kötü ahlâk ise nifak kaynağıdır. Cenab-ı hak kitabında müminleri ve münafıkları açıklaşmıştır ki bunun hepsi güzel ahlâkın semeresi ve kötü ahlâkın neticesidir.»

İnsanlardan bazıları ahlâkî faziletlerde ve insanî meziyetlerde o kadar ileri gitmişlerdir ki melekiyet derecesine vasıl olarak mücessem bir melek kabul edilmeye lâyık olmuşlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de **«Bu insan değil, ancak yüce bir melektir.»** (Yusuf: 31) ayeti varid olmuştur.

Bazıları da aksine ahlâkî fazilet ve insanî meziyetlerden son derece aşağı bir vasiyete gelerek hayvanlığa dönüp, boyu düzgün ve konuşan bir hayvan tasavvur olunmaya lâyik olmuşlardır. Zirâ şekil ve suretten başka ahvalde insanlıktan sıyrılıp çıkarak **«Onlar hayvanlar gibidirler, belki onlardan da aşağı.»** (A'râf: 179) ayetinin açık manasına sadık kalmışlardır. Bu iki derecenin arasında sayısız dereceler de vardır.

İşte bir milletin saadet, medeniyet, terakkî, gerileme ve inhitadında sahîh mizâh ve hakîki ölçü budur. Çünkü bir millet ahlâkî fazîlet ve insanî meziyetlerinde ne kadar yükselir ve ilerlerse o nisbette saadet, medeniyet, servet ve mülk genişliğine nail olur.

Zikr olunan faziletlerde ne kadar geriler ve ne kadar düşerlerse saadet, medeniyet, servet ve mülk genişliğinde de o nisbette gerilemiş ve aşağı düşmüş olurlar. Binaenaleyh bir mülkün, bir devletin devam ve sebatına güzel ahlâk, zeval ve inkırazına da çirkin ahlâk sebebtir. Çünkü milletin yükselme ve gelişmesine Allah'ın dilemesi taallük edince o millet güzel ahlâk ve güzelleştirilmiş hareketlerle süslenip bunun en güzel neticesi olarak aralarında muhabbet, birlik ve beraberlik husule gelir. Bu şekilde birbirlerine yardımcı ve destek olarak saadet, servet ve mülk genişliğine nail olurlar. Ahlâkî fazîletlerden, meselâ iffet ile muttasıf olan iki şahıs arasında nefsanî iştihâlardan bir şey hususunda zahmet ve sıkıntı meydana gelmez. Zirâ her birinin karakteri şehvetten kaçınmak olduğu için diğerinin rağbet ettiği ciheti intihap ve ihtiyar zararî bir iştir.

İşte üstün sıfatlardan olan güzel ahlâkın hepsi böyledir. Her fazîletten doğan eserin taallük ettiği şeylerde o gazîlerle muttasıf olanlar arasında uyuşmanın meydana gelmesi o fazîletin esaslarındandır. Yani iki

şahısta fazîletlerin toplanması veyahut galebesi bütün emellerde veya gayelerin sonunda onları birlik ve beraberliğe yöneltir. Ve o fazîletin sağlamlığı nisbetinde aralarında sağlam bir birlik meydana gelir. Kalabalık insanlarda da durum böyledir. Hasılı halk arasında ittihat kulpu ve cemiyet arasında birlik bağı ahlâkî fazîlet olduğu için halkın birbirine olan meyil ve cezbeleri hasebiyle halktan bir topluluk tek bir şahıs gibi tek bir irade ile hareket ve istenen bir gayeye doğru toplu-ca çalışarak, saadet, medeniyet, servet ve mülk genişliğine nâil olurlar.

Bir millet, bir mülk ve bir devletin helâk ve inkırazına Allah'ın iradesi taalük edince o millet rezil sıfat ve çirkin ahval ile nitelenmeye ve devletin ileri gelenleri de devlet ve mülkün nizamını bozucu çirkin hâl ve tavırlara yönelip güzellikleri çirkinliklere, hayırlı şeyleri hayırsız şeylere tercîh etmez ve bunları değiştirirler. Bu şekilde aralarında bulunan muhabbet, ittihat ve irtibat kalkarak aralarında tefrika, perişanlık, fitne ve fesat zuhura gelir. Bu yüzden güç ve kuvvetleri ortadan kalkarak hükümetleri altında bulunan mülk ve memleket düşmanın istilâsına mahkûm olur.

İsrâ sûresinin 16 ve 17. ayetlerinde mealen şöyle buyurulmuştur: **«Bir şehir veya karyenin halkını helâk etmek istediğimiz zaman onların refah içinde yaşayan zorbalarına hayırlı işler yapmalarını emr ederiz. Onlar emre muhalefetle fasık olduklarından Allah'ın ezelî hükmü mucibince cezâ vacib olmakla onları mahv ve helâk ederiz. Nuh (a.s.)'dan sonra olan geçmiş zaman ve milletlerin pek çoklarını helâk etmişiz. Rabbin kullarının açık ve gizli bütün günâhlarını bilir ve görür olmakla ona göre cezalarını vermeye kâfi ve kadirdir.»**

Bu ayet devlet, servet, mülk çokluğu ve saire gibi pek çok nimetlere nail olan bir milletin ahlâksızlık ve eğlence ile birleşmeleri ellerinde bulunan nimetlerin yok olmasına sebeb olduğuna delâlet etmektedir.

Bu ayetin delâlet ettiği şekilde geçmiş devirlerde geçen ümmet ve milletlerin başlarından geçenler araştırıldığı zaman bu iddiamıza dâir pek çok durumların ortaya çıkmış olduğuna tarihin şahitlik etmekte olduğunu görürüz. Buna misâl olmak üzere deriz ki Emevî halîfelerinden bazılarının ahlâk bozukluğuna uğramaları, şer'î cezalara tecavüzleri, çeşitli zulûm ve haksızlıkları işlemeleri, ve hususiyle İkinci Velîd fısk ve sefahatte son derece ileri gidip şeriatın esaslarını tahkîr ve çeşitli günâhları işlemesi sebebiyle Allah'ın gayreti meydana gelip nâil oldukları devlet ve hükümetleri h. 132 (m. 749/750) tarihinde yıkılıp gitmişlerdir.

İspanya'daki Emevî halîfeleri ilk önceleri pek güzel bir şekilde hükümet etmiş ve hususiyle Üçüncü Abdurrahman ve İkinci Hakem zamanlarında memleketin servet, medeniyet, genişlik ve maarifi en yüksek dereceye ulaşmışsa da bundan sonra ahlâk bozukluğu baş göstererek her tarafta ayrılık ve nifak meydana gelmiş ve iç savaşlarla uğraşılarak bütün İspanya kıtası alt-üst olmakla h. 450 (m. 1058) senesinden sonra Endülüs Emevîleri de yok olup gitmişlerdir.

Abbasî halîfeleri de ilk önceleri pek güzel bir şekilde hükümet etmiş, memleket genişlemiş, servet, medeniyet ve maarif hususlarında son derecede kemale ermişse de sonraları ahlâksızlık etrafı istilâ etmesinden dolayı bir yandan zulûm, fısk ve eğlenceye dalma, diğer yandan zamanın idaresi su-istimal, öbür taraftan da valilerin isyana kalkışmaları yüzünden o koca hükümet şirazesinden çıkmış, ötede - beride küçük küçük hü-

kümetler ortaya çıkmaya başlamış, fakat mübtelâ oldukları ahlâksızlık ve nifaktan dolayı çok sürmeyip hepsi yok olarak İslâmî kuvvetin birlik gayreti kaybolmuş, Müslümanların dayanak noktası ve birlik merkezi yok olmuş ve İslâm memleketleri baştan - ayağa ihtilâl içinde kalmış ve Müslümanlar üzüntü duyulacak bir hale gelmişlerdi. h. 699 (m. 1299) tarihinde Osmanlı devleti meydana gelip İslâmın kuvvet ve şevketi tazelenerek İslâmlar birlik noktası ve yönünü bulmuş, Kanunî zamanına kadar umumî olarak Müslümanlar oldukça İslâm Dini'nin ahkâmına riayet, güzel ahlâk ile ahlâklanmış, ittihat ve ittifak esasları üzere hareket etmiş, memleket genişlemiş, servet, medeniyet ve maarif hususlarında en yüksek dereceye ulaşılmış ise de Kanunî zamanında hasıl olan servet sebebiyle daha o zamandan itibaren şer'î cezaları tecavüz ederek ahlâk bozukluğu ve sefahat esasları uç göstermeye başlayıp devletin nizamı bozulmuş ve hakta fenâ istidâtlar meydana gelmiş ve çok geçmeyip bu kötü istidâtların çirkin izleri görülmeye başlamıştır.

Üçüncü Sultan Murat tahta çıktıktan sonra bir yandan ahlâk bozukluğu, zevk ve eğlence ve haksızlıkların çoğalması, diğer yandan devlet işlerinin ehliyetsiz kimselerin eline verilmesi yüzünden devlet kuruluş esası bozulmuş, yer yer karışıklıklar çıkmaya başlamıştı.

Bundan sonra halkın damarlarına fesat kanı karışarak büsbütün ahlâk bozulmuş olduğundan devlet büyük bir sür'atle düşmeye, medeniyet ve maarif gerilemeye, memleketin mülk ve serveti azalmaya başlayarak o koca memleket gerileye gerileye, bozula bozula, parçalana parçalana işte gördüğümüz şu üzücü hale gelmiştir. Binaenaleyh bunca felâketin kaynağı ahlâk

bozukluğu ve şeriatın hükümlerini tatbik etmemektir.

İşte bunun içindir ki İslâm Dini insanların dünyevî ve uhrevî saadete nail olmaları için ahlâkî fazîlet ve insanî meziyetlerle muttasıf olmaları hususuna son derece ehemmiyet vermiş ve bu konuda kuvvetli bir şekilde emirler ön sürmüştür. Binaenaleyh bir milletin maddî ve manevî saadetini temin için her tedbîrden evvel o milletten kötü ahlâk ve çirkin hallerin kaldırılması ve güzel ahlâk ve insanî fazîletler ile süslenmeleri hususuna çalışmaları lâzımdır.

Bir milletin kötü ahlâktan kurtulması ve üstün ahlâk ile süslenmesi ve aralarında gerçek muhabbet ve kardeşliğin, tam bir ittifak ve ittihadın meydana gelmesi ve bunun neticesi olarak da dünya saadetine ve ahiretin gayesine ulaşmaları ancak her ferdin birbirine karşı mükellef olduğu ve bundan sonra açıklanacak vazifelere bütünüyle riayet etmeleri ile vücût bulabilir.

KUL HAKLARINA AİT SİYASİ OLMAYAN İCTİMAÎ VAZİFELERDEN UMUMÎ VAZİFELER

Bir müslümanın bütün müslümanlara, zimmîlere, müste'menlere, harbîlere ve bütün hayvanlara dair mükellef olduğu vazifelerdir.

Müslümanların birbirlerine karşı mükellef oldukları vazifeler :

Bir müslüman kulluk noktasından Allah'a, yakınlık noktasında ana ve babasına, komşuluk cihetinden komşularına, tabi' olma yönünden de mensup bulunduğu hükümete karşı bir takım vazifelerle mükellef olduğu gibi diyanet ve İslâmiyet noktasından da bütün müslümanlara karşı aşağıdaki vazifelerle mükelleftir:

1) Meveddet - Sevgi :

Bir müslümanın diğer müslümanlara karşı vazifelerinden birincisi sevgidir.

Meveddet : Bir kimse kendi nefsi için sevip arzu ettiği faydalı ve hayırlı şeyleri bütün müslüman kardeşleri için de arzu etmek ve kendisi için çirkin sayıp sevmediği zararlı şeyleri müslüman kardeşleri için de

arzu etmemek üzere hareket ederek her zaman bunun izlerinin meydana gelmesine çalışmak, demektir.

Bu manâda meveddet, iman ve İslâm'ın ilk şartıdır. İşte bunun için Cenab-ı Peygamber Efendimiz «**Cenab-ı Hakkın birliğine, peygamberlerine, meleklerine, kitablarına, kazâ ve kaderine, ahiret gününe iman etmedikçe cennete giremiyeceğiniz gibi birbirinize karşı samimî meveddet ve muhabbet beslemedikçe de iman etmiş olamazsınız.**» hadîs-i şerîfleri ile meveddetin imanın şartlarından olduğunu açıklamışlardır. İmanın tahakkuku küfür ve nifak lekesinden kurtulmaya dayandığı gibi imanın ilk şartından ibaret olan meveddet'in ortaya çıkması da riyâ ve ikiyüzlülük lekesinden kurtulmaya bağlıdır.

Zirâ meveddet ve muhabbet hulûs üzere olmazsa ilerde işin hakikatı ortaya çıkarak riyâ ve nifak olduğu tezahûr edeceği gibi asıl maksada ulaşmak da mümkün olmaz. Bir millet arasında hakikî muhabbetin meydana gelmesi ancak üstün ahlâk ve güzel meziyetlerde birlik ile vücut bulur. Bu da şeriatın yüce emirlerine tamamiyle uymak ve şeriatın yasaklarından bütünüyle uzak durmak ile meydana gelir.

Bir milletin saadete nail olabilmesi ise aralarında hakikî muhabbetin meydana gelmesine bağlıdır. Zirâ zikr olunan hadîsin iktizasınca hakikî muhabbet imanın ilk şartı olduğundan ahiret saadetini temin edeceği gibi bu manada muhabbet halkı birbirine yaklaştırarak aralarında rabıta ve kardeşlik sağlayacağı, kardeşlik de ittifak ve ittihat husule getireceği, bu da yardımlaşmayı meydana getireceği ve bu vesile ile de servet, medeniyet, maarif, memleket genişliği gibi ilerlemeler husûle geleceği cihetle maddî saadeti de temin eder. Binaenaleyh gerçek meveddet hem maddî ve hem de manevî saadetin temeli demektir.

2) **Uhuvvet - Kardeşlik :**

Uhuvvet, tek bir asla mensup olmak demektir. Hakikî uhuvvet, dinî uhuvvet ve vatanî uhuvvet adları ile üç kısma ayrılır.

Hakikî uhuvvet (kardeşlik) : Nesep yönünden kardeş demektir. **Dinî kardeşlik:** Ebedî hayatı temin eden İslâm Dini'nde birleşmek demektir. **Vatan kardeşliği** : Bir şehirli, bir memleketli olmak veya bir devlete mensup bulunmak demektir.

Bunlardan din kardeşliği, gerçek kardeşlik ile vatan kardeşliğinden daha büyük ve daha faydalıdır. Zirâ bunun faydası hem dünyevî hem uhrevî hem de ebedîdir. Öbürlerinin ise ancak dünyevî ve sonludur.

İşte bunun için Cenab-ı Hak «**Müminler kardeştirler.**» buyurmuştur.

İslâm ulemâsının büyüklerinden İmamı Gazalî Hazretleri «İhyâu'l - Ulûm» adlı kitabında diyor ki: İslâm Dini nazarında, İslâm kardeşliğinin üç derecesi vardır. En aşağı mertebesi, bir kimse kardeş edindiği kimseyi hademesi yerine koyup malının fazlasından onun ihtiyacını gidermektir. Orta derecesi, kardeş seçtiği kimseyi kendi nefsi durumunda sayıp bütün hâl ve işlerinde onu kendine ortak kabul etmesidir. En üstün derecesi ise, kardeş edinmiş olduğu kimseyi nefsine tercîh edip onun ihtiyacını kendi ihtiyacına tercih etmesidir.

İşte bu üçüncü mertebe, birbirini sevenlerin son derecesi ve sıddıkların en son rütbesidir ki bununla vasıflanmaları cihetiyle «**Kendi aralarında işleri şûra ile-dir.**» (Şûrâ: 38) âyeti ile sahabe-i kirâm vasıflanmış ve övülmüşlerdir.

Kardeşliğin bu rütbesi hem malını, hem nefsinî kardeşi uğrunda fedâ etmeyi icab ettirir. İşte bundan halk arasında dolaşan «nefis her şeyden önce gelir.» nazariyesinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Zirâ herkes şahsına ait hasîs menfaatlerini takip edecek olursa zarurî olarak umumî menfaat ortadan kalkacağı gibi onun zımnında şahsî menfaat da bozulmuş olur.

Fakat her fert başkalarının menfaatını kendi menfaatı üzerine tercîh edecek olursa, tabiatıyle diğerleri de onun menfaatını kendi menfaatleri üzerine tercih edeceğinden umumî menfaat temin olunur, muvazene sağlanır. Bunun içinde hususî menfaat da sağlanmış olur.

Kardeşliğin Örnekleri :

Bir adam Sahabe-i Kirâm'dan Ebu Hüreyre (r.a.)' ye gelip «Ben seninle kardeşlik etmek istiyorum.» der. Ebu Hüreyre Hazretleri: «Kardeşliğin hakkı nedir bilir misin?» diye sorar. Adam da «Hayır, bana öğret» der. Ebu Hüreyya Hazretleri: «Altın, gümüş ve sair malik olduğun mallara benden fazla istihkakının olmamasıdır.» cevabını verir. O adam: «Ben daha henüz bu mertebeye ulaşamadım.» demesi üzerine Ebu Hüreyre Hazretleri: «Öyle ise sen benimle kardeşlik bağı kurmaya lâyık değilsin.» buyurmuşlardır.

Sahabe-i Kirâm'dan Ali bin Hüseyin Hazretleri bir adama sorar: «Sizden biri diğer birinin cebine, kesesine elini sokup dilediği kadar para alabilir mi?» O adam: «Hayır!» diye cevap vermesi üzerine: «Öyleyse sizin aranızda kardeşlik yoktur.» buyurmuştur.

Demek oluyor ki bir millet arasında zikr olunan derecelerden birine tesadüf olunursa aralarında gerçek İslâm kardeşliği kurulmuş ve vücut bulmuş demektir.

Yok eğer zikr olunan derecelerden hiç birine tesadüf olunmuyorsa onların arasında aslında gerçek kardeşlik kurulmamış ve asla vücut bulmamış demektir. Yalnız aralarında cereyan eden dış görünüş, resmî bir birleşme ve yalandan ibarettir. Bu da hem şer'î bakımdan ve hem de aklî bakımdan red edilmiş ve muğteber değildir.

Son zamanlarda müslümanlar arasında kardeşlik denilen durum işte hep böyle dıştan görünen bir çeşit yalancılık ve kardeşlik kisvesi altında yağcılık, riyâ, nifak şahsî menfaat takibinden başka bir şey demek değildir. Yoksa hakiki kardeşlik olsa ümmet arasında nifak belirtisinden ibaret olan tefrika, perişanlık, fitne ve fesat gibi haller zuhura gelmezdi. Şahsî menfaat peşinde koşulmazdı. Aksine umumî menfaat temin olunur, ümmetin salâhı ve memleketin selâmeti vücut bulurdu. Halbuki bugün hâl ve hareketler hep bunun aksinedir. İslâm Dini'nde gerçek dinî kardeşlik tâ Peygamber Efendimizin asrında kurulmuştur.

Şöyle ki :

Cenab-ı Peygamber Efendimiz sahabîler arasında iki defa kardeşlik akdini icrâ etmişlerdir.

İlk defa Mekke'de hasseten muhacîrler arasında kardeşlik aktinde bulunmuşlardı ki bu kardeşlik Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer, Hz. Talhâ ile Hz. Zübeyr, Hz. Osman ile Hz. Abdurrahman bin Avf, Hz. Hamza ile Zeyr bin Harise arasında icrâ buyurulmuştu. O esnada Hz. Ali: «Ya Resulellah! Ashabın arasında kardeşlik kurdurdun. Hani, benim kardeşim kimdir?» diye sormuş, bunun üzerine Cenab-ı Peygamber Efendimiz : «**Kardeşin benim.**» buyurarak muhterem zatı ile Hz. Ali arasında da kardeşlik bağı kurulmuştur.

İkinci defa olarak Medine'de muhacirlerden 45 zat ile ensardan 45 zat arasında kardeşlik bağı kurulmuştur. Bu kardeşlik anlaşması Hz. Enes'in evinde veya Mescid-i Nebevî'de icrâ olunmuştu. Bu defakinde bu zevattan biri vefat edince yakın akrabadan sonra kardeşi olan zat ona varis olmak üzere bir kitap yazılmıştı. Fakat daha sonra bu hüküm nesh olunmuştur.

Cenab-ı Peygamber Efendimizin İslâmiyetin ilk devrinde sahabe-i kirâm arasında kardeşlik tesis etmesi pek büyük bir siyaset idi. Zirâ Sahabîler İslâm Dini'ne girmekle aralarında dinî bir rabıta, bir İslâm kardeşliği hasıl olmuş idiyse de esasen birbirlerine muhalif ve muarız bulunan kabilelerin fertlerinden bulundukları cihetle aralarında muhalefet zuhur ederek dinî bağların fiilî neticeleri görülmemek veya büsbütün bozulmaya maruz kalmak ihtimalleri vardı.

İşte bunun için Cenab-ı Peygamber Efendimiz bir yandan sahebe-i kirâm hazeratına Kur'ân'ın yüce ahlâkını öğretip iç dünyalarını temizlemeye ve itikatlarını kuvvetlendirmeye himmet ederek manevî bakımdan, diğer yandan da kardeşlik bağlarını kurup zahirî olarak birbirlerine bağlanmaya gayret göstererek manevî bakımdan aralarında bulunan dinî rabıta ve İslâm kardeşliğini son derece kuvvetlendirip hepsini yek-vücut olmuşcasına birleştirmişti. İşte bunun netice ve semeresi olarak sahabe-i kirâm hazretleri arasında tek bir irade üzere hareket, tek bir gaye, bir maksat, ve bir emele doğru müttefik olarak çalışıp dururlardı.

Gerek Asr-ı Saadet-i Nebevî'de ve gerekse Hulefâ-i Raşidîn devirlerinde vukû' bulmuş olan bunca büyük muvaffakiyet ve zaferlerin hepsi işte bu İslâm kardeşliğinin, bu gerçek sevginin ve bu üstün ahlâkın netice ve semeresi idi.

İslâm'ın ilk devirlerinde kurulmuş olan İslâm kardeşliği maddî ve manevî bakımdan temel metanetini muhafaza ettikçe Müslümanlar dâima terakkî etmişler, dâima muzaffer ve muvaffak olmuşlardı. Fakat sonraları Diyanet-i Muhammediye ve Hükümet-i İslâmiye'nin düşmanları bulunan «fırak-ı dâlle ve münafikîn» tarafından İslâm'ın kuvvet ve satvetinin temeli olan İslâm kardeşliğini parçalamak için Müslümanlar arasında bir yandan itikat bozgunluğu, ahlâk bozgunluğu ve diğer yandan da fitne ve fesat, tefrika ve dağınıklık, eğlence sefahat baş göstermeye başlamakla zarurî olarak İslâm kardeşliği za'fa uğramış ve bunun neticesi olarak müslümanların o parlak muvaffakiyet ve zaferlerine durgunluk arız olmuştu.

Müslümanlar arasında itikat ve ahlâk bozgunluğu yükseldikçe o nisbette de İslâm kardeşliği gerilemiş ve daha sonraları İslâm'ın kuvvet ve satvetinin temeli olan İslâm kardeşliği büsbütün kaybolduğundan İslâm'ın kuvvet ve satveti kaybolmuş, her tarafta İslâm hükümetleri yıkılıp yok olarak bütün müslümanlar zillet ve hakarete uğramış ve din düşmanlarının esaretine mahkûm olmuşlardır.

Bundan sonra Müslümanlar İslâm'ın ilk devrinde olduğu gibi ne gerçek bir İslâm kardeşliğinin kurulmasına teşebbüs etmişler ve ne de öyle kuvvetli bir adil hükümete nail olmuşlardır.

Demek oluyor ki Müslümanların bütün çektikleri zillet ve esaretler kendi itikatlarının, kendi ahlâklarının ve kendi amellerinin günâhıdır. Hasılı muhabbet ve kardeşliğin pek çok faydaları vardır. Hattâ adalet bile muhabbet ve kardeşliğin halefidir. Onların bulunmadığı yerlerde kullanılır. Bir millet arasında sevgi ve kardeşlik olsa adalete bile ihtiyaç duymazlar. Muhabbet

ve kardeşlik azametten daha üstündür. Zirâ muhabbet ve azamet nefret ve ayrılığı, sevgi ve kardeşlik ise ülfet ve irtibatı icab eder. Binaenaleyh sevgiden dolayı gösterilen itaat, korkutmaktan dolayı gösterilen itaatten dâha üstündür. Çünkü itaat korku sebebinin yok olmasıyle ortadan kalkar. Artık yukarıda ileri sürülen sebeblerle gerçek dinî kardeşliğin maddî faydaları ve ortadan kalkmasıyle hasıl olacak maddî zararları anlaşıldıktan sonra biraz da zikr olunan kardeşliğin manevî ve uhrevî faydalarından bahsedelim :

Din kardeşliği ahiret aleminde en yüksek derecelere nail olmayı icab eder. Çünkü Cenab-ı Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: «Bir kimse Allah'ın rızası uğrunda diğer bir kimseyi kardeş edinmiş olursa Allah onu cennete sair amellerinden hiç biri ile nail olamayacağı dereceye yükseltir.»

Sahabe-i kirâmdan İdrîs el-Hıvlanî Hazretleri Hz. Muaz'a hitaben: «Allah rızası uğrunda seni kardeş edindim.» demesi üzerine, şöyle demiştir: «Müjdelerim ki Peygamber Efendimizden işittim. Şöyle buyurmuşlardır : **«Ayın ondördüncü gecesi gibi yüzleri nurlanmış, halktan bir topluluk için kıyamet gününde arş-ı a'lâ'nın etrafına kürsüler konulur. O gün herkes kıyametin dehşet ve şiddetinden korktuğu halde onlar aslâ korku ve kederden bir şey duymazlar. İşte bunlar Allah'ın dostlarıdır.»** O esnada sahabîlerden biri : «Ya Resulellah! Onlar kimlerdir?» diye sordu. Peygamber Efendimiz de: «Onlar sırf Allah rızası için birbirlerini sevenlerdir.» buyurmuşlardır.»

Binaenaleyh buraya kadar arz olunan tafsilâttan gerçek sevginin ve İslâm kardeşliğinin hem dünya ve hem de ahiret saadetinin temeli olduğu anlaşılmaktadır.

3) Teavûn - Yardımlaşma :

Gerçek İslâm kardeşliğinin icablarından olarak Müslümanların birbirlerine karşı mükellef oldukları vazifelerden biri de «teavûn ve tenasûr» dur.

Bütün insanlar şeriat ve akla göre birbirlerine yardım etmek mecburiyetindedirler.

Çünkü bir insan ne kadar zengin, ne kadar güçlü ve kuvvetli olursa olsun ve ne kadar şanlı ve şerefli ve rütbeli bulunursa bulunsun, gerek büyük ve gerek küçük bütün ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde mutlaka kendi cinsinin yardımına muhtaç olduğu apaçıktır.

Zirâ insan, ihtiyaçlarının en basiti olan bir parça ekmeğin meydana gelmesinde bile binlerce insanın fikir, söz, mal ve hareket bakımından himmet ve yardımlarına muhtaçtır. Çünkü ziraî alet ve edevatlarımız bir zamanlar arzın derinliklerinde madenler halinde bulunurken bir takım insanların onu bulup çıkarmaları ve bir kısım insanların da lâzım gelen yerlere sevk etmeleri, diğer bir sınıf halkın da âlet haline sokmaları ve bir kısım halkın da hayvanlar besleyip yetiştirmeleri, bir kısmının da tarlayı sürerek, tohum ekerek, mahsulleri devşirerek, döğerek, savurarak binlerce sıkıntı çektikten sonra buğdayı meydana getirmeleri ve diğer bir sınıf halkın da çalkalayıp, yıkayıp değirmende öğüterek un haline getirmeleri ve bir kısım halkın da eleyip yoğurup pişirerek ekmek haline koymaları ile binlerce insanın yardım ve emeği bir araya geldikten ve pek çok safhalardan geçtikten sonra hayatın devamına sebep olan ekmek meydana geliyor da onun insan gıdasını temin ediyor.

İnsan yalnız ekmeğe değil, daha pek çok şeylere muhtaçtır. Halbuki onların hepsi de binlerce insanın

emek ve yardımı ile meydana geliyor. Binaenaleyh bir insan ihtiyaçlarının elde edilmesinde mutlaka kendi cinsinin yardımına muhtaç olduğu hakikatı ortaya çıkmaktadır. Şu halde kendi cinsinden her hususta yardıma ve pek çok menfaatlere nail olup da onlara karşı hiç bir iyilikte bulunmamak, teşekkür etmemek ve minnettar olmamak ise şeriat, akıl ve âdet bakımından son derece çirkin ve iğrençtir. Binaenaleyh herkes bizzat görmekte olduğu iyiliğe karşı kendi cinsine elinden geldiği kadar yardım etmekte bulunması akıl ve insanlığın iktizasıdır.

Şeriat nazarında insanoğlundan her fert kendi cinsine, bilhassa ihtiyaç sahibine, hayırlı işlerde, mal, söz ve bedenle yardım etmek üzere memur ve mükelleftir. Zirâ Mâide suresinin 3. ayetlerinde: «**iyilik ve tekvâ üzere birbirinizle yardımlaşınız, kötülük ve insanlar küfür, masiyet ve zulümde birbirlerine yardım etmekten nehy olunup ancak hayırlı işlerde birbirlerine yardım ve destekte bulunmak üzere memur ve mükelleftir.**» Binaenaleyh bu ayetle medeniyet ve terakkinin zulûm ve esaretten kurtulmanın esas temelleri gösterilmektedir.

Sözle yardım :

Kendi cinsini doğru ve iyiye yöneltme, mal, ilim ve rütbe yönünden derece ve mertebeleri yüksek olup kendilerine halkın ihtiyacı bulunan zatlar arasında ihtiyaç sahiblerinin ihtiyaçlarını gidermek için dili ile şefaat etmek, gerek huzurlarında, gerek arkalarında halkın ayıp ve kabahatlerini söylemekten, kötülemekten kaçınmaktır.

Cenab-ı Peygamber Efendimiz: «**Dilin sadakasından daha üstün hiç bir sadaka yoktur.**» buyurmuştur.

Sahabîlerden bazıları: «Lisanen sadaka nasıl olur, Ya Resulellah!» diye sorunca. «Kan akıtmaktan korunmayı icab eden ve başka birine menfaat sağlayan dil ile şefaat etmekten ibarettir.» buyurmuştur. Bir hadîslerinde de şöyle buyurmuşlardır:

«Bir mecliste oturan iki kimse arasında emanet ve oturma hakkı vardır. Binaenaleyh onlardan biri diğerinin sırrını ve kabahatini ifşâ ve izhâr etmesi helâl değildir.»

İşte bu hadîslerde Cenab-ı Peygamber Efendimiz ümmetini sözle yardımlaşmaya çağırıyor.

Bedenle yardım :

Müslüman kardeşlerinden biri bir işle meşgulsa ona yardım etmek, hayırlı bir iş hususunda unutkanlığı olmuş ve hata etmişse hatırlatmak, hasta ise ziyaret etmek gibi mümkün olduğu kadar kendi cinsinin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçları gibi büyük bir arzu ve hevesle fi'lî olarak icrâ etmek demektir.

Cenab-ı Peygamber Efendimiz: «**Bir kimse mümin kardeşlerinden birinin ihtiyacını giderir ve işini bitirirse sanki o kimse bütün ömründe Cenab-ı Hakka hizmet etmiş gibi sevap kazanır.**» buyurmuşlardır.

Diğer bir hadîslerinde de şöyle buyurmuşlardır. «**Bir kimse müslüman kardeşlerinden birinin ihtiyacı uğrunda gece veya gündüz bir saat kadar çalışırsa gerek o işi yapsın ve gerek yapmasın, onun bu hareketi iki ay caminin bir köşesine çekilip ibadet etmekten daha hayırlıdır.**» Ayrıca Peygamberimiz: «**Gerek zalim, gerek mazlûm olsun kardeşine yardım et!**» buyurması üzerine sahabeden bazıları: «Ya Resulellah! Mazlûmu

zulûmden kurtararak yardım edersek de zalim hakkında ne şekilde yardım edelim?» diye sormuşlar. Peygamber Efendimiz de: «**Zulûmde bulunmaktan men' ile ona da yardım etmiş olursunuz.**» buyurmuşlardır.

Evet, zalim alışkanlık haline getirmiş olduğu zulüm üzerinde durduğu halde bırakılıp zulümden men' edilmeyecek olursa, bundan evvel yapmış olduğu zulûmlerden daha nice benzerini yapacağı ve daha pek çok insanı zarara sokacağı ve binaenaleyh mutlaka ya dünya veya ahirette en büyük cezaya uğrayacağı muhakkaktır. Fakat zalim zulmünden men' edilirse, zulmünü çoğaltmaktan ve buna terettüp edecek en şiddetli cezâdan kurtulacağı ortadadır.

Bu ise o adam hakkında çok büyük bir yardım demektir. Bu hadîs-i şeriflerle de Cenab-ı Fahr-i Alem Efendimiz ümmetlerini beden ve hareketle yardıma çağırmaktadır.

Malla yardım :

Müslüman kardeşlerine ve hususiyle onlardan ihtiyaç sahiplerine —ve ihtiyacı tahakkuk ettiği zaman İslâm Hükümetine— teberru', yardım ve borç vermek suretiyle malla yardımda bulunmak, ihtiyaçlarını yerine getirmekten ibarettir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri şöyle buyurmuşlardır: «**Bir kimse diğer bir kimseye muayyen bir zamana kadar borç olmak üzere bir dinar verirse, ödeme müddetine kadar o kimse için her gün sadaka sevabı vardır. Ödeme müddeti geldikten sonra yine bekleyecek olursa her gün o alacak miktarî bir sadaka vermiş gibi ecir ve sevaba nail olur.**»

İşte bu hadîs-i şerîften dolayıdır ki seleften bazıları bütün ömürlerinde hergün borçlu üzerinde olan

alacağı miktarı sadaka vermiş gibi sevaba nail olmak için alacaklısının borcunu ödememesini arzu ederlerdi.

Diğer bir hadîs-i şerîflerinde buyurmuşlardır ki:

«**Allah katında insanların amellerinden en sevgili ve en mu'teberi, bir mü'minin kalbine sevinç vermek veya ondan bir gam ve kederi gidermek veyahutta borcunu ödemek veya karnını doyurmaktır.**»

Başka bir hadîs-i şerîflerinde de: «**İki çeşit çirkin haslet vardır ki onların üstünde daha büyük bir fenalık yoktur. Biri Allah'a şirk koşmak, diğeri kullarına zarar vermektir. İki mümtaz haslet vardır ki onların üstünde de hiç hayır ve iyilik tasavvur olunamaz. Biri Allah'a iman, diğeri de gerek müslim, gerek gayr-i müslim, bütün Allah'ın kullarına fayda verecek hal ve hareketlerde bulunmaktır.**» buyurmuşlardır.

İşte hadîs-i şerîflerle de Cenab-ı Peygamber Efendimiz ümmetlerini malî yardımlara dâvet etmektedir.

İNSANLARIN BİR KANUNA İHTİYAÇLARI

İnsan yaratılış icabı medenîdir, hükmü isbat edilmeye muhtaç meselelerden değilse de bu konuda bir iki söz söylemek isterim. Şöyle ki: Her şahıs için yalnız başına yaşamak mümkün değildir. Çünkü her fert yaşamak hususunda yiyecek ve içeceğe, dış tesirlerden korunmak için elbiseye, yaz ve kışa uyacak bir eve, vahşî hayvanların hücûmlarından koruyucu silâhlara muhtaçdır. Halbuki zikr olunan şeyler esasen mevcut olmayıp her biri bir çeşit san'atların hepsini tahsil edip de yaşamak için muhtaç olduğu her şeyi istihsal edebilmesi mümkün değildir. Bu cümleden olarak hayatın devamına sebep olan bir kilo ekmek elde edebilmek için ilk önce hayvan yetiştirmek ve kullanmak, ikinci olarak marangozluk, üçüncü olarak demircilik, dördüncü olarak çiftçilik, beşinci olarak çulhacılık, altıncı olarak değirmencilik, yedinci olarak ekmekçilik san'atlarını öğrenerek bizzat yapmaya muhtaçdır.

İnsanlardan bir tek şahıs bu san'atları bizzat yapmaya muktedir olamıyacağı cihetle bir kilo ekmek meydana getirmekten acizdir.

Şu halde insan, refah ve saadetle yaşamak hususunda kendi cinsinin yardımına muhtaçdır. Çünkü insanlardan her biri yaşamak için muhtaç olduğu şeyler-

den birini vücuda getirmekle bütün insanların geçim sebebleri kolaylıkla ortaya çıkmış olur. Binaenaleyh insan hayatının idamesi medeniyet ve ictima'a dayanmaktadır.

Medeniyet, —medenî yaşamak için lâzim olan şeyleri başkasına muhtaç olmayarak kendi kendine istihsal eden millet demektir.— ise insanlar arasında muamelât ve münasebatın cereyanını icab edeceği zarurî bir iştir. İnsanlar akıl kuvveti, gazap kuvveti ve şehvet kuvveti adları üç kuvvet üzere yaratılmışlardır. Akıl kuvveti onları dâima bilgi, taat, salât ve kemale sevk ettiğinden buna nazaran insanlar arasında öldürme ve öldürülme, ihtilâf, zulûm ve tecavüz gibi haller husule gelmezse de gazap ve şehvet kuvveti mazarratı def' ve menfaatı celb gibi esaslara hadim bulunduğundan insanlar arasında zulûm ve istibdât münazaa ve mukatele gibi çirkin hal ve hareketlerin meydana gelmesi kat'î bir iştir.

Binaenaleyh bu iki kuvvetin meşru' olmayan şeylere hücumunu ortadan haldırarak tesirlerini yok etmek, sürükleyecekleri zulûm, fesat ve istibdâdın husulüne izin vermemek, insanların medeniyet ve ictima'larını bozacak nakise ve fesatları gidererek onlara tam bir hürriyet vermek, maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî alçaklıklardan, en üstün derecelere yükseltmek için insanlar arasında bir kanunun bulunması lâzım gelir.

Bu kanun ne gibi sıfatı haiz olmalıdır? Bu kanun insanlara bilgi, yardımlaşma adalet, doğruluk, eşitlik ve hürriyet yolarını ve aralarında vuku'a gelecek muamele ve münasebetlerin yapılmasını, faydalı şeyleri istemek ve zararlı şeyleri ortadan kaldırmak yollarını, hasılı bütün hayatî meseleleri her zamanın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde açıklamalıdır.

Bu kanun kim tarafından tanzîm edilmiş olmalı? Bütün insanların maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî olgunluk ve noksanlıkları, menfaat ve zararları göz önüne alınırsa insanları her yönden en üstün dereceye ulaştıracak ve adalet ve insaf dairesinden dışarı bırakmıyacak bir kanun meydana getirmek mümkün değildir. Nitekim şimdiye kadar böyle bir kanun vücuda getirememişlerdir. Çünkü insanların ilim ve araştırmaları buna kâfi değildir. Binaenaleyh bu kanun, olmuş ve olacak küçük ve büyük her şeyi, insanlardan her birinin fayda ve zararlarını ilmi ile kuşatan Allah tarafından konmuş ve tanzîm edilmiş olması lâzımdır.

Bu lüzumdan dolayı Cenab-i Hak, peygamberimizle sırf lütuf ve merhametinden olarak son derece adalet ve insaf üzere bina edilmiş, zulûm ve istibdâdı büsbütün koparıp atan hususi kanunlar göndermiştir.

İlk kanun yapımı

İlâhî kanunların esası Hazreti Adem'de başlayıp Allahın adet ve sünneti ile tedrîcen tekemmül ede-ede kemalde nihayet dereceye ulaştığı halde Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla bütün insanlara gönderilmiştir.

Allah tarafından bütün insanlara gönderilen kanun, Kur'an-ı Kerîm ve Allah'ın kitabıdır.

Kur'an-ı Kerîm, adalet, istikamet, eşitlik, kardeşlik, birlik, san'at, ticaret, maarif, cihat, kötülükleri sindirmek ve suçlulara ceza vermekle emr ederek insanların maddî ve manevî olgunluklarını açıklıyor.

Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın yüce zatını ve sıfatlarını bildirmiş olduğu rızıklar mukabilinde teşekkür ve taat etmek ve Peygamberlerinin hepsini ve ahiret alemini tasdîk etmek hususlarını emr ederek de insanların ma-

nevî ve uhrevî tekemmüllerini beyan buyuruyor.

Binaenaleyh Kur'an-ı Kerîm, insanların her hususta kemale ermelerini üzerine alan büyük bir kanûn-i (anayasa)dır. Kanunların temelidir.

İmdi işlerin intizamı için muhtaç olduğumuz kanunu muhafaza etmek vacibtir. Gerek şeriat, gerekse devlet kanunlarını muhafaza adalet ve doğruluk fikrinde birleşmeye ve bu hususta lâzım gelecek kuvveti kazanmaya bağlıdır. Kuvvet ise, servet, ticaret, san'at ve maarife dayanmaktadır. Bu sebepler İslâm Dini'nin devamına ve yükselmesine medâr olduğundan onları en yüksek derecesine erdirmek bütün Ümmet-i Muhammed'e bir farz olduğu gibi şeriatın bekâ ve icrâ olunmasına bir vesile olacağından onu muhafaza etmek de hepimize farzdır. Şayet bu zikr olunan sebepleri yerine getirmekte kusur edecek olursak bu kusur cemiyet ve dinimizin inkırazına sebep olacağından hepimiz asî ve günâhkâr olacağımız şüphesizdir. Yüce İslâm Dini'nin kuvvet ve bekâsı Kur'an ve dinî hükümlere sarılmakla dır.

Cabir ibni Abdullah (r.a.)'dan rivayet ediliyor ki: **«Resulûllah bize bununla, yani kılıçla vurmamızı, bununla adaleti, yani Kur'anla temin etmeyi emr etti.»**

Demek oluyor ki İslâm millet ve hükümetinin muhafazası için iki büyük kuvvet istihsal etmek lâzım geliyor. Biri kanûn kuvveti, diğeri de askerî kuvvettir. Binaenaleyh «Akıl gibi tedbîr yoktur» hadîsi hareketlerde rehber ittihaz ederek ittihat ve ittifak etmeliyiz. Din ve cemiyetimizin ilerlemesi hususuna elbirliği ile çalışmalıyız. Bir daha esaret boyunduruğuna girmeye çalışmalıyız. Bununla kalmayıp kuvvetimizi genişleterek Avrupa'nın esaretinden de kurtulmaya çalışmalıyız. İşte o zaman tam bir hürriyete nail olmuş oluruz.

ÇALIŞIP KAZANMAK — TEMBELLİK VE ATALET

Çalışmak umumî bir kanundur ki gerek zengin, gerekse fakir, bütün insanların ve belki bütün canlıların o kanuna uymak mecburiyetindedirler. İnsan ancak çalışıp kazanmakla ilim ve servet kazanabilir. Dünya ve ahiret saadeti ancak böyle temin edilebilir. Bir milletin, bir ailenin, bir şahsın refah ile yaşayabilmesi bir memleketin intizamı, bir hükümetin gelişme ve yükselmesi, hasılı insanî olgunluklar ve medenî ilerlemeler hep çalışıp çabalama kanununa itina ve ihtimam ile vücut bulur. İşte bunun içindir ki hem şeriat hem de akıl nazarında çalışma ve iş yapma övülmüş ve bunun zıddı olan tembellik ve atalet kötülenmiş ve çirkin kabul edilmiştir.

Çalışmayı övme ve tembelliği kötüleme hususunda pek çok ayet ve hadîs bize kadar gelmiştir. Bu cümleden olarak Necm suresinin 38. ayetinde şöyle buyurulmuştur: **«İnsan için ancak çalışma ve çabalamasının karşılık ve faydası vardır.»**

Bu ayetten hayırlı işlere koşan her insanın mutlaka çalışmasının ürününe nail olacağı, kötü işlerle bulunanlar da yaptıklarının cezasını göreceği anlaşılmak-

tadır. Ve bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyurulmaktadır: Cenab-ı Hak buyurmuştur ki, «ey kulum elini hareket ettir ki rızkını yaratayım.» Usul ulemasının beyan ettiğine göre işin hakikatı talep olduğundan bu hadîs-i kudsî mucibinde rızkı istemek konusunda her insan çalışıp kazanma ile memur ve mükelleftir.

Hz. Ömer'in: «Ey İnsanlar! Sizden biriniz rızkını talep hususunda «— Ya Rab: Rızkımı ver.» deyip de işsiz-güçsüz oturup durmasın. Bilirsinizki gök altın ve gümüş yagdırmıyor.» güzel sözü İslâm nazarında çalışıp kazanmanın çok mühim ve lüzumlu, tembelliğin de çirkin ve kötü olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

İslâm ulemâsının ileri gelenlerinden İmam Ragıb-ı İsfahanı Hazretleri «ez-Zeria» adlı kitabında diyor ki:

«Hayırlı işleri yapmak bir yönden mubah ise de diğer yönden vaciblerden sayılmaktadır. Çünkü her mükellef, gerçek nimet verici olan Allah'a ibadet etmek mecburiyetindedir. Halbuki bir insan ibadet edebilmek için yiyecek, içecek, giyecek gibi hayatın devamına sebeb olan şeyleri elde etmesi lâzımdır. Büyük Fakîhler tarafından vaz' olunan «Vacibin dayandığı şey de vacibtir.» esas kaidesine göre mükellef olan her şahıs üzerine ibadetler vacib olduğu gibi ibadetin dayandığı şeyler de vacibtir. Bineaneleyh gerek ibadet, gerek dayanağı olan şeyler için çalışıp çabalama lâzım ve vacibtir.»

Allah Tealâ Hazretleri insanları şehevî' aklî ve gazabî kuvvet adları ile üç kuvvet üzere yaratarak diğer yaratıklardan daha üstün kılmıştır. Vakıa şehvet kuvveti menfaat çekiciliği, gazap kuvveti zarar uzaklaştırma ve akıl kuvveti de ilim ve ahlâk güzelliği gibi fazilet ve olgunlukların başlangıç ve kaynağı ise de bu

zikr olunan güçlerin iktizasından olan faziletlerin meydana gelmesi ancak çalışıp çabalamaya bağlıdır. Binaenaleyh her insan dünya ve ahiret saadetine nail olmak, insanî fazilet ve olgunlukları husule getirmek için gücü yettiği kadar çalışıp kazanmakta bulunmak ve mücadelesi sayesinde zilletten şerefe, fakirlik ve zaruretten zenginliğe, celadetten fazîlete nail olup Allah'ın ve insanların indinde mümtaz bir mevki' kazanması lâzımdır.

Tembellik: Saadet ve olgunlaşmanın düşmanı, medeniyet ve terakkînin hasmı, gerileme ve düşüşün yardımcısı, zillet ve sefahatın hâmîsidir.

Şu halde tenbelliği alışkanlık haline getirmiş olanların hem dünya ve hem de ahiret saadetinden mahrûm kılacakları şüphesizdir. İşte bundan dolayı Cenab-ı Peygamber Efendimiz tenbellikten Cenab-ı Hakka sığınıp derdi ki: «**Nefsinden tenbelliği kaldırıp atan kimseye Cenabı Hak rahmet etsin.**»

Çalışıp kazanmaktan uzak, insanların faydalanacağı ilim ve amelden arî ve âtıl kimseler nazarlarını ancak halkın mallarına dikmekte, himmet ve gayretlerini de nefsî arzularına sarfetmekte olduklarından insan cemiyetinden hiç bir ferde iyilik gayesinde bulunmadıklarından şeriat nazarında onlardan alçak hiç bir fert mutasavver değildir.

İnsanlardan tenbel, işsiz ve güçsüz olan kuru kalabalığı insanlar sevmedikleri gibi Allah da sevmez. Zirâ beşerin varlığında beklenen faydalar ve yararlı işler onlardan husule gelmediğinden insaniyet şöyle dursun, hayvanlıktan bile soyunmuş ölüler sınıfından sayılmaya lâyık **olmuşlardır.** **Çünkü** mevcudiyetlerinden insanlık alemi nefret etmekte, tenbeller ile ölüler arasında hiç bir fark yoktur.

İnsanın varlığından istenen, insanlığa yardımcı olan üç çeşit işin meydana gelmesidir. Biri **«Sizi yeryüzünde yaratıp orayı imar etmenizi dileyen O'dur.»** (Hûd: 61) ayeti ile beyan buyurulan geçim kolaylığı ve kulların refaha ulaşmasını iktiza eden yeryüzünün imarıdır. Diğeri **»Yeryüzünde sizi onların yerine halife kılması umulur.»** (A'raf: 129) ayeti ile beyan buyurulan ve insanların adalet, ihsan rahat, huzur ve emniyetini içine alan hilâfettir. Üçüncüsü de **«Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır.»** (ez-Zirayat: 56) ayeti ile beyan buyurulan ve ebedî saadeti icab eden ibadet ve ma'rifettir. İşte insanlığın yaratılmasının hikmeti bu işlerin meydana gelmesidir.

Şu halde insanların ya yeryüzünü imar, ya siyaset, yahut ibadet ve ma'rifetle uğraşmaları lâzımdır. Binaenaleyh arazinin imarına, siyasete, ibadet ve ma'rifete elverişli olmayan kimseler dünyada kuru bir kalabalıktan ibaret olup insanlık cemiyetine bir yük ve ağırlıktırlar.

Bu şahısların bütün insanlığa pek çok zararları vardır. Çünkü bütün insanlık manevî bir şahış yerinde olup insan fertleri de o şahsın azaları yerindedir. Bir kimsenin azasından, bir uzvunun, meselâ gözünün muattal olması bütün vücudunda zarar meydana getireceği gibi insanlık cemiyeti içinde hususî vazifesini yerine getirmeyen muattal aza yüzünden de umuma pek büyük zarar meydana gelmektedir. Zirâ insanların hepsinde faaliyet, gayret ve himmet bulunursa bütün cemiyet dehşetli bir güç kazanıp bu sayede pek çok faydalar elde edeceği şüphesizdir.

Binaenaleyh elde edilmesi mümkün olabilen fay-

daların husulüne engel olacak tembel azaları islâh etmeye gayret etmek lâzımdır.

Ulemânın büyüklerinden bazıları demiştir ki:

«Üç şeyi ortadan kaldırmak için çare yoktur: 1 — İhtiyarlık halinde iken hastalık, 2 — Hased (cimrilik)e yakın olan düşmanlık, 3 — Tenbelliğe yakın fakirlik ve zarurettir.»

Binaenaleyh fakirlik ve zaruretten kurtulmanın başlıca çaresi tenbelliği terk ile çalışmak ve iş işlemektir.

ESBAB-I ZAHİREYE TEŞEBBÜS TEVEKKÜLE ENGEL DEĞİLDİR

Yüce İslâm Dini nazarında esbab-ı zahireye teşebbüs ve kesp tevekküle engel değildir .

Zirâ tevekkül, işi ve gücü büsbütün terk edip bomboş durmak demek değil, aksine açık ve tabiî sebeblere riayet ve tevessül etmekle beraber ona asla itimat etmeyerek ve gerçek tesîrlerini beklemeyerek her işte Allah'ın kudret ve fi'line itimat ve dünya ve ahirete ait gayelerin meydana gelmesini Allah'a havale etmek demektir. Bu manâda tevekkülde gerçek tesir itikat ve maksadın husulünde vücutlarına itimat etmeksizin bir çeşit sebeblere tevessül lâzımdır.

Peygamber Efendimiz'in: «**Lâyikıyle Cenab-ı Hakka tevekkül etmiş olaydınız kuşların rızıklandıkları gibi rızıklanırdınız. Sabahleyin aç olarak kalkar kuşlar akşamleyin tok oldukları halde yuvalarına dönüyorlar.**» hadîs-i şerîfi bu iddianın doğruluğuna delâlet etmektedir.

Zirâ kuşlar Allah'ın kudretine itimattan başka hiç bir şey dayanakları bulunmadığı halde sabah olunca hemen yuvalarından çıkıp çalışıp araştırmalarla rızıklarına nail oluyorlar.

İnsanlar da kuşlar gibi rızıklarını istihsal konusunda ancak Allah'a itimat edip çalışma ve araştırmalarda bulunur ve çalışıp çabalarlarsa şüphe yoktur ki rızıklarına nail olurlar.

Bir de devesini kıra salıverip de Cenab-ı Hakka mütevekkilim, diyen bir çöl arabına hitaben Hz. Peygamber Efendimizin: **«Deveni bağla da sonra Cenab-ı Hakka mütevekkil ol.»** sözü bu iddianın doğruluğu hakkında açık bir delildir.

Hz. Ebu Bekr'in hilâfetinin ilk yıllarındaki hareketi bu meseleyi gayet açık bir şekilde izah etmektedir:

Hz. Ebu Bekir (r.a.) Hazretleri halîfe seçildiğinin ertesi sabahı eline bir arşın, koltuğu altına bir top bez alıp çarşıya gitti. Malını satmak için bağırmaya başladı. Sahabîler, Halîfenin bu halinden memnun olmadıklarından dediler ki: «Hilâfet Makamına tayin olunduğun halde nasıl oluyor da halâ bezzazlık ediyorsun?» Hz. Halîfe Ebu Bekir buyurdular ki: «Beni çoluk-çocuğumun nafakasını çalışıp kazanmaktan alıkoymayınız. Zirâ hukuklarına riayet edemediğimden dolayı onları helâk edecek olursam teb'amdan başkalarının hukukuna asla riayet etmeyip onları büsbütün mahv ve helâk etmiş olurum.»

Bunun üzerine sahabîler Halîfe'nin çoluk- çocuğuna yetecek miktarda müslümanların hazinesinden (Beytü'l-Mal) para tahsîs ettiler. Daha sonra Hazre-i Halîfe de ticaretten vaz geçip bütün vakitlerinde müminlerin işleri ile meşgul oldu. Hz. Ebu Bekir tevekkül edenlerin en yüksek tabakasında bulunduğu halde çoluk-çocuğunun rızkını temin etmek hususunda çalışma ile meşgul olması görünen dış sebeblere tevessülün

tevekküle engel olmadığını gayet açık bir şekilde göstermektedir. (1)

Bir de evliyâdan bir zat, kasaba ve köyleri terk edip tenhâ bir dağa gider. Orada yedi gün kalır. Rızkı Allah tarafından vasıtasız gönderilinceye kadar kimseden bir şey istememeyi azmeder.

Allah tarafından bir şeye nail olamayıp açlıktan öleceğini anlayınca der ki: «Ya Rab! Beni hıfz ve himaye edeceksen taksim edilmiş olan rızkımı bir vasıta olmadan gönder. Yok eğer böyle ihsan buyurmayacaksan ruhumu hemen al.» Allah tarafından: «**İzzet ve azametime yemin ederim ki şehir ve köylerden birine gidip insanlar arasında bulunmadıkça rızkını vermem.**» diye ilham olunur. Bunabinaen bu veli o civara yakın bir beldeye gider. Ne zaman ki o bölgeye dahil olur, halktan biri yemek, diğeri su getirir. Yemeği yer, suyu

---

(1) Hz. Ebu Bekir ile sahabe-i kirâm arasında ceryan etmiş olan bu vak'adan iki mühim hüküm çıkarılabilir: İlk olarak, zulûm ve fısk şöyle dursun Hilâfet Makamı'na lâyık olmayan bir hal bile halifeden sadır olsa halkın halifeyi men' etmeye selâhiyeti vardır. Zirâ sahabiler hilâfet makamında bulunan zâta kazanma ve ticareti yakıştıramadıkları için Halife Hazreti Ebu Bekir Sıddık (r.a.)'ı ticaretten men' etmişlerdir.

İkinci olarak, Milletin müsaadesi bulunmadıkça gerek halife, gerek diğer hükümet memurları müslümanların Beytü'l-Mâl'inden bir akçe bile almaya selâhiyetli değildir. Çünkü sahabîlerin müsaadesi bulunmaksızın Hazreti Sıddık (r.a.) Beytü'l-Mâl'den hiç bir şey alamadığı gibi izinden sonra da sahabilerin tayin ettikleri miktardan fazla bir şey almamıştır.

Binaenaleyh gerek maliye cihetinde gerek diğer cihetlerde milletin hükümet üzerinde şer'î bakımdan murakabe ve hakimiyet hakkı olduğunu bu vak'a ortaya koymaktadır.

içer. Fakat Cenab-ı Hakkın bu muamelesinden kalbinde bir teessür meydana geldiğinden Cenab-ı Hak tarafın dan: «**Ey kulum! Dünyadan züht ve yüz çevirmen yüzünden benim hikmetimi gidermek mi istiyorsun? Biliyor musun ki kulumu kullarım vasıtasıyla rızıklandırmak, bir vasıta olmadan kudret elimle rızıklandırmaktan bana daha sevgilidir.**» diye tekrar ilham olunur.

İşte bu defa da görünen sebeblere tevessülün tevekküle engel olmadığı ve belki maksadın husulü için sebeblere teşebbüs lâzım olduğunu göstermektedir.

Bir de fıkıh kitablarında açıklandığına göre İslâm Dini nazarında her mükellef hayatının devamı müddetince gerek kendisinin, gerek çoluk-çocuğunun nafakasını temin etmek uğrunda çalışması vacibtir. Binaenaleyh çalışıp kazanmaya gücü yeten kimsenin su ve yiyecek hiç bir şey bulunmayan ve kimsenin geçmek ihtimali bulunmayan bir dağ başına gidip orada tevekkül etmiş olarak oturması ve çalışmaya gücü olmayan bir şahsın da bir şehir veya köyde bir eve girip kimsenin bilemiyeceği bir şekilde evin kapısını kapatıp durması intihar ve nefsinin helâk olmasına çalışmak demek olduğu dış sebeblere başvurmakla vücut bulabilir. Meselâ bir insan önünde bulunan yemeğe elini uzatıp lokmayı ağzına alarak çiğneyip yutmak o kimsede Cenab-ı Hakkın tokluk halk etmesi, yeri sürüp tohum ekmekle ekin yaratması, erkeğin kadınla teması ile çocuk yaratması, ticaret ve san'at gibi bir çeşit kazançta bulunmakla servet yaratması, parça parça dış sebeblerdendir. Binaenaleyh bir kimse «Ben görünen sebeblerden hiç birine teşebbüs etmem. Çünkü Allah'a mütevekkilim. Tevekkülün şartı çalışma ve hareketi terk etmektir. Teşebbüs sebebleri ise çalışma ve harekettir. Hiç bir şekilde çalışma ve harekette bulunmadığım ve hiç bir çeşit es-

baba teşebbüs etmediğim halde Allah karnımı doyurur, çocuk, ekin ve servet verir, okumadan alim, yazmadan yazıcı olurum.» Batıl kanaatinde bulunursa o adam Allah'ın sebebleri yaratmadaki hikmetlerini terk, İlahi sünnet ve adetine cahillik göstermesi olur ki bu da apaçık bir cinnettir. Aslâ tevekkül değildir.

Çünkü Allah Tealâ Hazretleri yüce peygamberlerine mu'cize olarak, yüce velîlerine keramet olarak sebeblerin üstünde, İlahî sünnet ve adetinin hılâfında yarattığı şeylerden başka hiç bir kimse için sebebsiz bir şeyi yaratmamış ve yaratmaz. Zirâ Cenab-ı Hakkın sünnet ve adeti değişmez bir kanun olduğu «Allah'ın sünnetinde-kanununda- bir değişiklik bulamazsın.» ayeti ile kanunlaşmış bulunmaktadır. Son söz olarak arz ettiğim şer'î delîl ve dinî hakîkatlardan anlaşılıyor ki şeriat nazarında tevekkül; elile çalışmayı, aklı ile tedbîri bırakıp cansızlar gibi durmak demek değildir. İnsan bütün işlerde Allah'ın kudret ve fi'line itimat ve bütün dinî ve dünyevî gayelerin meydana gelmesini Allah'a havale ederek zahirî sebeblerden birtek sebebe tevessül etmelidir. Şu kadar var ki teşübbüs olunan sebeblerin müsebbiblerinden te'sîri Allah'ın dilemesine havele olunmalı. Çünkü sebeblerin müsebbiblerinde tesîri Allah'ın dilemesi ile şart kılınmıştır.

Zirâ muhakkîk ulemâya göre Allah sebeblerde te'sîr edici kuvvet, müsebbiblerde de mukabil bir kuvvet koymuştur ki sebeblerin müsebbiblerde te'sîri kendiliğinden olmayıp işte o müessir kuvvet vasıtasıyledir. Müessir kuvvetin te'sîri ile İlahî izin ve iradeye mütevakkıftır. Eğer İlâhî izin olursa te'sîr eder, olmazsa ne zahirî sebeblere ne de o kuvvet, o müessîr kuvvete te'sîr edebilir.

Artık arz olunan tafsîlât ile esbaba tevessül ve tevekkül mes'elelerinin hakîkatı açıklık kazandıktan son-

ra Müslümanları bazılarında toplamkta olan zahirî sebeblere tevessül olunmayarak rızk ve servet beklemek bâtıl fikrinin kaynağını araştıralım: Ahvalin harinelerinden anlaşıldığına göre zikr olunan fiikr, esbaba tevessül ile tevekkülün şeriat nazarında ne demek olduğunu bilmeyen ve bu iki mühim meselenin arasını ayırma ve ayırt etmeye muktedir olmayan cahil kimselerle şer'î ahkâm ve kaidelere vakıf olmayan, bilgileri şunun bunun kerametini nakle münhasır kılan tembellik sebebiyle kazanç ve ticaretten mahrûm olan dervişler tarafından verilmiş olduğunu zannetmekteyim. Yoksa şeriat, değil bu gibi kanaatleri tecvîz etmek, kat'î şekilde yasaklayıp haram kılmaktadır.

Şer'î hakîkatlardan, dinî meselelerden nasipsiz oldukları halde bu fikrin İslâm Dini tarafından verilmiş bulunluğunu ve bundan dolayı İslâm Dini'nin terakkîye manî olduğunu sanan bazı cehele ve zayıfların hezeyanları, İslâm Dini'ne bühtan ve açık bir küfürdür.

KAZANÇ, KARA VE DENİZ TİCARETİ, SAN'AT, ZİRAAT, MADENCİLİK SEYAHAT

Bir millet ve hükümetin terakkî edip diğer milletlerin zulûm ve esaretinden ve onlara muhtaç olmaktan kurtulması için bütün hükümet mensupları ahlâklarını düzelttikten ve bunun neticesi olarak ittifak ve ittihat ettikten, gerek hükümet memurları ve gerekse halkın şer'î ve kanunî bakımdan tayin edilmiş olan umûmî ve hususî vazifelerine tamamiyle riayette bulunduktan sonra malî gücünü en yüksek seviyeye ulaştırmak hususunda son derece çalışıp gayret etmesi lâzımdır.

İslâm Dini nazarında malî gücün — ekonominin — ehemmiyetine ticaret san'at, ziraat, maden işletmeciliği gibi geçim usûl ve esâsları, servet, sebeb ve kaynaklarını istihsal ve elde etmek yollarını araştırma ve kolaylaştırma ve bu uğurda sefer ve seyahatte bulunmanın meşru' ve doğru olduğuna kitap, sünnet, icmâ'- ve eserler delâlet etmektedir.

Kazanç ve ticaretin meşru' ve en doğru yol olduğuna Allah'ın kitabından pek çok ayetler delâlet etmektedir.

Bu cümleden olarak Bakarâ sûresinin 197.: «**Hac mevsiminde ticaret ederek Rabbinizden helâl rızık ta-**

lep etmenizde günâh yoktur.» ayeti bu iddiaya açık bir delildir.

. Peygamberimiz zamanında Mekke civarında Ukkâz, Mecenne, Zû'l-Mecâz adlı yerlerde Hac mevsiminde panayırlar kurulur, ticaret yapılır, şehir ve köy halkı ekseriya geçimlerini o mahallerden temin ederlerdi.

Halk müslümanlıkla şereflendikten sonra, İslâm Dini Arap yarımadasında yayılmaya başladığı zaman Müslümanlar Hac mevsiminde bu panayırlarda ticreti çirkin bir iş gördüklerinden bu günlerde ticaretle uğraşmanın şeriat nazarında ne merkezde olduğunu Cenab-ı Peygamber Efendimizden sordular. Bunun üzerine Bakarâ sûresinin yukarıda zikr olunan âyeti nazil olarak gerek Hâc günlerinde, gerek diğer günlerde, gerek Haremeyn'de gerekse diğer yerlerde ticaretin mübah ve meşru' olduğu beyan buyuruldu.

Müzemmil sûresinin 19. Ayeti : «**Allah bildi ki sizden bazıları hasta olacağından, diğer bazıları da Allah'ın fazlından ticaret veya ilim tahsil etmek için yeryüzünde yolculuk halinde bulunacağından, diğer bir sınıfı da Allah Yolunda cihat ve kital ile uğraşacağından gece namazı kılmaktan aciz olurlar.**» âyeti de şeriat nazarında Allah yolunda cihat ve muharebe edenlerin derecesi ile çoluk - çocuğuna geçim temin etmek, ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak, hayırlı işlerde sarf etmek için helâl mal kazanmak üzere yolculukta bulunanların derecesi müsavî ve helâl mal kazanmak Allah yolunda cihad'a eşit olduğuna delâlet etmektedir.

Cum'a sûresinin 10. Ayeti: «**Cum'a günü cum'a namazını edâ ettiğiniz zaman —ticaret, ziraat sanat, ibadet, ziyaret ve sair muhtaç olduğunuz hususlar için— yeryüzüne dağılınız. Allah'ın fazlından helâl rızık, salih evlâd ve faydalı ilim isteyiniz.**» ayeti de Cum'a gü-

nü, cum'a namazının kılındığı vaktin dışında kazanç yollarının birisi ile rızkını talep etmenin makbul ve dosdoğru olduğunu göstermektedir.

Bu ayetten anlaşılıyor ki Cum'a günü yalnız cum'a namazı kılınacağı vakit ticaret, san'at, ziraat gibi geçim ve kazanç işlerinden biri ile uğraşma şeriat nazarında yasak ve harama yakın bir mekrûh olup bundan başka hiç bir, gün, bir saat, bir dakika bile müslümanla rçalışıp kazanmaktan men, edilmemişlerdir.

Şu halde demek oluyor ki müslümanların cahillerinin «Cum'a günü iş tutmak caiz değildir.» tarzındaki anlayışları şeriat ahkâmına büsbütün muhalif ve gayr-i müslimlerden alınma cahilce bir adettir. Yoksa İslâm Dini hiç bir zaman insanların ihmal edilmiş, işsiz ve güçsüz olmasını kabul etmiş değildri.

Bakarâ sûresinden nakledilen âyet, mutlaka ticaretin, Müzemmil ve Cum'a sûrelerinden nakledilen ayetlerde kara ticaretinin, Fâtır sûresinin 13. Ayeti: **«Acı ve tatlı denizlerde vapur ve gemiler suyu yararak yürüdüğünü görüyorsunuz. Denizlerde Allah'ın fazlından helâl rızık talep etmeniz için Rabbiniz suyu yardırarak gemileri hareket ettirdi. Ta ki nimetlerine karşı şükr edesiniz.»** âyeti de deniz ticaretinin meşru' ve dosdoğru kabul edildiğine delâlet etmektedir. Binaenaleyh Kitabullah ile hem karada hem denizde mutlaka ticaretin mübâb ve meşru' kabul edildiği sabit olmuş oldu.

Şeriat nazarında kazancın meşru' ve doğruluğuna pek çok hadîs de delâlet etmekte olduğundan bazılarını burada zikr edeceğiz :

«İlmi talep ve tahsil etmek her kadın ve erkek müslümana farz olduğu gibi helâl rızık ve kazanç talep etmek de kadın ve erkek müslümana farzdır.»

«Farz olan namazı kıldıktan sonra rızık ve kazanç talep etmek bir farzdan sonra diğer bir farzdır.»

Bu hadîsler insanın kendine, çoluk - çocuğuna, borçunu ödemeye yetecek miktarda helâl kazanç ve rızık isteğinde bulunmanın her kadın ve erkek müslüman üzerine farz olduğuna delâlet etmektedir.

«Bir kimsenin meşruiyet üzere rızkını kazanması Allah yolunda cihad demektir.»

«Bir kimse helâl rızık temin etmekten dolayı yorgun olarak gecelerse küçük günâhları affa uğramış olduğu halde gecelemiş olur. —Zirâ helâl rızık talep etmek, sevabta Allah yolunda cihad derecesindensir.—»

«Bir kimse kendini dilencilikten kurtarmak, çoluk - çocuğunun nafakasını tedârik etmek, komşularına ve kendi cinsine ihsan etmek için helâl mal isterse, kıyamet gününde yüzü ayın ondördüncü gecesi gibi nurlu olduğu halde Allah'ın huzuruna gelir.»

Buraya kadar arz olunan hadîsler, mutlaka kazanç çeşitlerinin faziletine, kazanç ile meşgul olanların Allah katında derecelerinin yüceliğine delâlet etmektedir.

«Çarşılar Allah'ın kurulmuş sofraları gibidir. Her kim alış - veriş için giderse oraya, ondan bir nimete nail olur.»

«Doğru ve emîn tüccar kıyamet gününde peygamberler, sadıklar ve şehîtler ile beraber haşr olacaktır.»

«Rızkın onda dokuzu ticarette, bir de hayvan yetiştirmektedir.»

Bu hadîs-i şerîfler de ticaretin fazîlet ve ehemmiyetine, tüccarın Allah katında derecesinin yükseldiğine delâlet ettiği gibi hayvan yetiştirmenin ehemmiyet ve doğruluğuna da işaret etmektedir.

İslâm Dini nazarında kazanç ve ticaretin teşvik

edildiğine ümmetin büyüklerinin pek çok eseri delâlet etmektedir. Bu cümleden olarak Lokman Hekîm oğluna vasiyet ederek demiştir ki :

«Ey oğlum! Helâl mal kazanarak fakirlik ve ihtiyaçtan kurtulmaya çalış. Çünkü fakirliğe uğrayan kimseye üç çeşit haslet âriz olur : 1) Din'de zayıflık : Zirâ fakirlik ve zaruret, küfre daha yakındır. 2) Akılda noksanlık : Çünkü geçimlerini temîn edememek yüzünden fakir olanların zihinlerinde durgunluk, tedbîrlerinde noksanlık bulunur. 3) İnsanlar arasında mürüvvet ve insaniyet zail olup halkın istihfâf ve tahkîrlerine hedef olurlar. Binaenaleyh dünyayı büsbütün terk edip de insanlık haysiyetini ayaklar altına almak, rızkını şunun bunun üzerine yükletmek, gözünü alemin keselerine dikmek akıl ve şeriatın kabul edeceği şeylerden değildir.»

Bir kısım halk tarafından «Evinde veya bir mescidde oturup da (rızkım gelinceye kadar hiç bir iş ile olmam) diyen kimse hakkında ne buyuruyorsunuz?» diye İmam-ı Ahmed'e sorulduğunda İmam Hazretleri buyurmuş ki : «O İslâm şeriatını bilmeyen kimsedir. Zirâ Peygamber Efendimiz'in» Cenab-ı Hak rızkımı mızrak ve kılıcım sayesinde sağladı. «şerefli sözünü işitmedi mi?»

Ümmetin büyüklerinden Ebû Kilâbe Hazretleri bir kişiye demiş ki: «Seni geçimini temin uğrunda görmek, mescid köşelerinde görmekten bana daha sevgilidir.» Yani Ebû Kilâbe Hazretleri demek istiyor ki, her insan geçimini teminle meşgul olması cami' köşelerine çekilip de zikr ve nafile ibadetle meşgul olmasından daha hayırlıdır. Zirâ geçimini temîn etmek insana farzdır. Farz ile iştigâl ise nafile ile iştigâlden hayırlı olacağı açık bir iştir. Şu kadar var ki geçimini talep için farzları terk caiz değildir.

Evliyau'llahın büyüklerinden İbrahim bin Edhem Hazretlerinden sorulmuş ki: «Dosdoğru hareket eden tacir mi hayırlıdır, yoksa dünyadan feragat edip ibadetle meşgul olanlar mı hayırlıdır?» Bu büyük veli buyurmuş ki:

«Doğruluk sahibi tacir hayırlıdır. Zirâ dosdoğru tacir dâima şeytan ile cihat ve gazâda bulunuyor. Çünkü ölçmek ve tartmak hususlarında noksan verip fazla almak, vermede hile yapmakta şeytan her zaman ona vesvese veriyor. Doğrluluk sahibi tüccar ise istikametinde metanet ve sebat göstererek şeytana karşı koyduğu için hergün cihad sevabına nail oluyor. İşte bu yönden bu tacir geçimini başkalarının keselerine yükleyip sırf ibadetle meşgul olanlardan hayırlıdır.»

Ümmetin büyüklerinin bu zikr olunan eserleri de İslâm Dini nazarında çalışmanın ehemmiyetli ve gerekli olduğuna şehadet etmektedir.

MESLEK VE SANAYİ'

İnsanların medenî ve ictimaî olarak yaşayabilmeleri için zarurî olarak muhtaç oldukları san'at yolları beştir: Çiftçilik, dokumacılık, inşaatçılık, hayvancılık ve avcılık. Yemek için çiftçilik, yani recberliğe, elbise için çulhacılık, yani dokumacılığa, mesken için binaya, binmek ve yemek için çobanlığa, bir de faydalanmak için aslâ insanını gayreti bulunmayarak sırf Allah'ın yaratması ile hasıl olan avlanma, nebat, ağaç, taş ve madenler istihsal etmekten ibaret olan avcılık san'atına, hayatı devam ettirme ve geçimini düzenleme hususlarında insanların şiddetli bir şekilde ihtiyaçları vardır.

Bu san'atları elde edebilmek, pek çok araç ve gerece sahip olmaya bağlıdır. Araç ve gereçler ise ya ağaçlardan, ya demir, bakır, kurşun gibi madenlerden veyahut hayvan derilerinden elde edilir. Binaenaleyh bu mesleklerin meydana gelmesi için dülger ve marangozluk, demircilik ve terzilik adı ile üç san'ata daha ihtiyaç vardır.

Marangoz ile ağaçtan, demirci ile demir ve sair madenlerden, terzi ile de hayvan derilerinden, yünlerinden, pamuktan insanların muhtaç oldukları şeyleri yapanları kastediyoruz. Zirâ maksadımız san'atların sa-

yılarını değil, sanayi'in cinslerini açıklamaktır. Binaenaleyh san'atın usûl ve esası arz olunan bu sekiz cinse inhisar etmektedir. Sayılarına gelince, bir sınırlamaya bağlı olmayıp günden güne çoğalmaktadır.

San'atın usûlü insanlara arasında ilk olarak Allah'ın ilhamı ile meydana gelmiş, daha sonra çalışma, öğrenme, fikir birliği ve zamanın geçmesi ile sınıf ve sayıları derece derece kuvveden fi'le çıkarak en yüksek derecesine ulaşmaya başlamıştır.

İleride açıklanacağı üzere Allah'ın emri ve Cebrail'in öğretmesi ile bütün peygamberlerin her biri tarafından faydalı meslek ve san'atların bireri meydana getirilmiştir. İşte bunun içindir ki gönderilmiş şeriatların hepsinde meslek ve san'ata itinâ hususuna insanlar tertib ve teşvîk olunmuştur.

Yüce İslâm Şeriatında da meslek ve san'ata itina ve ihtimam hususunda pek çok hadîs-i şerîf varid olmuştur. Bu cümleden olarak Cenab-ı Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki: **«Halka muhtaç olmamak için bir meslek öğrenin kulunu Allah sever.», «Cenab-ı Hak san'atkâr olan mü'minin sever.»** ve **«Meslek ve san'at fakirli kve zarurete dûçar olmaktan emîn kılar.»**

Yani san'at ehli olanlar için fakirlik ve zarurete düşmek korkusu olmaz, demektir. Bu hadîsler şeriat nazarında meslek ve sanatın makbul ve doğruluğuna, üstünlük ve lüzumuna insanları irşat etmektedir.

Bu arz olunan güzel san'atlardan her biri kendine has bir öğrenme ve hayli yorgunluk ve meşekkat ile elde edilebilir. Halbuki insanlardan bazıları genç yaşlarda iken hiç bir san'at ve eğitim ile meşgul olmayıp gafilce vakitlerini geçirmekle meslek ve sanayi'de kusur ve acizlerinden dolayı geçimlerini temin etmekten aciz kalıp başkalarının kazançlarından istifade ve yemeye muhtaç olurlar.

İşte buna binaen insanlar arasında iki cimri sınıf baş gösterip meydana gelir ki biri hırsızlık, diğeri hile ve dalâverâ ile insanların mallarını ellerinden almak sanatıdır.

Bu iki sınıf sahibleri başkalarının kazançlarından yemek ve istifade etmekte birleştikten sonra almak ve alıp yemekte ayrılır: Hırsızın, yol kesiciliği, eşkiyâ, yankesici, kefenn-soyucu adları ile cinsleri vardır. Hîle ve desîse ile halkın mallarını ellerinden alanlar da pek çok sınıflara ayrılırlar: Bazıları çocuklarının gözlerini çıkarmak ,el ve ayaklarını kırmak gibi cinayetlerde bulunmak, bazıları da körlük, topallık, cinnet giib haller göstermek şekilleri ile insanların merhametini çekerek ellerinden mallarını almaya çalışırlar. Bazıları sihirbazlık, hokkabazlık, karagözcülük vasıtasiyle acayip söz ve hareketler ortaya koyup halkın nazar ve hayretlerini çekerek mallarını almak için mücadele ederler. Bazıları da güzel seslerle şiirler, şarkılar ve türküler okuyarak, bazıları da çalgı çalarak, fal ve kur'a atarak halkın vaziyetini elde etmeye çalışırlar.

İmamı Gazalî aHzretleri diyor ki: «İkinci çeşidin iki bin'i mütecaviz sınıfı vardır ki hepsi geçim için dakîk bir fikirle

«**Allah katında sizin en hayırlınız, dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmeyen ve halk üzerine yük ve ağırlık olmayanınızdır.**» hadîs-i şerîfince arz olunan bu çirkin sınıf sahibleri bütün mensupları ile halk üzerine yük ve külfet olduklarından insanların hayırsızı olmakla beraber çalışıp kazanmayı terk ederek gözlerini halkın mallarına diktiklerinden cemiyete pek muzırdırlar. Binaenaleyh halkın malarını, kulların ahlâkını ve memleketin asayişini korumak için

bu tembel, hîlekâr, zararlı gûrûhunu islâh etmek idareciler (halîfeler) üzerine vacibtir.

«İnsanlardan hiç bir fert kendi elile kazandığı yemekten hayırlı hiç bir yemek yemiş değildir. Hazreti Dâvut da kendi elile kazandığını yerdi.» hadîs-i şerîfi şeriat nazarında şahıs bir san'at ve ticaretle iştigal ederek geçimini teminle kendi kazandığından ve el emeğinden yemesi lâzım geldiğine ve bu şekilde kazanılan yemeğin şüpheden kurtulumş, helâl ve bereketi haiz bulunduğuna halkı teşvi ketmektedir. İşte bu esasa binaendir ki Peygamber Efendimiz ve diğer peygamberler rızıklarını elleri ile kazanıp kendi kazançlarından yerlerdi.

Peygamberlerin sanatı

İnsanlardan en önce çalışıp kazanan beşerin babası Hazreti Adem olmuştur. Zirâ Hz. Adem cennetten yeryüzüne indirildiği zaman Cebrail (a.s.) buğday getirip, toprağa ekmesini emr etti. Bunabinaen Hz. Adem ekini eker, sular, biçer, döver, öğütür, hamur yoğurup ekmek yapar, bu suretle kendi el emeğinden yerdi. Hz. Şid (a.s.) halfâç idi. Hz. İdris (a.s.) kâtip ve terzi idi. Hz. Nûh (a.s.) marangoz idi. Hz. Hûd (a.s.) tacîr idi. Hz. İbrahim (a.s.) sütçü ve bezzaz (manifaturacı) idi. Hz. İsmail (a.s.) avcı idi. Hz. Yusuf (a.s.) saatçı idi. Hz. İshak (a.s.) ve Hz. Musâ (a.s.) çoban idi. Hz Zülkifl (a.s.) ekmekçi idi. Hz İlyas (a.s.) dokumacı idi. Hz. Davut (a.s.) harp ve cenk için zırh yapardı. Hz. Süleyman (a.s.) hurma yaprağından zenbil örerdi. Hz. Ermiya (a.s.) cerrah idi. Hz. Lokman (a.s.) hekîm idi. Hz. İsa (a.s.) tabîb idi. Efendimiz Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) çocukluk çağlarında koyun güderdi. Nübüvvetten evvel Hz. Hatice (r. anha)'nın

malları ile ticaret ederdi. Nübüvvetten sonra **«Cenab-ı Hak rızkımı mızrak ve kılıcım sayesinde kıldı.»** hadîs-i şerîfi muktezasınca küffar ile muharebe edip el emeğinin meyvası olan ganimet malı ile geçinirdi. Fakat Peygamber Efendimiz ehl-i beytinin nafakasından başka kazancından hiç bir şey bırakmayıp hepsini Allah yolunda harcardı. Binaenaleyh Peygamber Efendimizin fakirlik ve zarureti ihtiyarî idi. Sair halkın fakirlik ve zarureti gib zarurî değldir.

Ashab-i Kirâm Hazretleri de rızkını talep konusunda son derece gayret gösterip kendi el emeklerini yemeğe ehemmiyet verirlerdi. İşte bundan dolayı sahabîler servet ve zenginlik hususunda, gelip geçmiş milletleri geçmişlerdir. Bu cümleden olarak cennetle müjdelenmiş on yüce zattan biri olan Zübeyr İbnü'l-Avvam Hazretleri vefatlarında bin at, bin cariye geriye bırakmakla beraber terk ettiği diğer mallarının kıymeti büyük bir yekün teşkil etmekteydi. Hz. Talhâ'nın Irak'ta mevcut olan emlâk ve akarından behergün bin altın, başka yerdeki mülklerinden de pek çok irad hasıl olmaktaydı. Abdurrahman bin Avf Hazretleri de bin at, bin deve, on bin koyuna sahip olduğu halde vefatlarında terekesinin dörtte biri 84.000 altına ulaşmıştı. Hz. Osman da servet sahibi idi. Hatta vefatlarında bir milyon dirhem ve bir milyonu mütecaviz dinar terk ettiği rivayet edilmiştir. Hasılı çalışıp kazanma peygamberler, sahabîler, alimler ve hakîmler, ile hürmet olunan büyük insanların mesleği olup fakirlik ve zarurete uğrayıp, halka ihtiyaç korkusundan dolayı, işsiz, sanatsız bulunmaktan bütün insanları men' ederlerdi.

Artık bunca izahlardan anlaşılmış oluyor ki, zahîd aslâ malı olmayan kimse demek değil, belki bütün dünya malı kendisinin olsa bile mal ile kalbi meşgul olmayan kimse demektir. İşte bunun için İmamı Ali (k.v.)

Hazretleri buyurmuşlardır ki: «Bir kimse yeryüzünde bulunan bütün şeyleri alıp onlarla Allah'ın rızasını murat ederse Cenab-ı Haktan yüz çevirmiş sayılmaz.» Binaenaleyh insanın bütün durgunluk ve hareketleri Allah için, yani doğrudan doğruya ibadet için yahut ibadete tayin edilmiş olan şeyler için olur ve mal kazanmak hususunda sıkıntı ve sarfında da israf etmeyip, helâlden kazanır ve yerine sarf eder, kalbi de mal ile aslâ meşgul bulunmazsa bütün dünya malına malik olsa bile zühd ve tekvâsına aslâ halel gelmez. Nübüvvet rütbesi ile beraber Hz. Süleyman (a.s.)'a ihsan buyurulan büyük mülk ve cennetle müjdelenmiş oldukları halde, bu müjdelenmiş on zatın malik oldukları büyük servetler hatıra getirilince anlaşılır ki züht ve tekvâ, insan kalbinin dünya işleri sevgisi ile meşgul olmamasından ibarettir. Yoksa malsız, mülksüz, başı-boş bulunmak demek değildir.

Gerçekte «**Mutlaka mal ve evlâdınız sizin için bir fitnedir.**» (Tegabûn: 15) ayeti ile mal ve evlâd takbîh olunmuşsa da «**Eğer mal bırakıyorsa...**» (Bakara: 180), «**Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi.**» (Kehf: 82) ayetleri ve «**Salih insan için, salih mal ne güzeldir.**» hadîs-i şerîfi ile de Allah'a ulaşmaya vesîle olduğuna nazaran mal övülmüş ve takdîr olunmuştur. Binaenaleyh zem ciheti başka, medh ciheti de başkadır. O halde Müslümanların çocuklarında toplanmış bulunan «Adam sende çalışıp da ne yapacaksın. Dünya malı, dünyada kalacak değil mi? Adam sende, iki günlük ömür için ne çalışacaksınız. Yürü zevk ve eğlencene bak. Adam sende dünya Müslümanlar için değil... gibi» görüşler hep yanlış ve şeriata aykırıdır ki böyle safsatalı görüşler yüzünden pek çok kimse tembelliğe kapılıp fakirlik ve zaruret içinde sefîl, hakîr, esîr, perîşan olarak yaşamaya mahkûm olmuşlardır.

Evet, şeriat nazarında sabra yakın olan fakîrliğin «el-fakru fahrî» hadîsince övülmüş ve gerçekten medh ve senâya da lâyık bulunmuştur. Çünkü sabra yakın bulunan fakirlikte şer'î bakımdan mezmûm bulunan atalet bulunmadığı gibi tahammülsüzlük neticesi olarak ortaya çıkması umulan küfür gibi çirkin haller detasavvur edilemez. Fakirliğin bir de sabra yakınolmayan kısmı vardır ki zemmolunmuş hallere sebeb olacağından «Fakirlik, küfürden daha şiddetlidir.» hadîsi ile kötülenmiştir. iBnaenaleyh ikinci manaya göre, fakirlik ve zarurete dûçar olanlar, dünya saadetinden mahrum oldukları giib ahiret saadetinden de mahrûmdurlar ki işte asıl acınacak kimseler bunlardır.

SEYAHAT VE YERYÜZÜNÜN NİMETLERİ

Rızık sebeblerinin ve servet şartlarının en büyüğü yeryüzü nimetlerini elde etmek olduğundan Peygamber Efendimz «**Yeryüzünde gizli olan Allah'ın nimetlerinden rızkını isteyiniz.**» hadîsi ile yerde gizli olan kazanç ve menfaat yollarından rızıklarını elde etmek üzere ümmetine emr ediyor. İşin hakîkatı talep olduğu cihetle arzın menfaatlerini elde etmek, madenleri bulup çıkarmak ve özelliklerinden istifade etmek hususunda araştırma ve çalışmada bulunmak müslümanlar üzerine bir vazifedir. Halbuki bu nimetleri istihsal edip tamamiyle ondan istifade edebilmek geniş bilgiye, uzun tecrübeye, son derece gayret ve çalışmaya dayanır. Zirâ, ilk önce toprağın istidâdını anlayıp hangi toprağın hangi bitki ve ağaçlara daha fazla elverişli olduğu bilinmeli; ikinci olarak, ziraî usûl ve kaidelere ve buna müteallik bilgileri öğrenip her çeşit bitkiler ekilmeli, her sınıf ağaçlar dikilmeli, çaylardan ırmaklardan kanallar açılıp arazi sulanarak, sulardan istifade olunmalı; üçüncü olarak, mahsûl ve meyvalar meydana geldikten sonr yalnız yeyip içmeye ayırmayıp, özelliklerini elde ederek gerek tıp, gerek mensucatta, gerekse sanayi'de kullanmalıdır. Bununla beraber yerde saklı bu-

lunan maden çeşitleri araştırılıp, ortaya çıkarılmalı ve fabrikalar, makineler, te'sîs ederek özellik ve faydaları sağlanarak ticaret ve sanayi'de kullanma ve bu vasıtalarla bir takım faydalı icatların meydana gelmesine çalışmalı ki işte bu suretle servet ve medeniyetin en büyük rükûnları elde edilmiş ve memleket ümranı te'mîn edilerek hem halk, hem de hükümet fakirlik ve zaruretten kurtulmuş olur.

Emevî ve Abbasî devletleri devirlerinde Müslümanlar bu zikr olunan hadîslere uyup bağlanarak gerek ziraat, gerek ağaç dikmek, gerek maden işletme, gerek sanayi' ve gerekse ticaret hususlarında son derece ehemmiyet verilmiş ve bu konuda pek fazla terakkî etmişlerdi. Dicle ve Fırat gibi nehir ve çaylardan kanallar açıp araziyi sularlardı. Hattâ hicretin 118. (m. 736) senesinde yalnız Basra şehrindeki kanalların sayısı 120 bine ulaşmaktaydı. Diğer şehir ve köylerdeki kanallar buna kıyas edilirse memleketin son derece ümran ve terakkî izleri ile kaplı bulunmuş olduğu anlaşılır. O zamanlar araziden hiç bir parça metrûk yer bırakılmayıp her çeşit nebadat ve her sınıf ağaç dikilerek arazinin nimetlerinden istifade edilirdi.

Yine bu hadîslere uyularak Müslümanlar Abbasî memleketlerinde saklı bulunan altın, gümüş, bakır, kalay, tunç, demir, kurşun, mermer, nişadır, civa, kükürt, neft, mercan ve daha başka madenler keşf ile ortaya çıkarıp pek çok maden ocakları işletirlerdi.

İşte bu sebebtendir ki o asırlarda gerek ahali, gerek hükümet çok zengin olmuşlardı. Hattâ Abbasî halîfelerinden Me'mûn zamanında İslâm Hükümeti'nin yıllık varidâtı 400 milyon dinar altına ulaşmıştı.

İslâm'ın ilk devirlerinde Müslümanlar «De ki: Yeryüzünde dolaşınız, sonra bakınız yalancıların akı-

beti ne olmuştur.» (Âl-i İmran: 137) ayetine sarılarak ticaretlerini genişletmek, servet elde etmek ve geçmiş milletlerin bıraktıkları izlerden ibret almak için yeryüzünün her tarafında seyahat ederlerdi.

İslâm ulemâsının ileri gelenlerinden İmamı Fahreddin-i Râzî Hazretleri diyor ki: «Ticareti genişletme, faydalı işleri yapma, İslâm Dini'ni yayma, geçmiş ümmetlerin bıraktıkları izleri müşahede ve hallerine vakıf olma ile nasihat kabul etmek ve ibret almak için yeryüzünün her tarafında gezip seyahat etmenin mübâh olduğunu bu ayet açıklamaktadır.»

Peygamber Efendimiz «**Memleketinde ticer imkânı bulamıyan kimse, Ummana gitmesi lâzımdır.**» (Yani müslümanların meskûn oldukları yerlerde ticaret kesat ve az olursa, ticaretini genişletmek için diğer memleketlere seyahat etmek o memleket halkı üzerine lüzumlu bir vazifedir.) hadîsi ile dârü'l-harp (müslüman olmayıp, müslümanlarla her an harp edilme ihtimali bulunan kâfir memleketler) olsa bile zengin bir tüccar olmak için uzak memleketlere seyahat etmek üzere sahabîleri teşvîk ederlerdi. Zirâ «Umman» Basra Körfezinde ve Bahreyn civarında bir beldenin adı olup asr-ı saadette servet ve ticaretle meşhurdu. Peygamber Efendimiz o sırada o memleketin dârül'-harp olmasını ticaret ve seyahate engel saymayıp ticarî imkânlarını genişletmek için o yöne gitmek üzere sahabîlere emr etmişlerdi. Binaenaleyh ticaret ve sair faydalı işleri yapmak için Avrupa ve Amerika gibi yabancı memleketlere gitmek hususunda şer'î bakımdan bir izinin bulunduğuna bu hadîs-i şerîf müslümanları irşat etmektedir.

Peygamber Efendimiz: «**İslâmı yaymak ve ticarette bulunmak ile diğer milletlerin çalışmalarından ibret**

almak üzere seyahat edenler, sevabta oruç tutanlar gibidirler» ve **«Her kim İslâm beldelerinden bir beldeye —gerek diğer İslâm beldelerinden, gerekse yabancı memleketlerden olsun— bir mal getirip de o günün geçer fiatı ile satarsa, o kimse Cenab-ı Hak nazarında şehitlerden sayılıp onların nail oldukları derecelere nail olur.—»** hadîs-i şerîfleri ile bu sebeblerden dolayı gerek karada, gerek denizde, gerek İslâm diyarında, gerek dârü'l-harpte seyahat etmek üzere ümmetlerini teşvîk etmişlerdi.

İslâm'ın ilk zamanlarında, müslümanlar bu ayet ve hadîslere sarılarak bir kısmı ilim tahsili için, bir kısmı sanayi' ve ticaret için, bir kısmı İslâmı yaymak için, bir kısmı da cihad için memeleketlerinden çıkıp seyahat ederlerdi.

Abbasî Devleti zamanında müslümanlar Irak'tan Hind'e, Çin'e ve dünyanın sair yerlerine ticaret için giderlerdi. O sırada Müslümanlar arasında kara ticareti son derecede ileri gittiği gibi deniz ticareti de pek yüksek derecede idi. İslâmların ticaret gemileri çok sayıda bulunduğu gibi bunların yükleri de çoğunlukla pek kıymetli dahilde imal edilmiş olan mal ve eşyâdan teşekkül ederdi.

Hicretin 6. (m. 13.) asrında Basra'da Hasan bin Abbas ticaretle uğraşan bir zat, Hindistan'ın en uzak ucuna kadar sefer ederdi. Ve pek çok gemilere sahip olup bu gemilerin yıllık a'şarı 100bin altın dinara ulaşmaktaydı.

Bir adamın malı bulunan gemilerin bu yıllık vergisini göz önüne alarak gerek Basra, gerekse sair İslâmın sahîl bölgelerinde bulunan gemi sahiplerini ona göre kıyas ediniz.

Arz olduğu üzere müslümanlar ilk zamanlarda servet ve terakkîde pek ileri gitmişlerse de sonraları fısk,

sefahat, atalet ve cehalete mahkûm olmakla o büyük servetleri kaybederek hem İslâm Hükümetleri, hem de müslüman halk fakirlik ve zarûrete dûçar olmuş ve bu cihetten de Avrupalılara esîr ve mahkûm olmuşlardır.

Osmanlılara gelince, ilk devirlerde oldukça dinî hükümlere bağlandıklarından millî hâl ve adetleri değişmemiş olmakla medenî ihtiyaçları tamamen dahilî mahsûllerden tedârik edilip ticaretleri mahfûz idiyse de sonraları Avrupalılarla münasebetler meydana gelerek bir takım bid'atlar, şer'îta aykırı adetler başgöstermekle millî hâl ve adetleri bozuldu. Ticaret, sanayiî, madenler ve ziraat giib servet kaynaklarına aslâ ehemmiyet verilmedi. Münbit ve geniş araziler, coşkun ırmak ve çaylar, zengîn madenler, büyük ormanlar ihmal edilmiş ve tabiî halleri üzere bırakılarak servet kaynaklarının büyük kısmına i'tina ve i'tibar olunmadı.

Avrupa, Amerika, Hind ve Çin gibi uzak memleketlerden memleketimize fayda sağlayan işleri almak, kendi ürettiğimiz mahsul ve mamulleri diğer memleketlere sevkle ticaret yapmak üzere seyahatlerde bulunmak şöyle dursun komşu olduğumuz memleketlerde bile Osmanlı teb'asınm müslüman kısmından bir tüccar, bir imalâtçı, bir seyyah bulunmuyor.

Memleket dahilinde de bir bölgenin ticaretinden, sanayi'inden ve sair durumlarından diğer bölgeler halkı hemen hemen haberdâr değil demek derecesindedir. Halbuki Avrupalılar İslâm memleketlerinin her köşesine burunlarını sokarak araziden, madenlerden, mahsûl ve hayvanlardan dehşetli bir şekilde istifade ediyorlar. Bu cümleden olarak bizim memlekette çıkan yün, pamuk, ve maden kısmından pek çoklarını memleketlerine sevkedip başka bir şekil ve kalıba soktuktan sonra maddesi bizim, şekli onların olduğu halde tekrar bi-

zim memlekete sevk ederek pahalı pahalı müslümanlara satıyorlar. Bu yüzden pek çok servetler kazanıyorlar.

Bizim müslümanlar da işsiz, san'atsız, ve ticaretsizlikten karı-kız peşinde, tiyatro, oyun, çalgı arkasında, içki ve safahat aleminde dolaşıp duruyorlar. Hükümet ise şer'an ve aklen çirkin ve yasak olan bu hâl ve adetleri yasaklaması vazifeleri arasında iken, bu konuda müsaade ve müsamaha gösterip kolaylaştırmağa çalışıyor da zengin olmak ve memleket ümranı hususunda yüklendiği vazifelere itina ve ihtimam etmiyor. Hâlâ alışkanlık haline getirmiş olduğu zulûm ve ısraflarında ısrar, halkı soymak, fırıldağını çevirmek, çirkin olan şahsî menfaatlere hizmet etmek sahasında devam ediyor. Halk ise kazanç yolunu acz ve kusurlarından, yeraltında saklı bulunan kaynak ve madenlerden istifade yollarını bilmediğinden ve sıkıntıya düşmeden başkalarının gayreti ile hasıl olan mallardan istifade etmek sevdasına düştüklerinden ekserisi ve hususiyle münevveri sayılan yüksek tabakayı teşkil edenler memur olup, devlet hazinesinden maaş almaya çalışıyorlar. Ve olanca himmetlerini bu meseleye sarfediyorlar. Süflî bir kısmı da dilencilik vasıtasiyle halkın mallarını elde etme savaşı veriyorlar. Bir sınıfı da atalarında miras aldıkları hamalllık ve amelecilik gibi, zahmeti çok kazancı az, işler ve san'atlar ile meşgul bulunuyorlar. Bazıları da —geçmişte gelmiş milletlerin malları yerin altında saklı ve bir çeşit tılsı m ile mühürlenmiş olduğunu ve bu tılsımın açılması ise ancak sihir ilminin inceliklerine vakıf olanlara bağlı olacağını— sanarak bir takım bâtıl vehm ve hayâller besleyerek zamanlarını geçiriyorlar.

İşte sayılan bu sebeblerden dolayıdır ki memleket kalkınma hizmetlerinden mahrum, halk fakirlik ve za-

rûrete mahkûm bir halde bulunmakla beraber Avrupalılar bir yandan memleketimizden kazandıkları para ile mükemmel binalar, yaldızlı, köşkler, muhteşem saraylar yaptırıyorlar. Güzel atlar, lâstikli arabalar, zarîf otomobiller ile geziniyorlar.

Memleketin en güzel, en lâtîf ve en havadâr mevkilerinde yaşıyorlar.

Diğer yandan da yabancı mahsûl ve ma'mûllerden memleketimize ithal ettikleri eşya ve mallar ile, icat ettikleri yeni aletler ile, Avrupadan getirip kerhanelere yolladıkları kızlar, karılar ile, Osmanlıların mallarını ellerinden almak için dalavera olarak icat ettikleri moda ile memleketin servetini Avrupaya akıtıyorlar da bizim müslümanlar hâlâ uyanmıyorlar!

Eğer müslümanlar ticaret, sanayi', madenler seyahat ve ahlâk meselelerinde varid olan Allah'ın emirlerine uyup icabları ile âmel etseydiler, ve her meselede şeriata bağlansaydılar büyük bir servet ve kuvvete sahip olup bugün hiçbir yönden Avrupalıların esaretine düşmez ve aslâ onlara muhtaç bulunmazlardı. Halbuki müslümanlar bu zikr olunan emirlerle vazifeli kılındıkları halde uyup boyun eğmediklerinde istidatlı ve müstehak oldukları fakr ve zarûrete dûçar, zillet veesarete mahkûm olmuşlardır. Avrupalılar ise aslâ memur olmadıkları halde bu merilere uyup büyük bir servet ve kuvvete nail olarak mahkûm iken hakim, zayıfken kuvvetli, vahşî iken medenî olup refah ve saadete nail olmuşlardır. Binaenaleyh Yüce İslâm Dini'ne sarılmak terakkiye sebeb, kopmak ise inhitat ve tedennî vesîlesidir.

Âllah müinimiz olsun.

FİHRİST